

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

RAADGEVER OF RAADVEGER?

DOOR

DR. H. E. TOE LAER.

Door wijze raadslagen zult gij voor u den krijg voeren; en in de veelheid der RAADGEVERS is de overwinning. *Spreuk. XXIV, 6.*

Aan wie de schuld?

Aan lui die aan een afschaffings- en omverwerpingsmanie lijden, zonder dat zij er iets voor in de plaats weten te geven. *Prop. Cur. 77.*

Ut omnes intelligent me non studio accusare, sed officio defendere.

CICERO 3. in Verrem 43.

Ook moest de stad hare geldmiddelen ten deezen tyde, zeer te raade houden, ter oorzaake van de zwaare kosten, waarin zy zig steeken moest, om zig te verzekeren tegen den naderenden vijand.

WAGENAAR. Amst. V. 341.

H. E. TOE LAER.

1892.

620
E25

01 1047 2834 UB AMSTERDAM

DRUKKERIJ EN BINDERIJ
FIRMA J. F. HOCK
O.Z. ACHTERBURGWAL 40A
AMSTERDAM - TEL. 49032

RAADGEVER OF RAADVEGER?

DOOR

DR. H. E. TOE LAER.

Aan wie de schuld?

Aan lui die aan een afschaffings- en omverwerpings-
manie lijden, zonder dat zij er iets voor in de
plaats weten te geven. *Prop. Cur. 77.*

Ut omnes intelligant me non studio accusare,
sed officio defendere.

CICERO 3. in Verrem 43.

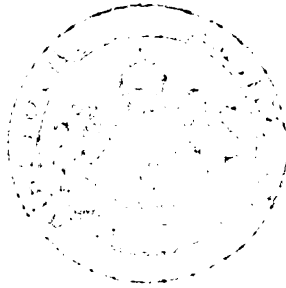
Ook moest de stad haare geldmiddelen ten deezen
tyde, zeer te raade houden, ter oorzaake van de
zwaare kosten, waarin zy zig steeken moest, om zig
te verzekeren tegen den naderenden vijand.

WAGENAAR. Amst. V. 341.

H. E. TOE LAER.

1892.

Wat nog kort geleden heilige mos was, is tegenwoordig oud vuil. Er moet eens gebroken worden met den oud-conservatieven geestessleur.

PROPRIA CURES 76.

„Na ruïn twee honderd jaren gewormd, en op hunne „wijze *gezuiverd* te hebben, zijn de heeren Grammatici „in Holland geeindigd met een algemeen Fariseëismus in „de taal te brengen; een Fariseëismus, zeg ik, hetwelk „den geest der taal evenmin kennende als achtende, bij „de gedrogtelijke ontwrichting harer woord-zamenvoegingen, bij de dagelijksche vervalsching van den aard harer „uitdrukkingen door allerlei walgelijke inmengsels uit de „zegswijzen der Hoogduitsche, Engelsche en Franschen „talen, volkomen onverschillig blijft, en daarentegen bij het „lezen van eenige woorden, in welke een jota ofte tittel „van het wetboek der spelling voorbijgaat, het geleerde „voorhoofd fronselt en een onverbiddelijk anathema over „den armen schrijver uitspreekt.”

(*Friesche jierboekjen* 1834, bl. 51).

De taalmeesters zeggen u: „Leest zooals er staat.” Doodelijker les zouden zij u nooit geven kunnen. Ik zegge u: „Leest niet zooals er staat. Leest veeleer het woord, dat u de letteren herinneren; leest het in zijne ware uitspraak, gelijk het u door de taal, niet door het gebrekkig afbeeldsel der taal, opgegeven is.

(*Fr. Jierb.* 1834, bl. 47).

Niet breken met den ouden sleur,
Heeremijntijd niet altijd zoo „woest.”

PROP. CUR. 76.

Omstreeks juli 431 v. Chr. sprak PERIKLES, de zoon van XANTHIPPOS, ten naastenbij alzoo in de volksvergadering te *Athenai*. Met opzet zeiden wij *ten naastenbij*, omdat wij in THOUKUDIDES (II. 12) niet 's redenaars wel-sprekenden woordenstroom; maar alleen de korte inhouds-opgave zijner gedachten vinden. Ons, die deze mededeeling van OLOROS' zoon, 'tzij dan werkelijkheid of verdichting, willen vertalen (niet *overzetten*) dreicht evenwel een groot gevaar. Wie, die eenige grieksche plaats in het nederlandsch wil overbrengen, herinnert zich niet de onedele wijze, waarop zekere Dr. HECKER zulke vertalingen van Dr. HIRSCHIG, een der twee koepelliteratoren te *Leiden* omstreeks 1856, beknarpte en bevittede?

Hy volgt zijn wreeden aert, en vlieght met eenen loop,
En gabbelt blindeling den reedsten uit den hoop.

VONDEL, *Gysbrecht*. 1631.

Geen liefde tot de wetenschap, geen zucht naar waarheid dreef den groninger tot beschimping van den leide-naar. Een open hoochleeraarsbaantjen geeft de verklaring dezer vitterij tegen eenen vriend van onzen COBET. Groningen dat zich vrijzinnich (= *onzinnich*) heet, be-

noent bijna uitsluitend zijne inwoners tot de vette en magere baantjens. Dit gaf ons groningertjen den moed; want

[HECKER] hardt van hooft, die nimmer luistren wil,
Naer reden, noch bescheit, en 't velt behoudt met krijten,
Wert trotser, overmits de lange KLAES VAN KYTEN,
In alles wat hij dreef, hem hulp en bijstant boodt.

VONDEL, Gysbrecht 240.

't Einde kon ieder gemakkelijk voorzien. De veroordeelaar ging met het baantjen strijken. Onder de vele vakken hem opgedragen of toevertrouwd behoorde ook de nieuwe geschiedenis.

Even luchthartich als hij met het grieksch omhipte, sprong hij met het vak van KLEIO om. Vóór 60' had hij in eene opgewondenheid, die zich met de bedaarde mededeeling der uitkomsten van eigen onderzoek niet laat vereenigen, den studenten van de groote voortreffelijkheid der amerikaansche inrichtingen en toestanden een duidelijk begrip trachten te geven. Die opgetogenheid eindigde in eene voorspelling, dat in A m e r i k a nooit ofte nimmer meer het oorlogsvuur kon ontbranden. De Yankees, ziet uwed. waren over deze ongevraagde opkammerij zoo vertoornd, dat zij, door van 61—65 elkander eens duchtich in de haren te vliegen, schitterend bewezen, hoe een hoochleeraar zich al verzinnen kan. Had deze woedende strijd, nu geene andere goede gevolgen, dan het verbranden van steden, het vernielen van oochsten, het vermoorden van menschen en dieren? Ja! Een zeer belangrijk. Eén mijner leerlingen, die omstreeks dien tijd te Groningen studeerde, zou na 62 bij onzen profeet examen afleggen; maar de amerikanen hadden, door hunne kibbelarijen voor 75 pCt. opgewonden dictaatstof onbruikbaar gemaakt.

Sed illuc redeamus (Nep XVII. 4. 2). PERIKLES de hoofdenverzamelaar, volgens KRATINOS, deelde dan mede, dat *Athenai*, behalve andere inkomsten, van de bondgenooten jaarlijks 600 talenten inde (1 tal. = f 2700), dat in de schatkist noch 10000 tal. gemunt zilver voorhanden waren. Buitendien ongemunt goud en zilver voor godsdienstplechtigheden en heilich vaatwerk en uit den persischen buit (490—455) 500 tal. Verder kon men noch over eenige andere tempelschatten beschikken — — —

Eindelijk, wanneer al dat geld veroorloofd zou zijn, kon men den gouden mantel van het standbeeld van ATHENE POLIOUCHOS, onder belofte om, na verkregen vrede, eenen gelijkwaardigen teruch te geven, tot stadsredding gebruiken. Deze *geldverschaffing* van 400 tal. is misschien het eerste voorbeeld van staatsleening. Zoo zoude de stadsbeschermgodin hare veste door haar eigene kleeding redden en in den uitersten nood noch een teeder blijk van warme liefde geven. De plechtigheid van het oogenblik keurde het gesprokene goed. Leenen; maar evenveel teruchgeven. Waarlijk AUGUSTINUS had bij de vele voorbeelden, uit de romeinsche geschiedenis ter leering en vermaning der christenen aangehaald, ook dit mogen vermelden. Spreekt uit deze daad geen vertrouwen op de beschermgodin en dankbaarheid van de beweldadichden? In den tijd, waarop de spartanen *Athenai* reeds omsingenden, dorst hij openlijk verklaren, dat voor de *propulaia* en andere bouwgewrochten zoo wat 3000 tal. waren besteed. *Was een derde der bezitting voor kunstwerken niet wat veel?* Onze woestelingen en afbrekers zouden ja krieschen. Wij roepen met al de krachten, die in ons zijn, duidelijk *neen*. Hadt gij, heiden! dat niet gedaan, hoe vele oogenblikken van kunstgodsdienst waren ons christenen niet onthouden?

Rrit een ander stuk!

Wij zijn 2103 jaar ouder geworden. Het moordjaar 1672 is aangebroken. Wederom beschijnt ook nu de julizon de *lage landen an der sec*. *Engeland* bestrijdt ons in het westen. *Frankrijk* teistert ons in het zuiden en zuidoosten, de twee kleine keffertjens *Munster* en *Keulen* kwellen ons in het oosten, terwijl *Zweden* uit het *noorden* op ons zoude nederploffen.

Geen wonder, dat de raadpensionaris (Wagen. XIV 42) *radeloos*, het volk *redeloos*, het land *reddeloos* was. De langdraderige en gerekte behandeling van zaken, waar men zoo weinich spijkers met koppen sloech, verschilt al zeer luttel van onze hedendaachsche lankkwijlichheid.

Alleen waren er toen wat meer mannen met verstand en moed.

Naar gelang de franschen Amsterdam meer naderden, werden de hoofden warm, de beenen vluch, de handen rap, om de zaken in de war te sturen. Toch bleef evenwel de regeering de bazin en misbruikte het grauw wel eens tot min edele bedoelingen; thans wacht onze regeering, zoowel van stad als land de richting van hare onderdanen. Dit is het eerste jammerlijke gevolg van partijdienst, partijhaat, partijdichheid. De partijliefde maakte de regeeringspersonen blind voor de belangen van het algemeen.

De tweedracht is een pest, die allen staet te schromen,
Gedenckt, dat u de stad, die 't rieckt, op 't lijf zal komen.

VONDEL, *Gysb.* 266 t.

Bij elke regeeringsverandering is het onverschillich, wie aan het roer komt. A beschouwt de onderdanen als schapen, die gevild moeten worden. B slacht ze als hennen om haar gouden eieren. Hoe hooch de nood

ook was geklommen, *Amsterdam* deed zich gevoelen, en schreef bepalingen voor, en bood WILLEM III daachs *f* 60000 om legerkosten te dekken.

In WAGENAARS werken kan de lezer nazien, hoe groote en kleine steden door woorden meer, dan door daden trachtten te strijden en te vechten. Toch begreep men, in AMSTERDAM niet het minste, dat aan het behoud der IJSTAD 's lands wel en wee gelegen was. Soldaten waren en werden geworven, vestingwerken en wallen bekanond; toegangen versperd, dijken en water nader voor de verdediging ingericht. De IJSTAD zoo rijk aan brak en halfzout water had toen de moeilijkheid van het versche water behoorlijk opgelost. „Voorraad van krygs- en mondbehoefsten was overvloedig in de Stad (A) *zelfs gheele Fluitschepen, met soet water*, om, by nood, bier te kunnen brouwen, en tot ander gebruik, (B) alzo de groote droogte de meeste regenbakken ledig liet.” (WAG. Vad. Gesch. XIV, 204). In onze dagen missen wij (A) wel is waar; maar van (B) hebben wel volop. Onze twee groote waterleidingen, behalve uit het oochpunt van oorlochsnut, leveren, de eene nu reeds te weinich en de andere steeds brak water.

APPIUS CLAUDIUS CAECUS, wien CICERO (*Senectus*. 16) om zijne deuchden prijst, lechde 312 vóór de gewone jaartelling eene waterleiding aan, die ROME van water moest voorzien. Uren ver werden over bergen en door dalen drie boochgewelven boven elkander gebouwd, *Tres faciunt collegium*.

Reeds deze eenvoudige wateraanvoer alleen, zou de *urbs aeterna* altijd van drinkwater voorzien. Vrage: wat is moeilijker: gegoten buizen onder een evenen grond te leggen, of zulke gewrochten over een allerhobbelichst land te bouwen? Zulke dingen uit verkeerde vaderlands-

liefde te verachten, kunnen wij uit TOLLENS leeren.

Wie CURTIUS van Rome noemt
 Geev' SCHAFFELAAR den lof,
 Wiens meerder deugd, met minder roem,
 Den Romer overtrof. TOLLENS. *Schaffelaar*.

Bij alle hunne woordenrijkheid waren die 17 eeuwers toch mannen van de *daad*. De verdediging, door HASSELAAR, HOOFT en VAN DE POLL, (waarvan de laatsten geen soldaten maar burgemeesters waren), geleid, was voortreffelijk beraamd. Wij lezen verder, dat WILLEM III de werken zelf den 12 Augustus bezichtigde (WAG. Vad. Gesch. XIV. 208 Amsterd. V. 370.) „Ten volgenden morgen bezigtigde de Prins, verzeld van twee der regeerende burgemeesteren de Stads wallen van den Y-kant by de Haarlemmer Poort af tot aan Funen toe.” „Den 8sten Juli gaven de burgemeesteren en regeerderen van Amsterdam, den prins in een beleefden brief de gelegenheid der Stad omstandiglyk, te kennen, onder anderen, zeggende, dat hunne burgery bestond uit zestig vendels (10,000 koppen), hun Krygsvolk uit 2200 koppen, behalve vier Kompagnien paarden, waaronder twee Kompagnien vrywilligen waren van de jongkheid (*iuventus*) der Stad samen uitmaakend 60 ruiters en dus in alles 12460 man.

Kortom men verzuimde niets om de stad ongenaakbaar te maaken voor den vyand. WAGEN. Amst. V. 341.

Doch de Jooden werden verschoond (van den arbeid aan de wallen) mids 1260 guldens aan de Stad opbrengenden. WAGEN. Amst. V. 342.

Iets later ontvouwde HOOFT den prins „de waare geschaapenheid „van de stad en van derzelver *geldmiddelen* „in „'t byzonder” (moest hy) 's Prinsen raad goeddunken en oor- „deel begeeren over deeze gewigtige vraage, of 'er nadat „men alles, goed en bloed, zou opgezet hebben by de „gemeene zaak, ook eenig middel zou kunnen bedagt

„worden, *waardoor 't gene nog in wezen was, zou kunnen behouden, en verdere verderfelyke kosten gespaard worden.*”

Slaan deze woorden niet treffend op onzen toestand? Wat doen onze *vroede, erkentelijke vaderlanders*? Een wethouder van de dubbeltjens, zat te midden der raadsleden, in plaats van voorstellen te doen of desnoods inlichtingen te geven, stil als het pas gespeende kind.

Dacht hij, de waardige broeder van den zeeminister, *LANDverdringer*, misschien aan een onaangename rekeningvereffening in zake *maatschappij voor den werkenden stand*? Vond hij het misschien niet geheel in den haak, dat hij lid der firma BECHT EN DYSERINCK zoo niet „aan stad”, dan toch *aan 't land* voor vloot en materieel leverde, terwijl de behoudende of antirev. OKMA, lid van de firma OKMA & Co. wegens leveringen *aan de gemeente* met uitwerping uit de tweede kamer werd bedreigd? Genoech de man was sprakeloos, stom en gaf geen enkelen kik. Dat bij alle moeilijkheden in 1672 de geldnood niet gering was, leert dezelfde stadsgeschiedschrijver ons (deel V. 373. en *Vad. gesch.* XIV, 206). „HOOFD vertoonde den „Prinse in 't breede, den staat van de krijgsmagt en vestingwerken der stad *en vooral de slegte gesteltenis haarer „geldmiddelen, en het volkomen verval van haar geloove „(credyt). Ook elders vinden wij het ons bekende crediet „zoo vertaald*

Hier loop ik nu weër aan den wal,
Berooid van hoofd met leëge zakken,
't Geloof is uit, en overal
Moet kaliskind zijn biezen pakken.

LIEDEBOEK, II bl. 30. *De Zeeman aan Land.*

Dit is ook de beteekenis van *fides*. „Nulli *fides* eius, „nulli opera, nulli res familiaris defuit.” (Nep. II.) Hy verzogt wyders, dat de Prins zijne gedag-

„ten geliefde te laten gaan, over de wijzen, waarop „men 't Land best zou kunnen redden, uit den tegen- „woordigen nood, met verzekering, dat Amsterdam lyf „en goed veil hadt zoo de Prins oordeelen mogt, dat de „staat door de wapenen, wederom te herstellen ware. „Doch hielt zyne Hoogheid de zaaken zooverre verloo- „pen, dat zy, niet dan by verdrag, op aanneemlyke „voorwaarden, te redden waren, en was het noodig, ten „dien einde, *hooger waardigheden aan zijn Persoon te doen „opdraagen, en zijn gezag, magt en aanzien te doen ver- „meerderen de Stad was genegen, daartoe het haare van „goeder herte te helpen aanwenden.* De Prins antwoordde „beleefdelyk op dezen voorslag.”

Zoo fier was de stad, die alleen de keizerskroon op haren toren mach dragen; zoo wakker en ondernemend de bestuurders. Zij regeerden; want zij voorzagen. Thans leidt men nauwelijks en ziet zelfs de gevolgen zijner daden niet in. Aan de uitspraak van eenen tweentwintichjarigen knaap liet men het oordeel over het volksbestaan verblijven. (Vad. Gesch. XIV 206—207). Zijn JA zou de opofferingen ongetwijfeld vermeederen; -zijn NEEN naar andere middelen doen omzien.

Sommigen tekenen aan, dat zyne Hoogheid van Stads wege, wederom om een' ervaren commandant verzogt geweest zynde, geantwoord zou hebben „dat de stad ONWINBAAR was, en dat hy zo de vyand M u i d e n en W e e s p overweldigen mogt, in persoon binnen Amsterdam bevel zou komen voeren.”

WAGEN. Amst. V. 371.

Dat alle die uitrustingen geld en veel geld kostten, spreekt als een boek. Hierin moest voorzien worden. De staten, die begrepen, dat *Amsterdam* deze toerusting, wel niet volgens de wet, maar in lands belang, had gedaan, willichden den 10^{en} Augustus 1672 een voorstel tot leniging der moeielijkheden in. „Toen

„immers,” lezen wij, (Amsterdam V. 373) „verwierf de „stad, welker gewoone en buitengewoone inkomsten te „genwoordig niet konden toereiken, tot vervulling der „zwaare lasten die zy te draagen hadt, Octroi van 's „Lands Staten tot het heffen van een huisgeld van alle „huizen en pakhuizen, naargelang dat dezelve in de „verpondingen droegen.”

Voor de verponding	6—13 guld.	betaalde men	8 pn. daags;
	13—20 „		1 stuiw.
	20—30 „		2 stuiw.
	30—40 „		3 stuiw.
	40—50 „		4 stuiw.
	50—60 „		5 stuiw.
	60—70 „		6 stuiw.

„'s Lands comptoiren, niet wel van Geld voorzien, „was Geld te geven de boodschap.” Hoe geheel in overeenstemming met onze omstandigheden zijn deze woorden van COMMELIN (bl. 1204): „Na een betalinge „van een tweehonderste penning gevens gelt (half %), „wierd by den Staat beslooten en afgekondigt, die noch „tweemaal, als *Capitaale Leening* te betalen, in *gewicht „Goud en Zilver*, ingevolge (eene) waarschouwinge. Hier „ter Stede was 't naauwelyks afgekondigt, of ider liep „met zyn *Zilverwerk* na de *Wisselbank*. En wonder was „'t te zien, in hoe korten tyd een vertrek in gemelde „*Wisselbank*, vol van gemaakt Zilverwerk was een ander „plaats most daar toe vervaardigt worden.” Zoo voldeed men in 1672 aan de roepstem der regeerders, „die be „willight hebben in eene Capitale leeninge by alle de „vermoogende Ingezetenen en Gegoeden, in onsen Lande „van Holland en West-Vriesland te doen, naar pro „portie van den *taux*, waarmede zy jegenwoordig in den „twee hondertsten Penning aangeslagen zijn.”

Hoe eenvoudig, duidelijk en doeltreffend waren die bepalingen.

Iedereen wist dus, wat hij betalen moest. De uitslach was, wij zagen het, schitterend. Geen winkelier, die hier door zijne groote magazijnen grof geld verdient, trachtte zich aan de inkomstenbelasting te onttrekken. Geen makelaar in tabak, die volgens de buitenmarkt *f* 600.000 omzette of verdiende; maar eigenlijk volgens zijne omgeving *f* 900.000, verhuisde toen van *Amsterdam* naar *Nieuwer-Amstel*, om geen inkomstenbelasting te voldoen. Gelukkig wist de burgemeester hem te bewijzen, dat men in *Amsterdam* wel; maar in *Nieuwer-Amstel* geen makelaar kon zijn. Durft de heer GERRITSEN na zulke bewijzen en treurige staaltjens noch beweren, dat de rijken gewillich aan zijne belastingsopklimming zullen voldoen? Zelfs nu zij onjuist is, betwijfel ik dit, hoeveel te meer, indien zij juist ware. Als ik mij wel herinner, stelde deze heer zulk ontwerp met opklimming voor; doch op zekeren graad en juist bij de rijksten eindicht zij. Ook is de afstand tusschen de hoogere sporten, grooter dan tusschen de lagere. In het begin klimt hij gereedelijk bij *f* 100 op; langzamerhand bij *f* 200 en eindelijk bij *f* 1000. In hoeverre, deze heer zich tot de laatsten rekende, weet ik niet; maar is van minder belang. Hij zelf schrikte voor de gevolgen zijner leer. Hij vond een oplopende inkomstenbelasting tot 3 % te recht een gruwel. Belast men de rijken niet naar hun vermogen, maar volgens hunne meening te zwaar; dan ruimen zij het veld.

Over het onedele van dit gedrach weiden wij nu niet uit. De menschen zijn geen engelen en de wetten worden wel voor genen; maar niet voor dezen gemaakt. Een voorbeeld ten bewijze: In vroegere tijden kochten de aanzienlijke zeeuwen hunne plaatsen onder de overheden door hunne belastingen. Toen de toestand minder bloeiend werd en men van de volks-

mannen redding verwachtte, werden dezen gekozen en genen verbannen. Deze verandering bracht evenwel geene verbetering. Het tegendeel van dien : achteruitgang De *middelburgers* van naam, die door geene regeerings-taak aan hunne geboortestad waren gebonden, maakten van de vele verkeersmiddelen zulk een ruim gebruik, dat zij bijna allen vertrokken. Met hun vertrek namen zij wel hunne vermogens, maar niet hun aandeel in de lasten mede. Deze hoofden waarden spookachtich rond en moesten nu op de minvermogenden, omgeslagen worden. Vreemd is derhalve de raad van een raadslid, om het verblijf in eene stad (met verwarde geldmiddelen!) aangenaam te maken. Hoe zal men dat zonder veel, buitengemeen veel, geld kunnen doen? Mij dunkt het beginsel van opklimming is door verkeerde toepassing niet veroordeeld. De fout bij allen zit in de over-groote vermeerderingsbreuk f 600 tot f 700 betaalt 1%, f 700 tot f 800 $1\frac{1}{8}$. Neen men klimme bij iedere honderd gulden met $\frac{1}{128}$ op. Aldus kan men een grooter aantal treffen en de opbrengst zal ruimer vloeien. Brengt zij alsdan noch niet genoeg op; dan klimme men na een zekere som noch eens bij de tweehonderd met $\frac{1}{256}$ op.

De bepaling van 29 juni 1672 omtrent het koorn-vervoer zoude misschien in '70 een korenhandelaar stof tot nadenken hebben gegeven.

„So wordt te gelijk mede geinterdiceerd (COMMELIN 1200) „eenig koorn uyt de stad of de Jurisdicte van dien te vervoeren, zonder alvooren ter secretarie sufficante cautie te hebben gestelt, dat geseyde koorn niet zoude vervoert worden na eenige plaatse by den vyand geoccupeert, op poene van confiscatie van 't koorn, en arbitraire Lyfstraf.”

Hoe verward de regenten waren, lezen wij ook bij

COMMELIN (Amsterd. 1119). „Reeds wilden vele steden hare sleutels den vyand toezenden. DE WITT stelde voor door eene bezending LODEWIJKS verlangen te leeren kennen. Den 17 Juny zou men in *Amsterdam* hieromtrent verslach uitbrengen. Doch reeds den 15 Juny was een gezantschap afgezonden.” „Meest alle de steden „waren van gevoelen met de Vyanden te handelen; „*Amsterdam* sprak vry uyt de borst en mannelyk be- „rispende de andere Steden. Burgemeester GILLIS VALC- „KENIER, die in alle voor- en tegenspoedige ontmoetin- „gen onveranderlijk, en in alle voorvallen met een „tegenwoordig oordeel (cf. NEPOS *Themist.* 1) voorzien „was, zocht op zijn beurt de *Heeren Raden* door een „bondige redeneering van dry vierendeels uurs, aan te „moedigen tot *onbeweeglijke couragie*.” Nadat GERARD HASSELAAR, JOHANNES HUDDE en anderen in dien geest hadden gesproken, wordt het *vim vis vincit* bevestigd. Eene treurige verklaring van dit stafrijm, vinden wij in drie ondernemingen, waarbij Mr. V. V. v. D. VLIET betrokken is. *Liefdadigheid naar Vermogen* is op de flesch. De waterleiding gaat om zeep. De H. IJ. S. M. gaf eene magere uitdeeling bij toeneming van hare schuld. „Voorts gaven zy zoodanige tekens van hare *Trouw* en „*Dapperheyd*, dat niemand onder allen repten (of zoo der „yemand flauwhertig mocht geweest zyn,) dorst sich „reppen van eene *besendinge* aan den *Vyand* te doen, „om met den zelve tot nadeel van de *Unie* te treden „in onderhandeling, veelmin om, *zoo men slechts konde*, „te accordeeren; maar wierd integendeel, eenpariglijk „beslooten, *om alle onderhandelingen met den Vyand af „te snyden en na geen conditien meer* te luysteren.” Zoo handelde men, toen vijf (vier) vijanden ons besprongen. Hoe treurich steekt de lankmoedichheid onzer stads-

leiders hierbij af. Eerst laten zij de zaakjens in de war loopen tot zij zoo verward zijn, dat zelfs een draad van ARIADNE niet baten zou; dan blazen zij den aftocht. Zijn onzer stads gelden niet vooral door het lager onderwijs, dat onder den vorm M. U. L. O. (ezeldrijver) twee- of halfslachtsch is, geducht ontredderd? Het tracht zich ongemerkt op den bodem van het middelbaar onderwijs te plaatsen. Omdat het allen grond van (ware) kennis mist, zijn die ambten-aren zoo verwaand en veeleischend. RUTGER JAN SCHIMMELPENNINCK, edele raadspensionaris! die aanmatiging en oppervlakkichheid herstelt uwe onderwijswet van 1806 in eere. Gij schreeft het onderwijs in de latijnsche taal ook op de lagere scholen voor.

Hic crudelis amor tauri, suppostaque furto
 Pasiphaë, mixtoque genus, prolesque biformis
 Minotaurus inest, Veneris monumenta nefandae,
 Hic labor ille domus et inextricabilis error.

VERG. *Aen.* VI 24.

Zijn buik is onverzadelijk,
 Bloed- en gelddorstig stadelijk,
 Als die, met wreeden moede,
 's Lands geld verkwest versmadelijk.

LIEDEB. II 38. *Geuzeliedjen.*

Amsterdam, dat in 1672, ons volksbestaan redde, zette bedaard haar belangen uiteen. De *IJstad*, die in 1844 ± f 53.000.000 in de leening van f 127.000.000 bijdroech, behoeft geen staatshulp voor te schrijven. De stad van 't *Koggeschip*, die f 40.000.000 van de f 135.000.000 opbrengt, make hare rechten duidelijk kenbaar.

Zoo onberaden, en onbeholpen zijn onze bestuurders en dat in eenen tijd waarin wij sedert '32 geen vijand aan

onze grenzen hadden. Wel is waar knarpt *Engeland* aan *Nieuw-Guinea* en zooch een stukjen *Borneo* af, en zabbelt *Frankrijk* aan 't *Lawagebied* en lurkt aan *Martinique*; maar in de *Noordzee*, of, in *Gelderland*, *Utrecht*, *Zuid-Holland*, *Gooiland* staan zij niet. Mannen van kloeke daden en moedige woorden waren zij in 1672. GERARD HASSELAAR, COENRAAD VAN HEEMSKERK, JOAN BERGH waren minder edellieden van eerlijken stamme, dan edele mannen door zelfopofferende vaderlandsliefde. Wierven zij niet op eigene kosten 40, 50 en 8 matrozen? Vochten zij den 7 juni niet in den slach van Solesbay, (Amster. V. 335), waarin de eerste zijnen moed met den dood bekocht?

De richting, die onze regeeringen volgen, is niet alleen verkeerd; maar door de uitkomst veroordeeld. Deze veroordeeling bewijst tevens het ongerijmde van de deelingsvrienden. De bijzondere persoon, de enkelling moet weer opgeheven worden en niet langer in den hoek bij zijn geldbeursjen gedrongen, ten einde die legers van bevoorrechte ambten-aren te voeden, te onderhouden en vet te maken.

Behartigingswaardich zecht LAVELEYE bl. 258.

„De tusschenkomst van den staat, zelfs waar zij ge-
„rechtvaardigd is, brengt altijd bezwaren met zich.

„1°. Wat hij doet, wordt noch snel, noch goedkoop
„uitgevoerd.

„2°. Begunstiging van nabestaanden en anderen en de
„eischen der staatkundige partijen hebben dikwijls ten
„gevolge, dat nuttelooze dingen gedaan, of nuttige zaken
„slecht gemaakt worden.

„3°. De individu's worden gewoon, op de werking
„van den staat te rekenen, en worden daardoor traag.

Wat hij onder 1°. over de ambten-aren mededeelde,

zou men ook bij BRUIJN KOPS, VISSERING, grooten en kleinen PIERSON kunnen vinden.

„De enkele staatsondernemingen, die er zijn, hebben „een betrekkelijk kleinen omvang, dragen meestal een „eenvoudig karakter, worden daarenboven gesteund, ja „krachtig gesteund, door de particuliere nijverheid: de „regie koopt haar tabak, werkt met gehuurde arbeiders, „vermoedelijk in lokalen, die door de aannemers zijn „gebouwd. (PIERSON, *Grondbeg.* 70).

„Het middel om de hoogste maatschappelijke idealen „te verwezenlijken meent gij (communisten en socialisten) „gevonden te hebben in uw FOURIER, uw LASSALLE, uw „MARX, uw *Looking Backward*, en hierin dwaalt gij. De zelf- „zucht wordt niet uitgeroeid door bij het regelen der sociale „betrekkingen te doen also zij niet bestonden en haar inmid- „dels een terrein te openen, waarop zij weliger dan ooit kan „tieren. De armoede verdwijnt niet door grootere ge- „lijkheid, indien grootere gelijkheid gepaard gaat met „sterk verminderende voortbrenging. Uwe idealen staan „hoog maar van het vele dat noodig is, om in de da- „gelijksche behoeften der menschen te voorzien en hare „beschaving tegen ondergang te behoeden, geeft gij „u geene rekenschap.” (PIERSON 130 vlg.) ARISTOPHANES heeft voor ± 2350 jaar in zijne PLOUTOS 520 het onhoudbare van het communisme aangetoond. Wie toch, zecht hij, zou de zee willen bewaren, slaven koopen, werken en arbeiden, als iedereen evenveel geld had? Zoo iets schreef de blijspeldichter, toen PLATON zijn gemeenschapsstaat ontwikkelde. Deze is een zuivere gemeenschapper, die gezamenlijk bezit van geld en van vrouwen leerde. Hoe was de geschiedenis van het *Sions* rijk in *Munster* onder JAN DE BACKER? In zijne *Ekklesiasonuzai* geeselt hij het vrouwenstemrecht met alle kracht van zijn schalkschen

geest. Geheel anders spreekt een middeleeuwsch dichter in zijne gemoedelijke tale tegen deze bevoegdheid aan de vrouwen toegekend.

Cf. L. 17. 2. „Feminae ab omnibus officiis civilibus, „vel publicis remotae sunt; et ideo nec iudices esse „possunt, nec magistratum gerere, nec postulare, nec „pro alio intervenire, nec procuratores (!) existere.

De richting, die onze regeering volcht is eene overbrenging van de duitsche. Deze naast alles en brengt alles onder hare vleugelen. Een duidelijk voorbeeld daarvan zien wij in de sporen. De opbrengst maakt een belangrijk deel der staatsinkomsten uit. De cijfers wijzen met onverbiddelijke nauwkeurigheid de toeneming (met dat malle *opname, inname, toename* in den *blauwen Elster*, en de(n) *Werra* en in de(n) *Donau*), of vermindering daarvan aan. Is de uitkomst nadeelich voor den staat; dan worden de uitgaven verminderd, herstellingen nagelaten, verbeteringen niet aangebracht. Is de ramp, *CARRÉ (Quer)* overkomen, ook daaraan te wijten?

Wel heeft men de schaduwzijde van bijzondere ontginning ontweken; maar wat daarvoor in de plaats kwam, is veel bedenkelijker. Kibbelarij over treinenverloop is minder nadeelich, dan onthouding van de noodige herstellingen. In *Engeland* zijn de sporen in handen van bijzondere personen; maar, omdat zij de kanalen tevens in beheer hebben, worden deze uit broodnijd verwaarloosd. Deze staathuishoudketterij wordt gepleegd in het land van *ADAM SMITH, STUART MILL, PEEL* en *COBDEN*. Hoewel onze eeuw tegen alleenhandel is, veroorlooft en bevordert zij de oprichting van groote lichamen en bijeenbrenging van *GOULDS'* vermogens. Den spoor- en anderen maatschappijen met hunne geldmacht konden door strenge wetsbepalingen een groot deel

hunner overmacht ontnomen worden. Een maatregel bevalt niet. Indien vijftich onafhankelijke personen zich hierover beklagen en na onderzoek gelijk hebben; betale de maatschappij den lande $50 \times f 50 = f 2500$.

Pandite nunc Helicon, deae, cantusque movete.

VERGIL X. 1. 63.

Doch ter zake. De behandeling van het voorstel *Ver WOESTE R*. In eenige adresboeken leest men 's mans naam *WUSTE*; in andere *WÜSTE*. Men vergeve mij, dat ik dien Duitscher alzoo vertaal. *De kluisenaar van de Heerengracht* heeft de eer dezen man *niet* te kennen.

Wat zijt ge voor een gast? Of in wat land geboren?

VONDEL, *Gysbr.* 315.

Evenwel weet hij, dat zijn persoonlijkheid bestaat. Wie herinnert zich niet 's mans onvolledige, eenzijdige mededeelingen omtrent de taptoevragen. Hooh in 't ongenaakbaar licht was zijnsedelen standpunt. Van het uitbouwsel van den grooten club zach hij van ter zijde op de mishandelden neer.

Op zijn „Belieft het u te hooren,”

Al 't geen ick heb gehoord met dees mijne eigene ooren.

En met mijne oogen zelf gezien noch dezen dagh?

VONDEL, *Gysb.* 230.

luisterde de raad en zat overbluft; verzocht de benoeming van commissies, beschreef paperassen en het onduidelijke bericht was zoo verward, dat men niet meer wist, hoe de zaak aan te pakken. „Beter” is niet veel voor iemand, die iets juist gezien heeft; „anders”; derhalve lager bij den grond, recht voor zich uit zach deze op de menschen inhouden. Eene schilderes werd hierdoor zoo ontsteld, dat hij deze door een benedenraam van *Zeemanshoop* binnenloodste. Toen de puntjens op de *i* moesten gezet

worden, werd de zaak zoo fijn uitgesponnen, dat de hoofden geene schuld hadden en de minderen van mindere waarheidsliefde werden beticht. Ik dacht bij mijzelfen St × eenberg, × eenkamp × ork, zijn allen schuldich; want men noemt geen koe (eischen de taalwetten hier niet *geenen os?*) bont, of er is een vlekken aan. De eerste, hij keere zich daarvoor niet in zijne grafstede om, is door zijne uiterste toegevendheid de vader van het palingoproer. De veranderde wetsopvatting viel die buurtelingen koud en gloeiend op de leden.

Waarom werd mijn ambten-aarsafzettingsleer, in het algemeen belang ontworpen (Vragen bl. 75) op den heer Mook met een eervol ontslach naar huis gezonden, en niet ook op de twee laatstgenoemden toegepast? Toont dat naar huis zenden wegens eenich vergrijp met dat eervolle ontslach (een doekjen voor (tegen) het bloeden, of om den bitteren pil te vergulden) aangezien hier alle geldbetaling op houdt zegge men derhalve bedekken. (PIEKSON bl. 164 gulden is niets dan GOUDEN PENNING).

De romeinen kenden in het leger alleen demissio honesta of *inhonesta*, maar geene halfslachtige *eerloos-eervolle*. Die halfheid is een kenmerk onzer dagen.

Hier gelde de gulden regel bij een bedorven plaats aangenomen: *Locus corruptus eiiciatur*.

De geachte voorsteller weet misschien niet, dat hij $\frac{1}{13}$ en $\frac{1}{16}$ van VONDELS roem en SHAKESPERE'S vermaardheid heeft. De eerste toch schreef zijnen naam op zesentwintich wijzen, zooals de laatste den zijnen in tweendertich vormen goot. Of is het misschien omgekeerd? De bewuste afgevaardichde is derhalve dubbel zoo beroemd, als de brandstichter van den tempel van *Artemis van Ephesos*, *Herostratos*, die onbekend verdiende te blijven; deze schreef zijne persoonsaanwijzing maar op

éene wijze. De achtbare negendertiger is een duitscher, om hem niet tot een *homo trium literarum* (niet in romeinschen zin) te maken, noemen wij hem alzoo.

Dat hij duitscher is en noch een grasgroene, bewijst het bakerblaadjen *Het nieuws van den dag*. Sedert DR. RITTER dit krantjen leidt, heeft het raadslid grooten invloed op de taal. Na mei 1892 ontdekte ik onder andere deze germanismen 1 *in dit jaarhonderd*; 2 *het geeft*; 3 *overschatten* voor *overschaduwven*. Voor het raadslid hoop ik van harte, dat CICEROOS *pares paribus facillime congregantur* vrij vertaald *soort zoekt soort* op hem niet toepasselijk is. Die heeren boekverkoopers hebben zich te *Utrecht* in omstandigheden bevonden, die advocatenhulp noodich maakten. Of ik ze daarom met de *achteruitvaarders* van ons oud-hollandsche recht mach vergelijken, is mij niet duidelijk. De voorrede-naar in den raad was dan in den *club*. Wat is dat? Eene *societeit* of kroech. Die eene societeit bezoekt, is een *sociaal* of kroechlooper. De bezoeker van dien *club* is een *clublooper*. In het breemsch vervangt *fluckeren* het duitsche *flackern*. (FIRMENICH, *German. Völkerst* I. 32). De penates in het atrium waren *fumosi* of *famosi*. De *atheners* noemden eenen tooneelspeler (*h)ypokrites* (*de antwoorder*), wat de ionische vorm van het attische *apokrites* is.

In WEBERS *oconom. lex.*: ± 183 vinden wij diezelfde verwarring bij *stubwurz* voor *stabwurz*. De napluizer mijner bronnen zal bemerken, dat ik bij de aangehaalde plaats van WAGENAAR V. 373 het tegendeel een *a* voor eene *u* vond. Hierom veranderde ik *vervalling* in *vervulling*.

Overgang van *u* in *a* is derhalve geen zeldzaamheid. Wat belet ons derhalve *clubloopers* in *klaploopers* te veranderen? Te LEIDEN, in 1855, toen ik daar studeerde,

hadden wij een afgrijselijken (h)ekel aan *klaploopers*.

KLIKSPAAN, Studententypen 36—54.

Klaploopers noemden wij rijke hrrrr'n, die van arme of verarmde natuurgenooten eenich geld of voordeeltjen aannamen. Mach men eenen vermogenden tabakshandelaar, die drie gulden zitgeld aanneemt voor eenen zoodanige houden?

Hoe veelaardiger is „dit gelijke moniken gelijke kappen” (niet *monniken* evenals *monarch* en niet *monnarch*), dan de boete, het zitgeld, die plaatsvervanger, bij veroordeeling, waar lieden die misschien nauwelijks 50 cents verdienen tot 3 dagen zitten, of f 5.00 boete veroordeeld worden. Waarom, als de nood in Amsterdam zoo groot is van die arme niet een penningsken; maar drie wielen (sommigen stelden zelfs „vier achterwielen” voor) aan te nemen? $39 \times f 3 = f 117 \times 50 = f 5850$. Onze biddende raad kost dus $\pm f 6000$. Dat openbaar gebed vind ik vrij overbodich! Zeer zelden heb ik de zucht naar verhooring om wijsheid vervuld gezien. In de statengeneraal bidden zij ook niet, zijn de wenken er zoo veel te minder om? Die bidden wil, bidde niet in een gemeentehuis; maar in zijn huiskamer. ULFILAS (*Matth.* 6. 5. 6).

„Jah than bidjaith ni sijaith svasve thai liutans unte „frijond in gaqumthim jah vashstaim plapjo standan- „dans bidjan ei gaumjaindau mannam, *ith thu than bidjais* „gagg in hethjon theina jah galukands haurdai theinai „bidei du attin theinama thamma in fulhsnja.”

LIEDEBOEK (*Werken en bidden*, II bl. 64).

Vrij vertaald.

Ik zag u haast gered, waar 't dat gij badt en dede
Wacht op uw bedde, vriend, geen vruchten van uw bedde.

Nu de raadsleden geld van de burgers ontvangen, verschillen zij niets van ambten-aren. Hoe kan nu de eene ambten-aar de daden van den anderen narekenen? Is hunne zelfstandichheid met hunne betaling niet naar de kelder gegaan? In het belang van de raadsleden zelven; en derhalve in dat van het algemeen ware het beter geweest, dat hunne lastgevers een inschrijving grootboek kochten, die den afgevaardigde het vereischte geld opleverde.

Ver (Woeste)rs voorstel geeft mij den indruk, alsof hij, omdat zijne vrouw te veel verteerd zijnen jongen werkzaam boekhouder wech wil zenden. Ik beschouw het als dat van een ontaard vader. Behartichde hij de belangen zijner kinderen; hij zou de dagen vóór 1876 niet teruch wenschen. De willekeur, de onrechtvaardichheid der buitenhoochleeraren was zoo afmattend, en doodend, dat DR. I. C. G. BOOT om die *suprematie*, dit was het gebruikte woord, den raad zijn ontslach aanbod. Lacht de clubkijker mij uit en denkt MALTHUS' leer bewaarde mij voor kinderen; dan verklaar ik die kinderloosheid voor een leelijk hoofdgebrek in een raadslid.

„Numerum liberorum finire — flagitium habetur.” (TACITUS *Germ.* XIX). Een tegenstelling van het keltische driekinderstelsel; waarvan de franschen twee derden overnamen.

Evenals de vrouwkens gaarne door een gehuwden meester worden geholpen, evenzoo moest een raadslid kinderen hebben. Noemden wij den man boven *sociaal*, hij is ook *Liberaal*. Met voordacht gebruik ik hier een *L.* Groot of klein zij de beginletter; de afleiding is in beide gevallen van *Liber*. Doch *liber* beteekent *vrij* en is *liberaal* (*vrijzinnich*) even verkeerd, als *vrijgevug*, dat RÖSSING, (N. v/d. D. 6977) terecht berispte; maar *Liber* is

de god der slokjens, die ons van zorgen bevrijdt. (N. v/d. D. 6949) vertelt dus ouden kost. *Crambe recocta*; dus *Liberaal* = drinkebroër. Eene andere verklaring onzer partijnamen gaf ik bladz. 63 VRAGEN DES TIJDS. Ten einde de verdenking van partijdichheid te ontgaan vermeld ik dat, de *clericalen* als *loterijbazen*, *loterij-joden* waren voor christenen nochal een dwaze naam, zeer waardige gezellen (niet *METgezellen*) kunnen heeten. *Kleros* toch is *lot*; *klerikaal*, *met lot behepte*, *Radicalen* kan men als „worteltrekkers” of „omverhalers” begroeten.

Hanc (silicem), ut prona iugo laevum incumbemat ad amnem.

Dexter in adversum nitens concussit, et imis.

Avulsam solvit *radicibus*: in de repente *Impulit*.

Vergil. *Aen.* VIII. 236.

Wat ALKMENES Zoon vermocht, zullen de *omverhalers* evenmin als de noordenwinden bereiken.

„Ac velut annoso validam cum robore quercum.”

Alpini Boreae nunc hinc nunc flatibus illinc
Eruere inter se certant; it stridor, et altae
Consternunt terram concusso stipite frondes
Ipse haeret scopulis, et quantum vertice ad auras
Aetherias, tantum radice in Tartari tendit.

Vergil. IV. *Aen.* 441.

De staatsinrichting toch heeft zich uit den loop der omstandigheden ontwikkeld, en kon dus als voortgekomen uit den geopenbaarden volkswil wel een stootjen verdragen. Vergelijk daartoe het *groot Privilegie*, in 1476 door MARIE VAN BOURGONDIE verleend, met eene onzer grondwetten, die van 1848 b.v. (*Groot Plac.b.* II. 658 VAN WIJN op WAGENAER IV).

Toen ik in mijne *vragen*, buiten alle partijbelang om, het onrechtvaardich vond, dat een AMSTERDAMMER negen

maal voor leden van de tweede kamer mocht stemmen; werd deze mijne meening door Mr. KATZ op eene vergadering aangeprezen. De lotenhebbers verweten den wijnbuikjens, dat zij in eenige steden (*Groningen, Utrecht, 's Gravenhage, Rotterdam en Amsterdam*) uit partijbelang veelvoudige districten hadden aangenomen. Geen wonder, dat een ministerie-MACKAY, bij een kieswet, die onregelmatigheid ophief. Niet minder natuurlijk, dat de wijnbuikjens hemel en aarde bewogen, om die opheffing tegen te gaan. Ruiterslijk verklaarden zij, dat deze wet de doodsteek voor hunne partij was. Wat doen die menschen nu, als regeerders? Zijzelfven stellen nu die aangevochten splitsing voor. Zouden zij zooveel aan BACCHUS geofferd hebben, dat zij als de man uit den PLOUTOS *alles dubbel zien?* ARIST. 1048. Is deze daad, die alleen uit een toegeven aan zekere partijwenken ontstaat, geen bewijs, dat de regeerders geen leiders meer zijn? Algemeen stemrecht vind ik een gevaarlijk spelen met 's lands belangen. Voor mijn deel zal ik door nimmer te stemmen het altijd tegenwerken.

Nu men het den volke zoovele jaren heeft hooren aanprijzen en voorghouden; dient men er wel toe over te gaan.

Maar wijnbuikjens en loterijbazen zijn beide loten van den stam partijbelang. Alles is goed, niets ongerechtvaardigd; als de partij maar bloeit. Sinds jaar en dach leverde het onderwijs een rijk maar onverkwikkelijk veld van geteem, gescheld en gemor. In '68 dreven de wijnbuikjens hunne onderwijswet met de ruime onderstandsgelden aan de scholen hunner richting door. Dit was een gulden doorn in het ooch der tegenstanders. Iedere overwinning der regeerende macht werkte op de tegenstanders als de zweepslagen op de achterdeelen van *Eumenes'* paarden (NEP. XVIII. 5. 4). Het is immers iedereen be-

kend, dat deze trouwe veldheer van ALEXANDER *den grooten* in zijne omsingeling zijne edele viervoeters met hunne hoofden (niet *koppen*) zoo had opgebonden, dat hunne voorbenen (niet *voorpooten*) iets boven den grond zweefden. Door hen nu bij tusschenpoozen op hun staartstreek te slaan, sloegen de beesten achteruit, en behielden door de plaatsvervanging van afrijden hunne gezondheid. Eere aan wie eere toekomt, de heer SEYFFART geeft ook paarden in een onlangs verschenen verordening *beeuen*; maar geen *pooten* N. v/d D.? Eindelijk brak '88 aan en nu zou MACKAY het onrecht herstellen. Op hunne beurt begonnen, die zich zoo hevich tegen schoolonderstand hadden verzet, vrachtkarren van ondersteuning te verzoeken en wagenvrachten van hulpaanbiedingen te verleenen. Wij willen nu niet onderzoeken, of dezen nu geen te ruim gebruik van hunne macht maakten. Evenmin boezemt het ons weinich belang in, of zij den buit, opgebracht uit de belastingpenningen der burgers, gelijk hebben gedeeld, of zij den hoorn van overvloed te veel naar hunnen kant deden overhellen. Wij stellen ons voor, dat zij zoowel volstrekt, als betrekkelijk niet te veel naar zich toehaalden. Is de rechtvaardichheid nu voldaan? Neen! Edel en vaderlandslievend ware een voorstel van dezen aard geweest. „Waarde heeren! wij ge„nieten voor onze scholen geenen of weinigen onderstand. „Wij betalen onze scholen zelve — doet gij desgelijks.”

Had de heer „Ver(Woeste)r” mijne pogingen in 1868, om ons land tegen een berooving van *f* 50.000.000 kapitaal op *f* 1.250.000.000 en van *f* 8.000000 rente op *f* 50.000.000 door Oostenrijk, ondersteund; men ware nu niet in zulke moeielijkheden gekomen. Geen lichamen voeren wat uit; maar wel enkele zelfstandige personen.

„Similesque sunt, ut si qui gubernatorem in navi-

„gando nihil agere dicant, quum alii malos scandant, alii per
 „foros cursent, alii sentinam exhauriant, ille autem clavum
 „tenens sedeat in puppi quietus.” CICERO. *Sen.* 17.

De leuze, dat ik mij als literator niet met dergelijke vragen omtrent staathuishoudkunde mocht bemoeien, diende om de bankiers, of de barbiers, die bij de omwisseling belang hadden, te bevoordeelen. Weet de beursman dan niet, dat Dr. DE KLERCK ook een literator menigen effectenhandelaar moeilijk verteerbare woorden deed hooren? Is het u onbekend, dat men in 1856 zoowel in de rechten als in de staatswetenschappen te gelijk moest promoveeren? Denkt gij er wel aan, dat ik dus staathuishoudkunde bij Mr. VISSERING liep?

De VER(WOESTE)R, die griezelt, om zijne gade te vermoorden, wil door een onhandigen aanval een tempel van ATHENE HUGIEIA omverrammeien. Dat hij daardoor, zijne vaderstad (?) te gronde helpt, zijne medeburgers om 't brood helpt of brengt ziet hij niet in. (WILHELMUS.)

In Godes vrees te leven
 Heb ik altijd betracht,
 Daarom ben ik verdreven,
 Om land en lui gebracht.

Misschien staat het te vreezen, dat wij bij dit raadslid verrassingen, als van den amerikaanschen rotterdammer PINKOF kunnen verwachten?

Deze man valle dus onder een dezer angelsaxische wetten.

Gif man ciric-grith âbrece, bête be circan maêthe and be thâm the hire munde sî.

NORTH. priester wet 19. (SCHMID 366. *Ancient Laws and inst. of England* II 292).

Thæt is aêrest, thæt he wile, thæt ealle Godes circan beôn fulles grithes wurthe and gif æfre aênig man heonan-torth Godes ciric-grith swâ âbrece, thæt he binnon

circ-wagum man-slaga weorthe, thonne si thæt bôteleas,
and ehte his ælc thara, the Godes freond si.

ETHELRED'S LAWS (ANC. L. I. 340 Schmid 242).

Misschien zijn eenige plaatsen uit het romeinsche recht hem duidelijker.

Sacrilegi ff. 48. 13. 9 § 1. ff. PAULUS 9 en ULPIANUS 6 Sacri-
legi capite puniuntur. § 1. Sunt autem sacrilegi qui
publica sacra compilaverunt.

Het voorstel is een ernstige waarschuwing, om na te denken over de onzekerheid en wisselvalligheid onzer instellingen. Zij levert het bewijs, dat die stemmingsregeering met alle hare $\frac{1}{8}$ openbaarheid verkeerd is. In gewichtige zaken komt men in comité-generaal zamen. De vroegere regeeringen behandelden de meeste zaken in 't openbaar; maar sommige, ook in het geheim. Die regeerders trachtten hunne neven wel overal in te krijgen, maar werden er opofferingen geeischt; dan stonden zij als de romeinsche eerste-klassers vooraan in de gelederen. Nu worden de zaken ook zoo behandeld; maar alleen omdat er geen kerels met koppen, geen zelfstandige mannen zijn, benoemt men *commissies* of drielingen, om den boel te doofpotten. Waarlijk tegen die wufte, die fransche lichtzinnigheid moet een dam gesteld worden.

Helaas! waar ijlt gij heen, verdoolden? wendt den steven,

Keert weer, naar de oevers weer, voor 't gapend graf begeven!

Ziet, ziet! uw wimpel, die zich uitstrekt in de lucht,

Wijst u naar 't land terug, dat gij te roekeloos vlugt.

TOLLENS. *Nova Zembla.*

Onpartijdigen moeten hunne gevoelens openbaren en daarnaar moet geluisterd worden. Geen vergaderingen, waar een handige spreker de menichte kan misleiden, moeten de zaken regelen.

In een vergadering te *Delft* hield Dr. VITUS BRUINSMA eene redevoering. Als alle attische volksleiders smeerde

hij het volk honich om den mond, opdat zij hem zouden hooren. Werden niet reeds in *Athênai* die *pros charin* sprekers gevreesd en geminacht? Waarom? Omdat zij het volk vleiden, ten einde hunnen zin te krijgen. ALKIBIADES zoude eenmaal door het schervengerecht verbannen worden. De volksleider wilde het veld zijner werkzaamheid niet ruimen. Hoe den dreigenden storm bezweren?

Door ophemeling van de gevaarlijke instelling, door het volk zoo geliefd. Evenals iemand zich gaarne hoort prijzen, luistert hij met verdubbelde aandacht naar de lofreden op instellingen, waaraan hij meent, dat een zijner voorvaders heeft medegewerkt. Die welsprekende lof pakt. Ieder woord van lof werkt benevelend, als de drank bij SHAKESPERE. Zij hangen aan zijne lippen. Toen de sluwert merkte, dat hij ze om zijn vingers kon draaien. Roept hij eensklaps uit: „Die heilige instelling, „o burgers! zoo eerbiedwaardich door hare oudheid, zoo „machtich door haren invloed is door vunze olie bezoe„deld. Heft ze op, die heilige erfenis uwer vaderen, „indien gij hunne nagedachtenis eerbiedicht.” Het luide gemurmel, het *epeuphêmésan*, was de duidelijke uitdrukking van den volkswil, die zijnen archlistigen wensch vervulde. Wij zijn toch evenmin als PERIKLES' voedsterling niet, zoo onnoozel, om te gelooven, dat die heilige inrichting door de verbanning van HUPERBOLOS, den oliekooper, bezoedeld was. Evenzoo trachtte VITUSJEN zijne hoorders te verschalken. „De burgers „zeide hij” worden geroepen, om vele en „zware belastingen te betalen. Menicheen kan noode dezen moeielijken plicht vervullen. Kiest derhalve daarom mij. Dat heertjen vergat evenwel erbij te voegen, dat hij zelf eenige grof betaalde betrekkingen bij het onderwijs vervulde. Hierbij kon hij best de *f* 2000 schadeloosstelling, hem, als lid der staten, toegedacht, gebruiken. Hij

viel niet onder G. 91; want hij bekleedde geen staatsambt, geloof ik. Hierbij was hij aanhanger van het vrouwenstemrecht; want zijne vrouw kon dan ook ter staatsvergadering afgezonden worden.

In '88 was hier eene openbare vergadering Daarin was iemand uit *Rotterdam*, die de regeeringsleden voor dieven schold „en evenwel nochtans en desalniettemin”, wilde hij lid van de regeering, of volgens zijne meening *dief* worden. Men denke over de regeering, zooals men wil; maar keurt men haar af, alsdan hebbe men te veel eerbied voor zichzelf, om daarin opgenomen te worden. Dezulken maken NOTKERS woorden tot de hunne: „Et in cathedra pestilentiae non sedit. Noh an demo suht- „stuole ne saz; ih meino, daz er richesôn ne uuolta, „uuanta diu suht stûret sie nah alle.” (*Psalm 1*) Dergelijke uitdrukkingen van een kleinen man toonen, dat hij door zijn *bedeeld* onderwijs; toch *dom* blijft. De grooteren, die niet uit eigenbelang den gemeenschapswech op willen bewijzen, dat zij door hun *gebedeld* onderwijs noch *stom* kunnen heeten.

PARMA, die trouwe en helderziende dienaar eens dweependen konings gaf zijn meester een eenvoudich en weinich kostbaar middel aan de hand om de nederlanders er onder te krijgen. Geef mij eenige schepen, om de hollandsche havens af te sluiten en de bloeiende handel dezer vijanden en oproerige onderdanen is gefnuikt. Dan immers zeilen geen vaartuigen uit, evenmin als zij binnenkomen. Houdt de scheepvaart op; de handel is dan gebroken. BOR XXVIII. bl. 3. (532) 534. 539. 548. REYD. 162. v. MEETEREN 312. Het engelsche embargo in 1830, op onze schepen kan den invloed dier bepaling ten naastenbij doen berekenen. Wanneer die geuzen (wel *ganzen*; maar toch *slimme*) geen handel meer drijven; dan

missen zij de middelen, de piasters en goudstukken om den oorloch tegen u voort te zetten. De effectenhandel, verklaren deskundigen, kwijnt. Het raadslid GERRITSEN, en die zal het wel weten, heeft op den 24sten november in eene kroech openlijk verklaard, dat de groothandel ook al geen winsten oplevert. De diamanterij bloeit ook niet. Deze beide uitersten, die elkander ontmoeten, waren volgens de verklaring, door het lid JITTA, eenige jaren geleden afgelegd, de twee eenige bronnen van inkomst onzer burgerij. Misschien noemde hij bepaald de amerikaansche sporen (treuriger nagedachtenis) alleen.

De bootsman zit en heeft geen moed,
De slappe vaart geeft slechte huren
De *kuijerij*, voor dezen goed,
Die leit nu ook al in de luren.

Heel de Oostervaart zakt naar de lij,
De-n-oorlog weet die te verderven,
Tot nadeel van de visscherij
Die langs zoo meer komt uit te sterven.

LIEDEBOEK, *Neringloze tijd*, II 47.

Het lichtvaardige voorstel herinnert ons aan de wuftheid der fransche omwentelaars. Den eenen dach maakten zij bij stemming uit: „*Il n'y a pas un Dieu*”. Iets later herriepen zij dat besluit door de tegengestelde verklaring: „*il y a bien un Dieu*”.

Den 16^{en} april 1876 speelde de staten-generaal een alleronwaardichst spel met het ATHENAEUM ILLUSTRE.

Wie hoort dit treurspel aen, die niet zijn tranen laet?

VONDEL, *Gijsbr.* 1085.

Op mijne kamer in de *warmoesstraat* boven POSTHUMUS lach eene kaart met de stemberekening omtrent het vonnis over deze instelling van FREDERIK HENDRIK. De vijanden of tegenstanders kwamen bij rotten op; de

vrienden dropen af, of waren onzicht- en onhoorbaar. Reeds had ik mijne leerlingen een paar dagen van te voren op den dood dezer instelling van *hooger onderwijs* voorbereid. Als aan belanghebbenden hadden toen de leden van den grooten club hun veroorloofd telkens van het bekende damhoekhuis telegrammen en berichten te komen vernemen.

De houding van het tegenwoordige clublid roept ons het

Hei mihi, qualis erat! quantum mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuvias indutus Achillis.

VERGIL. Aen. II. 275.

in het geheugen.

Toen belangstelling in het lot eener stadsinstelling, die bij alle hare kleinheid zooveel nuts had gesticht; nu een verwoeden aanval op een goedkeurenden wenk der regeering.

Doch neen het water komt wel tot; maar niet over de lippen. De haarlemermeer kon in 1825 wel AMSTERDAM grimmend en kokend met klotsende golven bedreigen; maar te verzwelgen was haar verboden. Ook toen weerklonk het

„Quos ego”

VERGIL. Aen. I 136.

en de wateren weken.

Treurich en bedrukt zaten mijne jongeren; want ik leefde met hen, als de groote meester te ATHENAI met de zijnen. Even droevich en met gebroken hart, als de leerlingen van SOKRATES. Beide groepen doorleefden in hunne gedachten de laatste oogenblikken met een dierbare, die niet langer op aarde zoude bestaan. Deze twee geliefden sneefden wel volgens de vormen der wet; maar tegen beter weten in. SOPHRONISKOS' zoon zoude, veroor-

deeld, heengaan tot . . . het niet; of tot een beter leven.
Het veroordeelde ATHENAEUM voorzeker tot het niet.

Hier is geen hoop altoos.

VONDEL. *Gysbr.* 1561.

Een soortgelijke verhouding was, na den uitslach van het plebiscit, de moeder van den fransch-duitschen oorloch. De haarlemer NAPOLEON III redeneerde: na die stemming ben ik zeker verloren, bij een oorlog daartegen kan ik verliezen en dan ben ik ook verloren; maar ik kan winnen en dan red ik mijnen troon.

Zy kiezen 't best van twee, die beter niet en mogen.

VONDEL, *Gysb.* 1574.

Den 2^{en} september 1870 bewees, hoe deerlijk die schandelijke aanhanger van het RED- μ stelsel zich misrekende. Wie zou kunnen gelooven, dat zulk eene spreuk op een sprekend wapen staat? Dewijl het hiermede geheel overeenkomt, behoeft men niet te vragen, welke geringe waarde dit roccocostukjen voor de wapenschildwetenschap heeft.

Zoo zaten wij in alles behalve vroolijke stemming, toen een gunstich voorteecken aan den hoogen hemel door ZEUS gezonden, werd gezien.

Gelijk bij SHAKESPERE te midden van een hoogst ernstich voorval ruwe doodgravers onder het knikkeren met menschenschedels laffe moppen tappen, zoo reet een ongeoorloofd Io, VIVAT! ons treurenden 't gemoed open. Het was de aanstaande student in de medicijnen voor het leger, BÜCHLER, bijgenaamd DAANTJEN, die zich, als *quac* door een voorstelling van het paullo post futurum, zijner vrienden harten zoo doorsneed.

Talibus attonitus visis ac voce deorum
 Corripio e stratis corpus, tendoque supinas.
 Ad coelum cum voce manus.

(VERG. AEN III 172.)

Waarlijk welke schrille tegenstelling. Juichen bij de sponde, van eene dierbare stervende.

Heul quid agat.

(VERG. AEN IV. 173.)

ontviel mij, en ik had, indien niet zoo welsprekend, als MARCUS TULLIUS; dan toch met evenveel verontwaardig- hem het „Quousque Catilina abutere nostra patientia” (CICERO. *Catil.* I. 1). willen doen hooren.

Zijn blik en taal konden mij tot andere gedachten brengen.

Parce metu „DANIELU(s)” manent IMMOTA tuorum
 Fata tibi: cernes urbem et promissa Lavini
 Moenia.

(VERG. AEN I. 257.)

Onder het uiten dier woorden verscheen aan zijn rechter een vogel, Luchtdoorklievende arend, en luid door het teeken bemoedigd, Juichte Achaia's heer.

VOSMAER, *De Ilias*, XIII 821.

Wij zijn goed bewaard en behouden. Het ATHENAEUM is opgedoekt; maar zal, als Phoenix uit zijn assche in hoogeschool veranderd worden. Juist op 't oogenblik, dat men over de ter dood opgeschrevene zou stemmen, verzocht Mr. KAPPEIJNE VAN DE COPELLO het woord. Hij had achter de schermen hooren mompelen, dat, als het ATHE- NAEUM werd ingerukt, op BRABANTS grond een roomsche inrichting van onderwijs zou verrijzen. Hij sprak, hij verdedigde met klem van woorden zijn gevoel en AMSTERDAM verkreech hare hoogeschool. In onzen vier-

percentstijd ten minste een perel aan de kroon genoemd. Zij is geen perel, onnuttich als die, welke in de ooren van KLEOPATRA klingelden, zij werd een — ja de goudmijn van het vroegere zoo kooprijke; maar nu haast kooplooze Amsterdam.

Facile est accusare luxuriam.

CICERO I in *Verrem*,

Klein maar vruchtbaar was de akker van CURIUS DENTATUS. Jong maar voordeelich de hoogeschool, die belette, dat de IJSTAD hopeloos werd.

Maar is er ooit een slechter tijd
 Beleefd, als die wij nu beleven?
 Waar dat men gaat of waar men rijdt,
 De nering schijnt den geest te geven.

De-n-ambachtsman doet zijn beklach,
 En krijgt schier hopeloze zinnen;
 Dat eertijds goed te wezen plach,
 Daar valt nu weinig meê te winnen.

LIEDERBOEK. *Neringlose tijd*. II. 47.

De hoop van 't oorlogsendt stont doorgaens by den *raet*
 Op Pallas hulp gegront: maer sedert Tydeus zaet,
 En snoode Ulysses, tuck op alle schelmeryen,
 Bestonden Pallas kerck en heiligdom t' ontwyen.
 Daer Trojes heil aehing, en ruckten 't uit de kerck,
 Toen 't looze moortgeweer de slotwacht viel te sterck,
 En zy 't geheiligt beelt, de huif en kuische banden
 Der goddelyke maeght, met hun bebloede handen
 Aengreepen, van dien tydt ontzonck den Griek de moedt,
 De voorspoet keerde hem den neck toe, heel verwoet,
 Ons krijgsmaght kreegh een' krack, en entlooze ongefallen,
 En dees Godin vergramt een' weêrzin in ons allen,
 Waer van Minerve zelf geen donckre tekens gaf:
 Want naulyx broght men 't beelt van 't slot in 't leger af
 Of 't sloegh twee blicken op, als koolen, gloende vonken:
 Het zilte zweet brack uit: de speer en beucklaer bloncken,
 En kloncken: drywerf sprongze in 't velt op, als verbaest.

VONDEL *Eneas* II 170.

De vermoemde aanvallen op de tempel van *Athene*, ons PALLADIUM, verklaart voldoende onzen tegenspoed. Verloop van handel, achteruitgang van scheepvaart; kwijning van nijverheid; cholera, mond- en klauwzeer, vlekziekte en andere rampen bij de veeteelt zijn de straffen voor het vergrijp tegen de heilige godin. Slaan de *donckere tekens* niet op hoochleeraren, die uit vrees van opheffing hun biezen pakken. Vóór de schennende handen verder beeldstormerij plegen, zij men der wrake gedachtich. Steken HOVY en (VER)WOESTE(R) niet in *Tydeuszaet* en in *de snoode Ulysses*?

Men merkte eerst aan de sterfte in vogelen en dieren
 Hoe sterck de krankheit was, de lantman zagh de stieren
 Geduurigh voor den ploegh bezwijken in de voor.
 Het schaepe, gedost met wol, liep blaeten langs het spoor.
 Verrotte wol viel uit: het quijnde, sterke paerden
 Vergaten hun natuur, nu was de moedt vergaen.
 Zy stonden veegh en logh, en steenden op de stallen.
 De kracht en grimmigheit is 't wilde zwyn ontvallen
 Het biet den (z)wijnspriet nu de tanden niet in 't wout.
 De zwaericheit groeide aen, en trof ten lange leste
 Den huisman, en de plaegh sloegh over graf en veste
 Ter stede binnen, eerst quam 't ingewant te braèn,
 En gaepde, als kloven, wijt van een, dit zagh men aen
 Den gloet van 't aenzicht, en de rootheit, en aen 't hijgen.
 De tong is schor, en zwilt, de zoele wint aen 't stijgen,
 Verdrooght den open mont, die vangt de zwaere lucht,
 De kranke haet het bedde en dexsel, schuwte en vlugt
 De warmte, rolt op d'aerde om niet van brant te stikken.
 Doch d'aerde kan hem niet verkoelen, noch verquikken
 Den brant van 't lijf, men vint noch arts, noch artsenij.
 De lantpest rant elk aen, en d'artsen gaen niet vry.
 De kunst beschadigt hen, hoe iemant kranker dichter
 Genaekt, en trouwer helpt, hoe zelf de meester lichter
 Om hals raect, en de ziekte en 't leven seffens mist.

VONDEL. *Herschep.* VII. blz. 272.

Brallend spreke de aanvaller als de gestrafte weefster
tot ATHENE:

ARACHNE heeft geene ooren

Om naer uw onderwijs te luisteren, ik blijf
By mijn verstand, en meening stip en stijf.

Zoo lang het lant geplaecht

Slechts een gemeine sterfte elk toescheen, en de reden
Van zulk een landplaegh niet bekend was in de steden,
Zoch elk by artsen hulp: maar 't onheil werd zoo groot
Dat geene middelen ons holpen in dien noot.
Een dikke lucht hing in 't begin op alle kampen,
De hitte wert gebroeit uit dikke en vuile dampen,
Te dicht op een gepakt, de zwoele wint van 't zuit
Blies met zijn' adem gal vergift en dampen uit,

De slangen kroopen

En smetten beek en bron met schrikkelijk vergift.

Ook hier als in HOMEROS' *Ilias* I. worden eerst de
dieren en dan de menschen door de pest getroffen.

Eerst muilezels velde hij neer, en de glanzige honden
Daarna tegen de mannen de schriklijke schoten verzendend,
Trof hij, en rustloos gloeiden de brandende mijten der dooden.

VOSMAER. *Ilias* I. 52.

Zie hier de leer der staf- en staafdierkens reeds ver-
kondigd.

OVIDIUS had deze beschrijving eener pest waarschijn-
lijk aan haren tijdgenoot THOUKUDIDES ontleend. Deze
zal hiervoor wel bij den geneesmeester HIPPOKRATES,
om inlichtingen hebben aangeklopt.

Misschien is deze beeldspraak noch duidelijker?

En zie twee opgekrulde en groote slangen koomen,
Van 't eilant Tenedos, (ik verhael het u met schroomen),
Gekroopen op de zee, die stil lagh, op ons aen.
Zy streven te gelijk naer strant toe, daer wij staen.
Men ziet de borst en maene, als root met bloet bestreken,
Het achterlijf sleept na, door 't schuim, en zoute vocht.

De rugge kringelt zich geweldigh, boght by boght.
 Het water bruischt van schuym, men ziet ze daetlijck landen.
 En smettigh bloet en vier uit bey haer blicken branden.
 Zij licken met de tong, drykantigh en gesplist,
 Al lillende den beck; die schuifelende sist.

VONDEL *Eneas* II blz. 172.

Zijn die slangen niet, de leden, die de hoogeschool wech willen hebben, ten einde weder onder kerkheerschappij te vallen. Is de tong niet een bouwmeester, die met zijn *vlelend*, *vloeiend vleemen*, *vriendelijck vraacht*: „laat mij eene hoogeschool in *Brabant* bouwen.”

Nadat ic gome
 Dat hir comen sal die macht van Rome.

LANCELOET. II. 32391.

Indien men zich met moed tegen de vijanden verzet en hunne lagen ontwart, zal VONDELS gebed: dat de *wrevelgeest* der lammeren kooi niet schade, verhoord worden. Evenals APOLLON zijnen priester CHRUSES voor diens versiering van zijnen tempel verhoorde; zoo zal ATHENE u zeer goed gezind worden. De voorspoed zal terugkeeren, de nijverheid bloeien, ziekte van mensch en dier zich verwijderen.

Zijt hierom wel getroost, en houdende op 't bescheiden,
 Der Goden, deze baen, zoo zullen ze ons geleiden.
 Men offere, en verdien' de gunst.

VONDEL. *Eneas*. III. bl. 203.

De staathuishoudkundigen onder de leden zullen door de belangen bij de hoogeschool betrokken te overwegen erkennen, dat de hoogeschool de eenige bloeiende tak van bestuur is. Hun woord zal zoo krachtich zijn, dat bij geen staking van stemmen, een *calculus* MINERVAE vereischt wordt. Eene grondige bespreking zal de stad

gewillich doen offeren. Zij weet, dat zij *een schelwischje uitwerpt om een kabeljauw te vangen*. Voorstellingen als in 1875 en verdedigingen als van den waardigen MOLL zullen door den geschiedschrijver alleen verhaald worden.

De teekenaar der plaat van den studenten-almanak voor 1875 heeft zeer juist de toekomst van het Athenaeum afgebeeld in een vraagteeken. De nieuwe wet op het hooger onderwijs is der oude schole ongunstig gezind. De hoogleeraren, hoewel achteruit gezet, verliezen den moed niet, maar doen wat in hun vermogen is om de rechten der instelling, waaraan zij verbonden zijn te blijven handhaven en met hand en tand te verdedigen.

MOLL Redev. 28/9 '74.

Stud. Almanak 1876.

Hoe kernachtich en waar zijn deze woorden op zichzelf beschouwd. Hoe heilich en vroom, als wij weten, dat deze uitstekende godgeleerde, de stichter eener school van kerkgeschiedkenners, ze door zijne daden bevestigde. Hij leefde voor en door het ATHENAEUM. Hij meende en toonde, dat hij der *doortuchtige schole* door eene benoeming, o! BUYS, naar *Leiden* aan te nemen, geen verraad mocht plegen.

Met meer waarheid misschien dan GIJSBRECHT kan hij verklaren:

(Ick) heb in 't zwaer beleggh de stormen uitgestaen
 En dagh en nacht vooraen geworstelt op de wallen,
 't Vermoeide volck gesterckt, en rustigh uitgevallen.
 Krackeelen neêrgelegh, in brant, in hongers noot,
 Gelijck een vader mij voor 't algemeen gedragen:
 En noit bezweeck mijn moedt in droeve nederlagen:
 Noch blies ick my zelven op in voorspoet, noch zocht roem,
 In 's vyants ondergang: hoe noode ick vyant noem,
 Die onversoenelijck zich tegens mij verzetten,
 En wenschen met mijn bloet hun blanck geweer te smetten.

VONDEL, *Gijsbr.* 145.

De houding van de raadsleden bij de behandeling van de laatste begrooting was verre van waardich en verheffend. Aan den eenen kant uitvaren tegen B. en W., terwijl de eerste toch noch te kort aan 't bestuur was, om alle moeilijke vragen op te lossen. Hij, een vreemdeling in ons stadsraderwerk, aanvaardde, zooals ieder opvolger, de nalatenschap van zijnen voorganger. Was er gezondigd; dan had de voorganger die verwijten verdiend. Is deze afwezich; dan had een zijner mederegeerders en vooral de heer der dubbeltjens het loodjen moeten leggen. Wie uwer zonder schuld is werpe den eersten steen op hem — gelde in ruime mate van de raadsleden. Zij toch hebben door hun *ja stemmen*, de begrooting zoo doen zwellen. De posten op de begrooting zijn niet alleen in aantal; maar ook in belangrijkheid toegenomen. De opklimming is soms niet bij een honderd gulden of wat; maar bij duizenden en bij tonnen geschied. De levenstandaard slaakt men, is gerezen. Waardoor wordt even wel verzwegen. De breede reeks kleine en groote ambtenaren met hunne inkomentjens en zware belooningen (?) met die zware toelagen, is een der oorzaken. Een andere is de verhoogde pensioenen voor oud-gedienden of hunne weduwen en kroost. In het bakerblaadjen lazen wij, dat men de steenen bij een buitenlandsch fabrikant had besteld, omdat de binnenlanders te duur waren. Indien zij hun landgenooten sneden en vilden; was deze daad zeer prijzenswaardich. Scheelde het evenwel niet veel; dan wordt het bedenkelijker. Geheel ongerijmd is het een winst, ik geloof van *f* 1500, voor eens te behalen en ambtenaren bij de vleet aan te stellen, hunne wedden te verhoogen, hunne pensioenen te verdubbelen, hunne weduwguldens te vermenichvuldigen, hunne kindergelden te vermeerderen. Dit zijn posten, die de *f* 1500 verre

overschrijden en buitendien telken jare teruchkeeren. Handel en nijverheid, landbouw, veeteelt, scheepvaart, die bronnen van de staatsinkomsten kwijnen; moeten alleen de schrijffassen zich in overvloed baden? Hier hadden de leden luide hunne stemmen tegen moeten verheffen. Niet nu; maar jaren vroeger. Het toegeven aan overmatige eischen om tractementsverhooging, die in een onedele harddraverij of wedren om inkomstenvermeerdering zijn ontaard, had men moeten keeren. De hooge heeren had men de handen niet zoo moeten volstoppen, door ze twee of drie baantjens, en vrije woning, toe te staan. Geen officieren moeten benoemen, dan onder voorwaarde, dat hun landspensioen in mindering der wedde kwam. De loonwet, die ook hierbij geldt, had den kleineren ambten-aar ten goede gekomen. De onderwijzers toonen door hun geschreeuw om grooter loon, dat zij weinich begrip van de maatschappijwetten hebben. Hun voorbarich geschreeuw heeft hen, geloof ik, geschaad. Schandalen, dat benoemden op *f* 600 teruchgebracht werden, zijn door de aanwijzing van gedeputeerden gelukkig onmogelijk geworden. De onderwijzertjens wisten derhalve, dat zij, wat hun eenmaal was toegekend, zouden behouden. Wel kon een gemeentebestuur de belooning voor een opengevallen betrekking, evenals het inkomen van den koning bij eene troonsbeklimming, telkens regelen. Zelfs kon een schrele gemeenteraad dit verminderen. De benoemde wist dit van te voren. Aan zijne beleefdheid om zich daaraan te onderwerpen.

Gelukte die vermindering *hier*; dan zoude men het ongetwijfeld ook *daar* beproeven en *ginds* niet nalaten. Eindelijk zouden de verdiensten zoo gering zijn, dat het godsloontjen te weinich was, om van te leven en te veel,

om van te sterven. De teruchwerking komt. Is zulk eene oproeping, zoo niet beneden de waardichheid van eenen gemeenteraad; het loon evenwel is veel te karich om er voor te werken. Zulke eene oproeping blijft onvoldaan; de schooljeugd zonder meester; de ouders mopperen. De raad vergadert en lecht er eene kleinichheidjen op, gerust genoeg voor den waardichheidsbekleeder, om niet van honger te sterven. Zoo zagen wij betrekkingen van *f* 400, *f* 450, *f* 500 met *f* 50 gulden verhoogten. Indien nu de kleine gemeenten gedwongen worden, meer te geven; dan zullen de onderwijzers uit grootere gemeenten, liever naar eene kleinere en goedkoopere plaats met een bijna gelijk inkomen vertrekken. Willen de groote plaatsen dit voorkomen; dan moeten zij, zullen de plaatsen goed bezet blijven, ruimer beloonen. Doodhongerigen behoeft geen ambtenaar; maar *f* 5000 verdienen en vrije woning hebben, dulden de tijden niet. Die deze voordeelen genieten, moeten ze behouden. Zij troosten zich met het *beati, possidentes*; maar de opvolgers worden niet zoo kwistich beloond. Waarom heeft een eerste luitenant *f* 1100 en den evenouden onderwijzer *f* 2400 en bijvoorbeeld? Waarom wordt den ambtenaren, die den levensstandaard verhoogten, de uitgaven opdrijven, de burgers verarmen, behalve de zekerheid van hunne verdiensten, pensioenen weduwen- en kinderen geld noch grove bijverdiensten door bijzondere lessen toegestaan. Die op zien komen kunnen spelen, hebben de onbeschaamdheid voor hunne lessen *f* 2.50 of *f* 3 te rekenen. Waarom zorch de staat den arbeid der gevangenissen zoo te regelen, dat zij de beroepen en bedrijven der neringdoenden niet benadeelen? Waarom mogen brandweerlieden wel schoorsteenveger spelen? Hoe moet men deze onregelmatichheden met G. 3. rijmen?

Een der grootste figuren onzer eeuw is de oude GLADSTONE. Hoewel boven de 80 jaar, behoort hij niet tot de verloopen en afgeleefde oudmannetjens. Kras en opgewekt wijdt hij zijne krachten aan de gewichtigste onderwerpen. Wat men over zijne HOME RULE denkt, is onverschillig; overgrootte werkkraft en veelvoudige werkzaamheid heeft hij ontwikkeld. Met de krachten van eenen jongen eerzuchtige streefde hij naar zijn laatste hooge betrekking.

Niet alleen is hij een bijzonder geschikt en bedreven kroondienaar; maar de staatkundige bij uitnemendheid wijdt een deel zijner dagen aan landbouw, boschbouw, veeteelt. Ware dit het eenige, hem kwame den naam van grootman ten volle toe. In zijn belangrijke werken, die hij vroeger over HOMEROS' kleurenblindheid schreef, kwam hij tot de overtuiging, dat de *Ilias* en de *Odusseia* eenen dichter tot maker hadden. Beletten niet eene ongesteldheid of ambtsbezichheden den wakkeren grijsaard, om te midden van philologen, literatoren en andere deskundigen een nieuw werk over dien heiligen dichter zelf voor te lezen? Zoude dat zoo voortdurend zich bezichhouden met dergelijke onderwerpen, die hoewel oud nooit verouderen, ons zijne groene grijsheid en zijnen opgewekten levenslust niet verklaren? Men meene niet, dat bij al het peuterwerk, of bij allen reuzenarbeid, dien VOSS en VOSMAER aan hunne vertalingen besteedden, zij het genot, dat de lezing van het oorspronkelijke aanbiedt, eenichszins kunnen doen smaken. „Is een natuurlijke bloem niet een bekoorlijker sieraad dan diezelfde bloem in edelgesteenten.” (LAVEL. *beg. der staatsh.* 249). Herinnert deze veelzijdichheid niet aan de ontwikkeling van onzen JAN DE WITT? In diens hoofd bewooch zich de staatkunde van geheel *Europa*,

buitendien was hij de uitvinder van de levensverzekering. Hij wees den zeelui den wech, om met 28 windstreken de vloot naar zee te brengen. Zijn bedrevenheid als geldbeheerder, toonde hij door de rente te verminderen. Afbrekers! houdt de erfenis uwer voorzaten in eere, laat de tempelpoorten van ware ontwikkeling steeds ruimer en ruimer geopend worden. Laat door de kennis der voorbeelden van schoonen stijl, juiste woordenkeus en zoetvloeiende klankafwisseling de menschen bewaard worden voor twintichjarige oudheertjensachtichheid. Die grieksch en latijn leest, blijft zijn leven lang gedurende jong, zal een verstandige liefde voor vrijheid gevoelen, een open hart voor deugd en zielenadel hebben: Waarom de grieksche bouwwerken nageteekend, de helleensche beelden nagevolgd, opdat daardoor het genot voor het ware schoone ontwake? Waarom het grieksch daartegen uit den lijst der onderwijsvakken schrappen? Bewijst SHAKESPERE ons door zijne treurspelen niet, wat die ouden ons kunnen leeren? Erkennen WIELAND, GÖTTE, SCHILLER niet herhaaldelijk, dat zij aan de grieksche en latijnsche voorbeelden *hunnen stijl* en *hunnen naam* verschuldigd zijn? Gaf die innige kennis dier voorgangers van ware wijsheid en goeden smaak onzen voorvaderen in de 15^e, 16^e en 17^e eeuw niet dat overwicht in Europa? Waren, die schrijvers niet de edelsten, die met de hoogsten in aanraking kwamen en, daardoor in het leven gevormd en ontwikkeld, niet zoo bedreven, om zich uit alle moeilijkheden te redden?

„De hedendaagsche socialisten (LAVEL. 158) verwerpen „het communisme; maar prijzen het collectivisme aan. „De staat drijve handel, mijnwerke, landbouwe, verrichtte „alles. Het gevolg zou zijn, dat alle menschen ambte- „naren werden, en dat de geheele maatschappij als een

„leger werd ingericht.” Mij dunkt het begint er bij ons al heel aardich op te lijken. Die ambten-aarswoede voert ons naar de kelder. De klachten, die er overal en over alles door allen aangeheven werden zijn de dreigende boden, dat PROUDHONS woorden waar zijn. „Het communisme is de afkeer van den arbeid, de walg van het „leven, de opheffing der gedachte, de dood van het eigen ik, de bevestiging van het niet!” (LAV. 156). Het redmiddel door ons aangegeven beaamt LAVELEYE (258). Het handelend optreden van bijzondere personen moet regel, de tusschenkomst van den staat uitzondering zijn. Bij ons beginne men bijzondere personen onderwijs te laten geven, waar dit onvoldoende is, kome de staat te hulp. Behalve de duurte en de weinige vruchten van dat openbare onderwijs wekt het door de gemelde wedeverhoogingen meer en meer bij de jeugd, die men ontzacht en eerbied verschuldigd is, *puero reverentia debetur* een verfoeilijken gelddorst: Hoe geeselden MARO, FLACCUS die smet, die de arme JUDAS *Jesus* deed verkoopen. Hoe geheel anders bood de rijke PLATON zijnen SOKRATES een wagen ter ontvluchting. Wie de grootheid van den *man* van smarten wil begrijpen, leze XENOPHON en ARISTOKLES over hunnen diepvereerden meester.

Amsterdam wordt in alles ook achtergesteld. Liet het niet zijn eigen kanaal graven en zijn tolheffing afkopen? Men onderzoekte, hoevele millioenen ROTTERDAM voor zijne kanalen en bijwerken uit 's lands schatkist opslurpt. Men bedenke eens, dat ons een zeker Merwedekanaal wordt opgedrongen, dat de kosten nooit kan opdiepen. Dit vaarwater, omdat de britsche consul over zijne belangrijkheid heeft uitgeweid, is daarom niet het bedoelde. Een kanaal door de geldersche vallei is het eenige, wat ons baten kan; en waarop wij moeten aan-

dringen. Is het staatkunde bij een AMSTERDAMSCH belang naar de pijpen van gaten als UTRECHT, ROTTERDAM en GOUDA te dansen en hunnen wil op te volgen? *Amsterdam* stelle bij de begrooting voor: zijn aandeel in de kosten der rijks hoogeschoolen = \pm een vierde, voor zijn eigene hoogeschool te mogen besteden. *Leiden*, *Utrecht* en *Groningen* vullen dat tekort uit hunne gemeentekassen aan.

Waarom mochten wij in 1854—1856 nooit van *utrechttenaren*; maar wel van *utrechtsche studenten* spreken? Niemand toch hechtte aan *leidenaar* een vuile beteekenis. De bakernood, die de bisschopsstad onlangs overviel, pleit ook niet voor de zedelijkheid der ingezetenen, al toont zij de vruchtbaarheid der bewoonsters aan. De zaak INSINGER eenige jaren geleden, bewijst voldoende, dat de *leidenars* in het *Haaghjen* hunne vermogens konden verspelen.

De regeering moge wel eens toezien, waarom de *delftenars* en de *leidenars* zoo voortdurend in de HAGE zijn? De volksmeening stempelt *Groningen* als de drink-, *Utrecht* als de rij-, *Leiden* als de speel- en *Amsterdam* als de werkhoogeschool.

Behalve de hooge onderwijskosten nemen de kosten van armenzorch en armbestuur ontzettend toe. Waardoor? Omdat men alles schijnbaar goedkoop uit het buitenland laat komen. Is een spoorpaard, dat hier f 50000 kost, en bij BÖRSSIG f 42.000 zooveel beter koop, wanneer men f 10000 aan de armen moet uitdeelen? Iedereen zal dit van heeler harte ontkennen. Houdt men deze ontkenning staande, ook wanneer die som tot f 4000 werd verminderd? f 50000 + 4000 = f 54000 is derhalve f 12000 duurder. Waarde lezers! wordt dan het menschenbelang door cijfers beheerscht en geregeerd?

Generaal WEITZEL heeft het nadeel om alles uit het buitenland te ontbieden door een duidelijk voorbeeld aangetoond. Een voorbeeld als dat van DE CASEMBROOT, indertijd, toen deze door de doorsnijding van een commiesbrood zijn begrooting er in de tweede kamer met vlagge en wimpel doorhaalde. WEITZEL dan zeide, besteed ik voor een paard in Duitschland f 600; dan krijg ik voor dat geld een viervoeter in ruil. Het nederlandsche vermogen is derhalve niet verminderd. Het bestond uit $X + f$ 600 en is nu $X + A$, maar daar $A. = f$ 600 is, maakt X hetzelfde deel van het nederlandsche vermogen uit. Tegen de schade door sterven van dat paard kan men zich verzekeren. Koop ik evenwel zulk dier in het vaderland, dan is het vermogen niet hetzelfde gebleven. De boer kreech de f 600 en het rijk had een dienstpaard gekocht. Doch nu kon die boer, voor die f 600 gezonder stallen bouwen, oplettender oppassing, betere voeding verschaffen het vermogen is, derhalve vermeerderd.

Die f 54000 zouden voor het grootste deel door werklieden worden verdienb. Die lieden konden hunne huishoudens van het noodige voorzien, Zelfs zouden zij noch een deel in de belastingen opbrengen. De bewijzen van huwelijkstrouw en vaderliefde bij mijnongelukken, door werklieden gegeven, leeren ons duidelyk dat dikwijls onder die grove kleeren edele harten kloppen, die van vrije liefde en andere hedendaachsche nieuwichheden niets willen hooren. Wie weet hoevelen, indien dit werk buitenslands besteld wordt, noode die aalmoes aannemen? Een aalmoes, hoe liefderijk (niet *liefdevol*) uitgereikt, vernedert den begiftichde. Ware menschenliefde vermeerderd de bronnen van inkomsten; maar maakt ziekelijke liefdadieghheid overbodich en noodeloos. Het talmudsche vil liever

een kreng op de straat, dan uw toevlucht te nemen tot de liefdadigheid (LAV. 40) moest de maatschappij meer doordringen.

En onder alle die de huysitten hier spijsen
 En suldy gheen twintich Burgers kinderen wijsen.
 Haer hart is haer te groot. Maer Moffen, Poep en Knoet,
 Dat syn troggelaers tot bedelen opghevoet.

BREDERO, Spaan. Brab. 1168.

Mijn huis is mijn koninkrijk; gelde, van den rijke, als van den minge goede. Men zorge, door werkverschaffing, dat de werkman voor de zijnen kan zorgen Want de Talmud kent aan den handenarbeid en aan den arbeid des geestes gelijke waardigheid toe (LAV. 49). De staatsman, wijsgeer en andere geleerden en geletterden zijn dus niet minder dan de arbeider. Beide zijn dus nuttich en even onmisbaar. Kracht, kapitaal en verstand moeten door samenwerking den bloei der maatschappij bevorderen.

Er moet niet minder; maar verstandiger geld worden uitgegeven. Niet het *hoeveel*, dat *uitgegeven is*; maar het *hoe* der uitgaven is hoofdzaak.

Kroechhouders worden een veel te belangrijk deel onzer bevolking (zie *vragen* bl. 84). Waarom wordt het vergunningsrecht niet verhoogd? Is *f* 300 vergunningsrecht voor een als de *drie fleschjens* niet veel te weinig? Vraacht gij een bewijs; men wandele naar de *Gravenstraat* en bewondere het sierlijke gebouw, naast de kroech, na het vergunningsrecht, opgetrokken. De wetgever, die voor de minderen moet zorgen en de zwakken beschermen; denke er eens overna, dat het zoogenaamde conducteurskroechjen over het paleis om de tien jaar voor *f* 50.000 wordt verkocht. De geringheid van het vergunningsrecht blijkt uit de mislukte

insichting

vrijstelling van belasting, indien zij zondachs niet verkochten. De laatste mopperij alhier over latere ontsluiting met aanbieding van verhoochde belasting, bewijst de waarheid mijner bewering. THIERS zou geen milliard boven de duitsche oorlochsbelasting voor *Metz* hebben aangeboden, indien hij niet wist, dat het uitgemoorde *Frankrijk* het ruimschoots kon betalen. Men denke niet, dat ik zoo onnoozel ben om te gelooven, dat de f 24,000,000 alleen door de mindere klasse wordt opgebracht.

Daarvoor moest ik niet weten, dat toen BOOZE de leidsche kroech overdeed, hij f 100,000 schuldposten kon vorderen. Niet alleen verhooging van het vergunningsrecht maar ook uitbreiding daarvan. Bierhuizen konden als halve kroechen voor hun alcoholverschenken worden aangeslagen en als bordeelen wegens die vreemde meiden. Sluipkroechen, waar in stilte getapt wordt, moesten betalen. De staat heeft veel noodich; wel nu die het meeste verdient, make hij tot burgers van verdiensten. Komt *meretrix* ook niet van *mereo*?

De snijer staat nog 't best van al
Om aan de kost te kunnen raken,
Indien hij maar het kostlijk mal
Op 't nieuw fatsoen weet na te maken,

De franschman is hem toegedaan.
En weet hem werk genoeg te geven,
Des zal het hem niet kwalijk gaan,
Zoolang de franschman is in 't leven.

Al leit het ander meer ter neër,
Ik hoop het zal niet langer dalen;
Na 't zuur het zoet, na leelijk weër.
Komt 't zonlicht met zijn gulde stralen.

Een vrouw, die niet als singht en tuyt,
 Die gaarne danst en die de luyt.
 Schier nimmer uit haar handen leyt,
 Fy, fy, dat is lichtveerdigheydt.

ANNA ROEMERS.

Behalve vrijdom van alle accijnsen en opheffing van suikerbelastingen oordeelde ik een wijnflesch- en een sigarenbelasting noodzakelijk. Een tabakskooper, een kroechbaas en bordeelhouder zijn de eenige kapitalisten, laat hen voor hunne menschenmoordenarijen bloeden. Geloof mij vrij, van dezulken kan het het gemakkelijkst af (LAVEL. 25). Men heeft berekend „dat de sterke drank „in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika in tien jaren „een rechtstreeksche uitgaaf van 3500 à 4000 millioen „en een middellijke uitgaaf van hetzelfde bedrag heeft „veroorzaakt, 101,000 weezen in de weeshuizen heeft „gebracht, 138,000 personen in de gevangenis en in het „werkhuis heeft doen geraken, 10,000 zelfmoorden heeft „teweegebracht, 100,000 weduwen en een millioen weezen „heeft gemaakt.”

„De sterke drank kost *Frankrijk* 200 millioen gulden, „aan *Engeland* 250 millioen, aan *België* 40 millioen „gulden of francs, aan *Nederland* is voor '83 geraamd „op 22 millioen gulden (LAV. 25.) In '92 op *f* 24,500,000.

Men seydt, die wel drinckt, slaept wel, en die wel slaept, en doet gheen
 sonden,
 En die gheen sonden doet, die wort sluytelijck salich ghevonden.

BREDERO, Spaan. Brab. 956.

„De onverklaarbare van de wilden overgenomen ge- „woonte om tabak te rooken, *ten einde een zekere hoe- „veelheid nicotine*, EEN ZEER SCHADELIJK VERDOOVEND „VERGIF in te zuigen, kost aan *Frankrijk* jaarlijks „*f* 183,000,000, aan *Italië f* 62,000,000, aan de geza-

„menlijke beschaafde landen meer dan *f* 1500,000,000.
 „De bloem der menschheid besteedt dus 4500 à 5000
 „millioen, om zich bij groote en kleine hoeveelheden te
 „vergiftigen.” Hebt gij recht na deze cijfers het opium-
 schuiven tegen te gaan? „Het opium, dat de schuivers
 „tot wezenloosheid brengt, kost aan *China* jaarlijks 200
 millioen gulden” (LAV. 25). Ja, ja, driewerf ja. Het
 opium is noch veel nadeeliger. Al past gij hier

Wat gij niet wilt, dat u geschiedt,
 Doet dat ook eenen andren niet,

verkeerd toe. De *javaan* schuive geen opium; maar wij
 europeanen *drincken wel toeback* (Bred.)

Deze uitdrukking komt in de zestiende eeuw dik-
 wijls voor

Hy *drinckt* te veel *Toeback*

Kl. v. d. Molenaar bl. 3.

Al heeft Matroos alleen een pijp *taback gedroncken*.

CATS.

Misschien komt gij eenmaal, door de goede gevolgen
 van den strijd, zij het een kruistocht tegen de *amok-
 moeder* tot zooveel zelfbeheersching, dat ook gij uwe
 stinkstokken, rookbrokken, en kwalsterhoopen wechwerpt.

Men werpe mij niet tegen: „*Kluzenaar*, wat weet gij
 van de wereld”? Was *PETRUS van Amiens*, de kluzenaar,
 de bewerker niet der kruistochten? Was *LUTHER*, de
 augustijnsche kloosterbroer niet de vader der hervor-
 ming? Is *God*, de grootste kluzenaar; want is niet het
 heelal zijn woning, niet alwetend?

„Numquam se minus otiosum esse, quam cum otio-
 „sus; nec minus solum, quam cum solus esset, PUBL.
 „SCIPIONEM dicere solitum scripsit. CATO.” (*CICERO. Off.*
 III. I. I).

Altius omnem
Expeditiam, primâ repetens ab origine famam

VERGIL, Georg. IV. 285.

Mijn vader sloegh toen op d' aeloude lantkronijck
En sprack: gy hoofden der Trojanen algelijck,
Hooft toe.

VONDEL. *Eneas* III 202.

„De regeering, in aanmerking nemende, dat de jeugd
„dezer stad, in 't gemeen te vroeg, en eer zy eenige gron-
„den van Filozoofie gelegd hadt, van de Latynsche schoo-
„len, naar de Akademie gezonden wordt, *daar zy, buiten*
„*'t oog harer ouders, ligtelyk verviel tot ongebondenheid,*
„hadt reeds op 't einde des jaars 1629, beslooten eenen
„Professor in de Filozoofie herwaards te beroepen. Om-
„trent een jaar later, besloot men tot het beroep van
„twee Professoren, waartoe Burgemeesteren en School-
„archen gemagtigd werden. Ook werdt toen goedgevonden
„het S. Agnieten kloosterkerkje, op den Oudezijds Agter-
„burgwal, welk, door de Admiraliteit, tot een pakhuis
„werdt gebruikt, bekwaam te maaken tot het doen der
„openbaare Lessen” (WAG. *Amsterd.* 487). Daaruit laat
het zich verklaren, hoe wij in 1852 bij de lessen van
prof. MATTHES door ham- en spek- en vetwarenlu-
chters werden verfrischt.

Uit onze schildersschool met hare boerenkermessen,
dronkemansfeestjens, verwarde huishoudens, (door VAN
OSTADE, TENIERS, JAN STEEN vereeuwigd) leeren wij die
calvinisten als wijnbuikjens en vroolijke *Fransjens* kennen.

Een paar plaatsen uit dichters bewijzen, dat zij van
TRIJNTJEN en WIJNTJEN niet afkeerich waren.

Vive le bon wijn! zoete wijn,

Gij port ons tot de vreugd

En maak dat al ons zinnen zijn,

Door zoetigheid verheugd.

LIEDEBOEK. *Drinklied.* I. 64.

Ontsluit, ontsluit uw venstertjen,
 O, overschoone godin!
 Och, opent mij uw deurtjen,
 Dat ik er mag komen in,
 Aanhoort mijn zoet geklag, klag, klag
 Laat mijn minnen, Verwinnen
 Uw herte Godinne,
 Indien het zoo wezen mag.

LIEDEBOEK. 1. 68. *Afgesl. Aanz.*

Daden, in zulke woorden beschreven, gaven tot bovengenoemde klacht zonder twijfel voldoende grond. Wij weten, dat in lateren tijd VAN EFFEN als gouverneur of opzichter van zekeren baron van BOETZELAER naar *Leiden* tooch. Uit *Willem Leevend* vernemen wij, dat die dingen in 1780 ook noch voorvielen.

„Doch zodra de voorgenomene oprigting van zulk „een *Gymnasium illustre* of *doorluchtige school* rugtbaar „werdt, kantede de stad *Leiden*, bedugt voor ver- „mindering van 's Lands Hooge Schoole aldaar; „zig ernstelijk tegen de uitvoering van dit voorneemen, „tot zoverre zelfs, dat zij weigerde te bewilligen in „eenen tweehonderdsten penning, die toen voorgeslaagen „was, zo men *Amsterdam* liete voortgaan met het op- „rigten der doorluchtige schoole.”

Leiden eene hoogeschool van nauwelijks zestich jaar had van haar standpunt groot gelijk; doch die van *Amsterdam* evenzeer. „Die van *Amsterdam* weezen daartegen „(niet *daarentegen*) aan, dat zy niets voorhadden, welk, „naar reden, kon geagt worden te stryden met de Pri- „vilegiën van 's Lands Hooge Schoole te *Leiden*, en „stonden, eindelijk, in April des jaars 1631, toe, dat „men 't geschil met die van *Leiden*, sover het geeven „van openbaare Lessen betrof, verbleeve aan de uitspraak „der twee Geregthoven, mits de Staaten zig sterk

„maakten, om die uitspraak binnen eene maand, te doen „geschieden” (dat klinkt toch iets anders, dan ons heden-daagsch benoemen van commissies, die niets met *be-kwamen spoed* (?) uitvoeren) „geduurende welken tijd, men „vrijwilliglijk met het geeven van openbaare Lessen, „stilstaan zou”. (WAG., *Amst.*, IV 488).

De ware reden van *Leidens* verzet lach minder in het bedreichte nadeel, dan in, zooals men nu die kerkduivenberekening, godsdienstige redenen (in plaats van *godsdienstredenen*) durft noemen. Was de vervolging van HUGO DE GROOT, *Uytenbogaard* en anderen *godsdienstich*? Dan is er tusschen de leer der halve maan en die van het kruis, behalve de besnijdenis en wat spijs- en wasch-wetten, geen onderscheid. „Men ging dan aldaar voort „met het werk en beriep GERARDUS JOANNES VOSSIUS „en CASPAR BARLAEUS, die beide, in 't jaar 1619 van „hunne ampten in de Hooge Schoole te *Leiden* verlaa- „ten waren, tot eerste Professoren, VOSSIUS in de „Historien, en BARLAEUS in de Filozoofie en Welspre- „kendheid” (WAG., *Amsterd.*, IV 490). „De remonstranten „waren zeer in hunnen schik geweest met de oprigting der „doorlugtige Schoole te *Amsterdam* en met de verkiezing „der Professoren, en hadden terstond beslooten, hunne „jeugd, die tot den Predikdienst geschikt werdt, diezelven „lessen te doen hooren” (t. a. p. 492). Zoo werden de remon- stranten door FREDERIK HENDRIK, die als zijn vader WILLEM, een helder begrip van godsdienstvrijheid had, in de gelegenheid gesteld naar hunne geloofsovertuiging onderwijs te ontvangen.

De schaer, die niemand doemt, als dien Gods Woord afsondert ;
 En streckt een pylaer, aen 't bouvalligh christendom,
 Die eeuwig werd geboeyt, vermoort, verdoemt, geplondert,
 En 't opgeleyde kruys geduldigh droeg alom :

Dees veylge samelplaets verworf ten lange lesten,
 Bewaer, o Heer, bewaer d'onnoosle lamren koy.
 Bescherm ook d'Overheid van d'Amsterdamsche vesten,
 Dat nimmer wrevel-geest haer wijzen raad verstroy.

VONDEL, *op den bouw* enz. 1—8.

In deze omstandichheden kon het gulden woord van den edelen minister MODDERMAN niet gelden. Toen een zijner familieleden hoogleeraar te *Groningen* een gelijke betrekking naar *Leiden* werd opgedragen, sprak die staatsman: Er zij *aemulatio* geen *concurrentie* tusschen de hoogeschoolen. Wat den arbeider doodt en nekt; vermoordt de wetenschap. (WAGEN. *Amst.* IV. 488).

Zoo verheuchden de 17 eeuwers zich over hun toevluchtsoord, waar zij naar hunne meening konden onderwezen worden. De *remonstranten*, werden steeds als baarljke duivels aangezien, zoozeer, dat in \pm 1860 een remonstrantsch predikant geweigerd werd in een protestantsche kerk te spreken. Zoozeer zelfs, dat hunne kerkgebouwen niet tusschen lieflijk boomgewas verscholen lagen; maar achter voorgevels van huizen verstoopt en verdrongen. Wie herinnert zich niet, hoeveel moeite het kostte, zooveel jaren noch niet geleden, het remonstrantsche kerkgebouw op de keizersgracht te ontdekken? Een doolhof niet, als dat van KRETA; maar als het egyptische met zijne drieduizend vertrekken, bracht de kerkgangers na vele omzwervingen, afwijkingen en omzwenkingen naar het kerkjen van DE GENESTET te *Delft*. Bezoekt het land van *Moordrecht*, *Zegwaard*, *Berkel*, *Bleiswijk*. Overall water, polders, eilanden, of plassen, als de *Zeven-huizensche*. Hier leefden de remonstranten. Hier onttrokken zij zich aan de geweldige en onrechtvaardige vervolgingen der regeering. In zulk een landstreek verzette zich WASHINGTON tegen de *engelschen*; in zulk een waterland hielden de remonstranten hun geloof in eere

en hun hoofd boven. Nu geeft FREDERIK HENDRIK door zijne gunst rust in vrede. Hij de *vrederijke* (niet *vredevolle*).

Het wettigh Erfrecht ter kroone van de Nooren,

V-erziert V-orst V-REDERIJCK zoo rijk niet als de V-re.

En V-reedzaemheid, dien Helt natuurlijk aengeboren.

VONDEL. *Op* FREDERICK enz.

De schole bloeide, kwam der stede van *Amstelredamme* en den remonstranten ten goede, Dit duurt tot 1873 toen *omen est nomen* een remonstrantsch hoochleeraar met vergeting der weldaden, die zijnen geloofsgenooten in het *gymnasium* hadden genoten, die inrichting naar *Leiden* verplaatste. In dien tijd waren er ontelbare (= 0) studenten aan het remonstrantsche seminarium. Ja, TIELE! die snoode ondankbaarheid geeft ons recht u voortaan ETILE te noemen. Al vatten wij dat woord niet op in den zin, waarin het bij ARISTOPHANES, „Ranae” 424 voorkomt; *gij plukhaardet* toch Amsterdam, dat uwen geloofsgenooten een gastvrije rustplaats aanbood.

Niet verre van 't altaar.....

Staat een albaste tombe,.....

Hy schonze, en sloegh'er aen zijn klauwen, vuil van bloet,

En brack ze brullende op met grooten overmoedt.

Terstont quam hem een geur van yetwat lieflijcks tegen :

Maer die verwaten mensch, [wat zou zijn hart bewegen!]

Vaert grimmigh voort, en stroit de beenders hier en daer,

En smijt de tombe in twee, en breekt 't gewijde altaer,

Gebiet terstond den brant in 't kloosterdack te steken.

VONDEL, *Gysbr.* 1492.

Als boetedoening veroordeel ik u te bewijzen, dat de *joden*, eenmaal hier zoo gastvrij en liefderijk (niet *liefdevol*) opgenomen ooit zulke, uit naam eener instelling, zulke snoode ondankbaarheid pleechden. Om u behulpzaam te zijn, wil ik u ter loops vertellen, dat LEHMAN ook een *tabakshandelaar* dezer hooge schoole eene voechzame *aula* schonk. Dat ROSENTHAL, ook een

koopman, onzer boekerij zijnen kostbaren boekenschat vermaakte. Dat deden bijzondere lieden, geene gestudeerden, en zooals hun namen te kennen geven Duitschers. Wat deedt gij, hoofd der instelling; die moeder was van onze hoogeschole? Gij, man! die volgens uwe voorvoechsels aan examens schijnt voldaan te hebben; maar de vruchten der *humaniora* niet volgens de bedoelingen onzer voorvaders, en die van VAN HEUSDE en VAN LENNEP kondet verwerken, omdat gij hunne heerlijke sappen niet in u opnaamt. Dat deedt gij! misschien van ouder tot ouder *nederlander*. Wee u, wanneer uw lijk op het eiland der beoordeeling zal zijn aangekomen. Wee u! wanneer mannen of geesten als MINOS, RHADAMANTHUS en AEACUS over u moeten beslissen. Lees ter uwer opbeuring deze woorden van VERGILIUS' *Aeneis*: VI. 430. 567. 555. 615.

Schout Minos hutselt hier de loten, zoo die vielen,
Verdaeght den breeden raet der stomme en dootsche zielen
Neemt kennis van elcks werck en wandel en bedrijf.
De Kreetische Radamant bezit het strafste rijk,
Verhoort misdaedigen, straft list en ongelijck,
En plaeght den boozen, die ter sluick, bij schelmeryen
Vast groeiende zijn' zoen en zuivring lange tyen,
Oock tot den sterfdagh toe, omhoogh heeft uitgesteld,
En zijne boosheit noit, gelijck betaemt, gemelt.
Tisifone, Godin van wraeck, gaet met haer roeden
Misdadigen te keere, en dreightze en laetze bloeden,
Mit bitse slangen wreet gewapent in de vuist,
En roept haar zusters, zwart van adderen begruist.
En droeve Flegyas vermaent vast ieder een,
Bij deze schimmen, roept luidkeels in al 't gesteen:
Weest nu gewaerschuwt: leert voortaan u zelve wachten,
Het recht handhaven, en geen Goden te verachten.

VONDEL. *Eneas* 6 blz. 323.

Defendo aliquem apud praetores et aediles curules.

CICERO *Pro Cluentio* 126.

WILLENBORG bewijst (*Hdbbl.* 19937) met cijfers, dat onze hoogeschool, de andere in geen deele schaadt. De toevloed is ook aldaar toegenomen. Merkwaardige toepassing der wet; hoe meer verkeerswegen, hoe meer gereis; hoe talrijker middelen van gemeenschap, hoe grooter stroom van reizigers. Bewijs! In de dagen toen het kanaal VAN BLANKEN *Amsterdam* met de *Noordzee* verbond, had een zeker huis (ZÜHRMÜLEN, geloof ik,) een stoombootjen daarop in de vaart. Dit vaartuichjen rekte met moeite zijn kommerlijk bestaan. In de hoop, als een echte koopman, dat die dienst zou gestaakt worden, richtte een ander persoon (naar ik meen, AVIS uit *Zaandam*) een nieuwen dienst in. Men kende toen noch niet dat malle *eenen trein inleggen* voor *tusschenvoegen*. Dit nieuwe zaakjen maakte terstond vrij goede winsten. De reizigers, die door A. niet vervoerd konden worden, verplaatste Z. Zoo ging het over en weer. De reislust was zoo toegenomen, dat het eerste bootjen wel geen vruchten *afwierp*; (malle deutsche wending); maar *voordeel opleverde*. Hierdoor aangemoedigd liet Z een tweede bootjen in de vaart brengen, welks winsten A aanprikkelde, om Z noch eens na te volgen. Hoe meer booten, hoe meer verdiensten. Alle goede dingen bestaan in drieën, Z stuurde een derde bootjen langs het kanaal. A, die zijn voorganger benijdde, begon er over te denken, om ook zijn drietal vol te maken. Toen geruchten hieromtrent Z bereikten, begaf deze zich tot A. Hij zeide, „ziehier guldens (*f* 20.000 of *f* 50.000?), als gij de derde boot niet uitrust.” A dacht *één vogel in de hand, is beter, dan tien in de lucht*. De indrukking van het kanaal of de overbrenging van zijne bevaring naar het nieuwe heeft hem zijne inwilliging doen toejuichen. Zoo ook met de hoogescholen, hoe meer leerplaatsen,

des te talrijker leerlingen. De angst die *Leiden* in 1619 voor het *Athenaeum* (*Gymnasium*), gevoelde is thans bij alle de andere hoogeschoolen noodeloos en overbodich.

De lange man uit *Leiden*, anders gezegd DWAASMOND, op zijn duitsch THORBECKE, had eenen ekel aan *Amsterdam*, dezen openbaarde hij zelfs in zijne gemeentewet. Moet de bepaling van gelid 4 *Gemeenterw.* niet aan hâat toegeschreven worden; dan is zij het uitvloeisel van onnoozele kortzichtigheid. De hoochleeraar moest weten, dat sedert 1801 de bevolking in ons land met bijkans 1 % 's jaars toenam (PIERSON, *Grondb.* 104). Waarom nu het aantal raadsleden in verhouding tot de bewoners vastgesteld; doch niet toegestaan, dat eene stad meer dan 39 achtbaren telle. Niet dat ik eenich heil in dien aanwas vind; maar zoo is het verkeerd, dat de opklimming zonder eenige reden gestaakt werd. Waarom niet voorgeschreven, dat voor iedere 40.000 2 leden worden toegevoegd. Men lette op de opklimming eerst met 3000, dan met 5000, daarop met 10.000 en eindelijk met 20.000.

TRÜBE is mij dunkt zuiverder dan TREUB. Hebben wij recht deze DROEVE met DON QUICHOTTE, den ridder met de droevige figuur te vergelijken? Jaacht hij als deze vele droombeelden na? Vecht hij tegen molens? Zijne betrekking als notaris behoort tot die gewichtige ambten, die den persoon geheel vereischen en niet toelaten, dat men zich versnipperre. Stel iemand licht op sterven, stuurt naar den heer DROEVE en vraacht hem, of hij met zijne getuigen wil verschijnen, teneinde een testament op te maken. De notaris, die zijn ambt altijd moet vervullen en zijnen bijstand verleenen (*Notariswet* gel. 6) is verhinderd; want de notaris geeft lessen; zit in den gemeenteraad; leidt eene vergadering. Waarom moet een

mensch zooveel uiteenlopende baantjens hebben? Deze heer is een broeder van den hoochleeraar in LEIDEN, en van den opzichter van den botanischen tuin te *Buitenzorg*. Let eens op, hoezeer deze familie een toepassing is van: „de brutalen hebben één derde deel van de wereld.”

Deze DROEVENAREN deelen in (men late dit voorzetsel nooit uit; al slaan regeeringsmannen en staatsstukken het zoo dikwijls over) een bijzondere postenbevoordeeling. Niet zoo bijzonder, als gij wel meent. OUDEMANS, RAUWENHOF, DE VRIES, KAN, ROGGE, VALENTON, zijn namen, die alle twee, drie of vier familieleden onder de ambtenaarsreeksen tellen. Dit inschroeven van hunne verwanten is ook eene der zedeloze zijde van het openbaar onderwijs.

In plaats van 71 zullen we aannemen, dat er 70 hoochleeraren zijn. 70 hoochleeraren hebben, ieder eene woning van f 1000, geeft f 70.000.; hebben ieder een eerste meid, loon f 100 = f 7000 en een tweede meisje f 1.50 's weeks = f 78, f 5460; inkomstenbelasting f 100 en boekenrekening f 100; geeft derhalve f 14.000. In het personeel betalen deze heeren, stel ook: ieder f 100, dat is wederom viervijfden van f 7000 = f 5600, voor de stad en noch eens 85 opcenten, hiervan bij deze belasting is f 5950. Berekent men, dat ieders huishouding f 40 in de week vordert; dan ontfangen bakker, slager, groenvrouw, hiervan wekelijks f 2800 of $52 \times 2800 = f$ 145.600 in het jaar. Rekenen wij f 100 aan kleederen voor het hoofd der echtvereeniging en f 200 voor 't gaaiken, dan brengen dezen f 300 \times 70 wederom f 21.000 onder de burgerij. De heeren zullen wel begrijpen, dat ik geene gelegenheid heb, ieder in het bijzonder af te vragen: „Professor, hoeveel verteert gij wel? Mijne bedoeling is eenvoudig, om door gematichde berekeningen te bewijzen, hoeveel voordeel die

ambten-arenschaar onzer goeden stad reeds verschaft. Voor het eene heb ik misschien te veel; voor het andere wat te weinich gerekend. f 100 inkomstenbelasting voor lieden van 4 of 5000 gulden inkomen is te weinich. Ook heb ik hunne bijzondere vermogens, buiten rekening gelaten.

Voor de juiste opbrengst zoude ik mij derhalve na het stadhuis moeten begeven en de opbrengst dier 70 heeren moeten opnemen. Sinds de heer VAN TIENHOVEN den strijd tegen de openbaarheid der kohieren verloren heeft, kan zulk een 70 maal herhaalde aangevraachte inlichting; want op de *series* staan 71 namen, mij niet geweigerd worden. Doch waartoe? *Hora ruit* onsterfelijke GROTIUS! geldt ook noch heden ten dage. Zulke keutelige naauwkeurichheid is ook niet noodich. Telt men deze sommentjens bijeen dan krijcht men $\pm f$ 275000. Rekent men, dat huishoudens in dien stand tusschen de 4 of 5000 gulden verteren; dan komt onze berekening daar al vrij wel mede overeen. Wij laten sommigen dan f 1000 overleggen, en alleen maar de renten van hun oorspronkelijk vermogen ongedwarskijkerd besteden. Hier-tegenover staat, dat deze grootere uitgaven, de mindere uitgaven der niet-gewone hoochleeraren kunnen aanvullen.

Heer VER(WOESTE)R is uw uitval dankbaar en menschkundich? Zijn onder die lieden, waarvoor gij uwen neus optrekt, niet mannen, die leerstoelen naar *Leipzig* en *Berlijn* hebben afgeslagen? Heeft NABER niet *Leiden* geweigerd? Zijn onder die mannen geene jeuchdige krachten, wier namen door de hoochste vergaderingen, der geleerdste landen van *Europa* met eerbied worden genoemd?

Multi esse oportet in eo, qui alterum accusat.

CICERO *Pro Sext Rosc* 91.

Provinciam non modo a calamitate, sed etiam a metu calamitatis defendere.

Cic. *Manil.* 6.

Deinde si in foro causas dicentibus nefas, ut ita dixerim, videtur esse, nulla praefatione facta iudici exponere, quanto magis interpretationem promittentibus inconueniens erat, omissis initiis atque origine non repetita atque illotis, ut ita dixerim, manibus protinus materiam interpretationis tractare?

GAIUS I. *ad. lex. XII tab. (ff. 1. 2. 1)*

Hebt gij door uwen woesten aanval op en door uwen onbesuisden inval in het *Parthenon* die mannen niet gedood en vermoord? Neen een scorpioen kan een HERAKLES den hiel wonden; maar hem dooden kan hij niet. Meent gij, o, tabaksman, vergiftiger en moordenaar der menschheid, die misschien door uw verliezen na de MACKINLEY-wet wat somber en zwartgallich zijt, dat gij die mannen der wetenschap, die redders en gezondmakers van ons geslacht kunt dooden? Verbannen, en hun wedden desnoods tegen alle recht en wet onthouden; maar verdommen, (= dom maken) en tot werkeloosheid doemen kunt gij ze niet. Toen eenmaal kerk- of andere partijgezinden onzen MOLESCHOTT verbanden; plaveiden zij hem den wech, naar *Rome*, de *urbs aeterna*. Zie, hef de hooge school op en weldra schitteren die bannelingen, als eerste sterren aan buitenlandsche hoogeschoolen. Daardoor zou de naam van het kleine *Nederland* wel *groot* gemaakt worden; maar... ten koste van eigen leven. Zoudt gij, om in uw bekrompen omstandichheden verandering te brengen uw eigen kind verkoopen? Vóór dat besluit zoude ik u, Duitscher! deze woorden van TER HAARS *Huibert en Klaartjen* ter bekeering laten lezen.

„HUIB! Komt de vreemdeling morgen weer.

„Zeg jij gerust dien rijken heer: —

„Hij krijgt er geen van allen.”

Wat weet een kinderlooze over de betrekking tusschen ouders en kinderen ?

Omdat het u onbekend is, dat *kind* en *genitus* = HET GEBORENE één woord zijn, kon u zulk een voorstel zoo indienen (Zie mijn „Het daghet”). Waarlijk gij bewijst ten duidelijkste, dat gij een socialist, een maatschapper zijt. Verniel de steden, om den arbeider werk te geven. Beroep u desnoods op de schijnbare bevestiging van uw gevoelen door de verbetering die de *Huidenstraat* onderging. Juich van harte over het werk, dat gevonden werd. Vergeet dan evenwel, hoeveel lijken, slachtoffers, die verbouwing gekost heeft. Neen, zoover is de tijd noch niet gekomen, dat de arbeider een vermomde lijkenbidder, of ingehulde (niet *verkapte*) doodgraver behoeft te zijn. Indien het denkende gedeelte eens nadacht over werkzaamheden konden deze zonder lijken en verminkingen gevonden worden. Men bouwe bijv. langs de grachten kokers of kanalen, zooals onder de oude bloemmarkt werden opgericht. Hierin vange men de meststoffen op. Daardoor verkrijcht men deze voordeelen: 1^e edele en nuttige werkverschaffing, tegen behoorlijk loon; geen uitpingeling van den arbeider; 2^e bevordering van den algemeenen gezondheidstoestand door stankverwijdering; 3^e verkoop met winst van de thans verachte, maar zoo hoogst noodige meststoffen. Zeide BASTIAT niet, dat iemands uitwerpselen, zooveel land bemesten, als hij tot zijne voeding behoeft?; 4^e geen tekorten op den duren reinigingsdienst. Ja daardoor zelfs schuldaflossing. *Naturalia non sunt turpia.*

Reeds *Roma* bezat zulke noodige instelling sedert de regeering van TARQUINIUS PRISCUS. „Foros in circo „faciendos cloacamque maximam, *receptaculum omnium* „*omnium purga mentorem urbis*, sub terram agenda m:

„quibus duobus operibus vix nova haec magnificentia „quicquam adaequare potuit.” Deze reusachtige bouwwerken vervulden den tijdgenoot niet alleen met lof; maar deden \pm 1890 in *Londen* op een gezondheidscongres deskundigen daarover de loftrompet steken. Dergelijke ondergrondsche kamers bezocht de jeuchdige BISMARCK, toen hij gezant te *Parijs* was. De herinnering hieraan vervulden de *parijzenaars* met angst, dat hij den *pruisen* hierdoor een toegang tot het middenpunt hunner woonplaats zou aanbieden.

Age ecfunde hoc cito in barathrum: proluē propere
Cloacam.

PLAUT, *Curenlio* L 2. 29.

Hoewel onder een minder verhevenen naam hebben wij een bewijs, dat wijnbuikjens reeds omstreeks den eersten punischen oorloch bekend waren.

Ook bij de berekening, wat onze stad al door de hoogeschool beurt, zullen wij gematigd te werk gaan.

Volgens becijfering van Dr. PLACE zijn hier zoowat 1200 studenten, waarvan een 150 onzichtbaar of oningeschreven blijven. Van de overige 1050, neem ik aan, zijn er 200 student-amsterdammers, of die bij hunne ouders inwonen; blijft derhalve 850 op kamers gevestigden. Deze verwonen ieder f 200 in het jaar = f 170,000; gebruiken voor ontbijt, middach- en avondmaal f 1.00 daachs. Zij zijn van één jaar hier 200 dagen, geeft wederom f 170.000; collegiegelden f 115.000; boeken en werktuigen f $50 \times 1050 = f$ 52.500. Stel onder die 1050 zijn 900 rookers, die elk 2 sigaren daachs rooken; geeft voor 200 dagen 400 sigaren den man \times 900 = 360.000 stuks; gemiddeld tegen 3 centen het stuk is 1080,000 centen, of bijna zooveel gulden als de mannen van het lagere onderwijs

opsteken, of *f* 10.800; rijjool 1000 gulden, Voor de 205 examens, die in 1891 werden afgelegd, waarbij de geslaachden met een of meer bakjens worden afgehaald, kan men noch eens telkens *f* 20 schrijven, of 4000 gulden. Een weekblad met 900 inteekenaars is opnieuw \pm 3000 gulden. 30 promotiën kosten aan het drukken van dissertatiën ieder 100 gulden; maakt derhalve 3000 gulden. 1000 studenten, die dagelijks een borreltjen pakken is 150 gulden, brengt voor 200 dagen deze uitgaaf op 30,000 wielen; muziek ieder *f* 10 in het jaar levert een bedrach van 10000 gulden. Voor het duizendtal almanakken van *f* 2.50 het stuk rolt wederom *f* 2500. Al de ondergeschikten bij *Nereus*, de schiet, de pedel, wetten, insignes, vaandels vorderen, raam ik, 1000 gulden in het jaar. Een kroech met 800 leden, tegen 10 gulden het lid, trekt 8000 gulden. De kosten van het korps 25 gulden, voor ieder nieuw lid *f* 4400 en voor andere kosten van ieder lid noch eens *f* 2 geeft 2000 zamen *f* 6400. Vijftien disputen met ieder tien vergaderingen geven 150 vergaderingen Op ieder dezer bereken ik de eetwaren volgens het leidsche „studiis” (ossenhaas van WOLVENKAMP *f* 6, bal gehakt *f* 2.50, taart *f* 2.50, brood, mangelen en gember *f* 1 = *f* 12, wijn *f* 18) alles te zamen *f* 30; maakt wederom *f* 4500. Breng hierbij *f* 13 voor ieder bondslid, ten beloope van 200, is op nieuw *f* 2600 en *f* 2.50 voor den almanak is *f* 500. De som van al deze kleintjens brengt zoowat 565,000 gulden in de *Amstelstad*. Voech hier nu velerlei noodige en onnoodige onkosten bij; dan bezorgen de studenten 600000 gld. in Amsterdam, of ieder 600 gld. De hoochleeraren, zagen wij, brengen \pm *f* 300000 onder de burgerij. Deze mach men bij de gemelde 600000 gld optellen. De stad betaalde een groot deel voor wedden uit. Het eenige, waarop wij nadruk willen

leggen is, dat 70 woningen verhuurd worden en 140 dienstboden een onderkomen hebben. Men vrage eens een koopman. In welke zaak behaal ik bij *f* 1,180,000 kosten steeds opklimmend gld. 600.000 of bijna 60 pct. Ongetwijfeld peinst hij zich stomp en mompelt de *Biliton*maatschappij.

Dr. FABIVS heeft in eene raadszitting terecht zijner ontevredenheid over het plumpe germanisme *tweedens* lucht gegeven. Hem zij evenwel herinnerd, dat deze duitscher bij RÖSSING, St. van de *Indische Praatjens* zoo dikwijls voorkomt, dat onze taalondkundige medeburgers zich daar niet meer aan ergeren, dan aan de dwaze woorden *krijg* = oorloch *brokstuk*, en andere zich indringende of reeds ingedrongen vreemdelingen. De opmerking gold dan ook meer den schrijver, dan het woord. Verre van mij de uitdrukking goed te keuren; maar haar den heer GEBHARD, als meester, te verwijten, vind ik onrechtvaardich. Hem, den maatschapper, haar met bijbedoelingen zwaar toe te rekenen, is onedel. Deze aanval, waarin zijn juistheid het eenige goede was, is een bewijs, dat de raad al bijzonder weinich gevorderd is in zelfkennis. Hoe kan een raadslid, dat de onzin *men wordt versocht* enz. goedkeurt op het onnoozele *tweedens* wijzen?

„Wanneer de herder dwaalt, wat pad, wat rechte gangen,
„Kan de arme kudde gaan.”

VONDEL. GIJSBR. 270.

Deze fout, werd indertijd met beroep op TERWEY en Dr. VERDAM goedgekeurd. Alsof in zake wetenschap gezach kan gelden. De laatste had als mijn leerling nooit zulke taalverwringing van mij vernomen. De eerste is misschien daardoor juist aan de kweekschool van onderwijzers geplaatst. Neen! heer FABIVS, indien gij uwe moedertale kendet en liefde voor uwe moeder ge-

voeldet, hadt gij, let wel, die *taalkundige fouten* (nederl. is *taalfouten*.) niet onberispt moeten laten. De geringe vruchten van het lager onderwijs in het nederlandsch zijn treurich. Men leze eens den nederlandsch-duitschen brief van de steenhouwers, of van die maatschappersbladen. Zij leeren ons den oorsprong dier richting kennen. BEBEL, LIEBKNECHT, die voor 7000 *mark* de belangen van den werkman voorstaat, HASENCLEVER, LALLEMAND en MARX zouden het ons anders noch duidelijker bewijzen.

Bekleedt dus de heer TERWEY eene ondergeschikte plaats aan de kweekschool, de heer BOUMAN de directeur overtreft hem in rang en domheid. „Het woord *geheugen* „zelf drukt reeds uit dat het de samenvatting *aanduidt* „(nederlandsch *aanwijst*) van al wat in onze bewustheid kan „*verhoogd*, verlevendigd worden.” (BOUMAN *Handl.* bld. 69). Mach een onderwijzer, een directeur aan de opleidings-school van onderwijzers, dat dure ding, over welks geringe vruchten men in de gemeenteverslagen klaacht, zulke duidelijke bewijzen van bijna volmaakte onbekendheid met de spelregels geven?

Onder de regels van de zacht-lange *o* leerde ik mijnen joodjens, behoort ook de afwisseling met *eu*. Voor de gewone dertien regels had ik er zeven; want de zacht-lange *o* en de zacht-lange *e* hebben er verscheidene gemeen. Bezuiniging op het van buiten leeren. Maar die bepalingen, *regels* voor jongens, die geen gotisch, oudsaxisch, noch aanverwante vakken beoefend hadden; zijn voor haren bevoorrechten beoefenaar, als loon hunner vlijt, *wetten*. Voorbeelden om dien overgang aan te toonen, waren en zijn *zonen, zeunen; koning, keuning; wonen, weunen; goten, geuten*. *Hooge* — *heugen* heb ik daar evenwel nooit bij geleerd; want DE VRIES en TE WINKEL gaven dit woord niet op. Ik kan mij begrijpen, dat de schrij-

ver, die ongetwijfeld een goed deel van zijne jaarwedde gebruikt, om *opvoeringen* (voor *vertooningen*) in den eenen of anderen schouwburc bij te wonen, hierdoor aan *höhe* en *hoog* en *geheugen* is gekomen.

BOUMAN, u wil ik deze fout niet al te streng toerekenen; want ook RÖSSING, zeker door zijn Duitschen naam, spreekt over niets, dan over *opvoeringen*. De vergelijking met *höhe* had, indien het hoofd der kweekschool gewoon is na te denken tot andere dingen moeten brengen. Dit verband had hem moeten treffen, moeten bevreedden. Deze bevreemding hem tot eigen onderzoek moeten sleuren.

Droge wordt thans voor het vroegere *drooge* geschreven. Waarom? het nhd. kent daarvoor geen *traucken*, het eng. geen *dreag*; maar *trocken* en *dry*; een reden om *droge* te schrijven. Waarom lieten onze nieuwe spelregelaars *hoog* evenwel ongemoeid? Kent het Duitsch een *hauch* of het Engelsch een *heag*? Neen! Wij vinden daar *hoch* en *high*. Zij, der aanverwante talen kundigen, hadden zich moeten te binnen brengen, wat GRIMM leerde, gotische *au* wordt in het nh. *au*, in het eng. *ea* en in het nnl. *oo*; behalve voor de *h* (= *ch*) of *r*. Hetzelfde verschijnsel doet zich bij *ái* en *ai* voor. Dit zetten wij, niet nader uiteen. GRIMM onderscheidde daarom ook tusschen *áu* (= nnl. *oo*) en *ai* (= nnl. *o*). Doch al baant dit woord tot *verheugen*, *elato esse animo* den wech; zoo is desniettemin de klove tusschen *geheugen* en *verhoogd* onopvulbaar.

Al was het waar, hoeveel voeten liggen die denkbeelden op den bodem van ons bewustzijn, dat zij als met een hijschtouw *opgehoogd* (*opgetrokken*) worden? Wat ruwe beschouwing van des menschen geest en ziel. De geleerde schrijver had een bad in de EDDA, of anders een

opfrissching bij den eerbiedwaardigen (V)ULFILAS moeten nemen. Daar had hij kunnen leeren, dat het gotische *hugs* „verstand, geest” beteekent. Verder had hij met een beetje zoeken kunnen ontdekken, dat een der raven, die aan ODINS zijde zat *Hug* (de verstandige) heet en de andere *Munin* (de denkende) genaamd is. Verder had hij begrepen, hoe onze grootste geest HUGO GROTIUS of *De Groot* met eere zijnen naam droech.

He (Odin) was called. *hrafna-gud* (the ravens's god), because he has two ravens, HUGIN and MUNIN, which he sends forth over the wide world to get *intelligence*: when they return, they sit on his shoulders, and tell him all they have seen and heard. But he is anxious on account of HUGIN, fearing he will not return, and still more so for MUNIN. Had de god, wiens wij noch iedere week ons onbewust in den *woensdach* gedenken reeds een voorgevoel, dat zijn rave door verkeerde afleiding niet meer terecht zou komen of verloren gaan? Ter loops zij aangestipt, dat de naam der tweede rave gelijke beteekenis heeft. Hij hangt zamen met [minan] denken, *munan* toeschijnen, *muns* meening, *gamuds* aandenken, vgl. noch *gahugds* gedachte, geweten (THORPE N. Myth. I. 19).

Got. *hugs*; on. *hugr*; osa. *hugi*; ags. *hoga*; oudfri *hei*; ohd. *hugu*; zweed. *hugher*; deen. *hu*. Het beroep van GABELENTZ *Ulf. wdbk.* 63 op *cogitare* is een verwijzing. Dit ww. van duur en herhaling is de afl. van *cogere* = *coagere* perf. *coegi* zamendrijven en kan dus met het grieksche *anchinous*, die zijn verstand bij de hand heeft, vergeleken worden. RICHTHOFEN 803 haalt noch het nieuwfri. *huwyjen* en het noordfri. *hungyje* = „gedenken” aan.

Hoewel de *o* van *hoge* kort is en dus in *eu* kan overgaan; heeft zij niets met de *eu* in *geheugen* te maken. Deze ontstond uit got. *u*. Dit leert ook:

't Volk, waarvan u heden heugen magh,
Legt tot gebeente en asch verstoven met beklagh.

VONDEL. *Herschep.* VII. bl. 211.

Ge vóór *heugen* geeft een zamenzijn, eene vereeniging te kennen. Men denke aan *gewelen*, dat de dingen met ons, of in zijn geheel weet. Het eerste vinden wij in *co(n)scientia* medeweten. Het tweede in de mnl. werkwoorden *ghespreken*, *gheseggen* tot het einde toe *spreken* of *zeggen*. *Gezel* is *socius*; evenmin als de romeinen *consocius* kennen; moest ons *metgezel* onbekend zijn. *Sel* is in het ohd. een *vriend*, *eene goede gave*, *necessarius*. Verkeert hij dikwijls met ons; dan wordt hij een *gezel*. Vergelijk *co(m)munis* en *gemcen*; *munis*: o.l. *moinis* = en *een*; *unus*: o.l. *oinus*. Dat de regeering van de kroegen belastingen heft, vindt LAVELEYE verkeerd; maar wat zoude hij zeggen, indien hij vernam, dat *Amsterdam*, om zulke gekheden te laten verkondigen 60000 gld. betaalt?

Dit alles werpt een treurich licht op de geschiktheid en de waakzaamheid van ons hooch geroemde schooltoezicht. Hiervan geldt:

„Etenim si is, qui non defendit iniuriam neque propulsat, cum potest(?) iniuste facit, — qualis habendus est is, qui non modo non repellit, sed etiam adiuvat iniuriam?

CICERO, *de Offic.* III. 74.

TEN KATE Aanl. II. 19 leert, dat onze hard-lange *oo* in het got. *au*; kimbr. en iysl. *au*; alman. *au*; frank.-duit. *ou*; angs. *ea*; hd. *oh* of *o* (*au*, *eu*) is. Passen wij deze waarneming op *drooch* toe; dan lezen wij bij hem II. 149 *droog* is gevormd uit *dorrig*, de verwante vormen verzetten zich hiertegen ags. *drig*, *drige*, *dryg*; hd. *trocken*; engl. *dryc*. Voor deze laatste taal had hij evenzeer *ea* kunnen opgeven. Bij dit woord zien wij afwijking van de vereischten voor *oo*. Ook het fth.

mit drugon, fuozen pleit voor ééne *o*. „Dog onze óó „in steê van de zagte *o* schijnt dan alhier, een verloop „te zijn niet zo zeer vermits de óó bij dezen stam niet „te wel en past, als wel vermits al de *zagte verwanten* „voor de *o* pleiten. ETTMÜLLER ags. wdbk. 574 vergeelijkt onder *dry* buiten de opgegeven noch *dry* en *drige*; dat op een korte *o* wijst; buitendien zijne gelijkstelling met het got. *dru* leert voldoende, dat aldaar *draugs* of zelfs *drauhs* niet bekend waren; *drunjus* bv. hangt met ons *dreunen* zamen.

Het ags. *heah* komt overeen met het goth. *haihs?*; on. *há*; ouds. *hoh*; ags. *heah*; ohd. *hoh*; oudfri. *hach, hag, hog*; engel. *high*; zweed. *hög*; deen. *høj* nnl. *hoog*, schd. *hoch*; saterl. *hag*; noordfri *hugh*; nieuwfr. *haeg, heeg* of *heag*. ETTM. 476, 479. RICHTH. 798. GABEL 59. TEN KATE 205 geeft nog as. *heag, hig* en *hoch*; alam en frankth. *houg houh*; ijsl. *haar*; kimbr. *hau* en *ha* op. Bij deze vormen ontdekt men geen bepaalde neiging om *oo* te rechtvaardigen. Alleen in het *nürnbergsch* ontdekte ik *hauch* en *hauchzet* met de trappen van vergelijking *háiher* en *háihest*. Deze laatste tongval is merkwaardich in zijne aansluiting aan het gotisch. Wij vinden daar *au*, waar het duitsch *o*; wij twee *o*'s gebruiken. De vraach is niet: moet *hooch* met eene of dubbele *o* gespeld worden; maar is die *o* kort? Dit gelooven wij, omdat zij vóór got. *h* staat. De verlenging kan later ontstaan zijn, als in *porta* mnl. *porte* nu *poort*. Got. *vaurd*; eng. *word*; duit. *wort*; mnl. *wort* en *woort*; nnl. *woord*; lat. *verbum*; oudn. zweed. deen. *ord*; ags. *vord*; ohd. *wort*; ags. *word, werd, wird*; nfri. *wird*; noordfri. *ord*: *word, twurd*. GABEL 185. RICHTH. 1159.

De heer TERWEY heeft door zijne afleiding van *hoofd*, dat hij met *heffen* in verband durft brengen, de plank

geheel misgeslagen. Het beroep op *caput* en *capit* herinnert aan *assiduis*, *ab assibus dandis* en andere *varroniaantjens*. Welk begrip roept dit *capit* ons voor den geest? Dat van *bevatten*? Wat *bevat* dat hoofd? Hersens, bloed, zielesteen en noch wat? Is dit zichtbaar of onzichtbaar? Bevat die *bevatter* ook kennis, wetenschap? Indien ja, welke betrekking is er verder tusschen dat *capit* en ons *heffen*. Als wij ons *hoofd* van *heffen* afleiden, dan mogen de helderdenkende romeinen hun *caput* ook wel tot *capere*, dat deze beteekenis moet hebben, teruchbrengen. SALLUSTIUS CAT. I, (*pecora*), *quae natura prona atque ventri obedientia* finxit, gaf den kweekschoolleeraar, die afleiding, zoo niet in zijn verstand, tenminste in zijne pene. Waarlijk de romeinsche juristen zouden er van zeggen *perquam durum sed ita lex scripta est* ff. 40. 9. 12. § 1.

Zoo'n latijnsch woord staat altijd geleerd; ten onrechte gebruikt zecht HORATIUS (ad Pis. 10) daarvan.

Sed nunc non erat his locus;

De *romcinen* waren machtich, overheerschten de wereld; maar erkenden in de wetenschap de *grieken* als hunne meesters. Het latijn bevat zoovele sporen, dat deze taal zich van de *italo-pelasgische* heeft afgescheiden, vóór de vorming van het grieksch. Staan *vigniti*, *stant*, *sunt* niet dichter bij de sankr. woorden *vinsanti*, *listanti*, *santi*, dan de grieksche *eikosi*, *histasi* en *eisi* (voor *histanti*, en *entsi*)? Dwingt die verwantschap ons niet tot de moeder aller talen, de heilige volmaakte, waarin BUDDHA (de wetende) tot zijne kinderen sprak, door te dringen? Is het dan te veel gevergd even na te gaan, op welk grieksch woord, gewezen kan worden? Het latijnsche *capit* stam van *caput* is het grieksche *kephale*,

De oorspronkelijke *a* is in het eerste weder zuiverder be-
waard gebleven, dan de *e* in het tweede. De *a* hiervan
daartegen komt den oudsten klank naderbij dan de *i*
daarvan. Wil men over taal redeneeren, dan beroep men
zich op de europeesche talen en ook op het grieksch;
maar verzuime in geen deele in KALIDASA'S taal ten
minste even een kijkjen te nemen.

CICEROOS verklaring van *fides est id quod fit* is wel
een bewijs, dat ons MARCUSJEN zich daar leelijk verzint.
Fides; gr. *πίθειν*; sanskr. *bandnâmi*; nnl *bi(n)den*. Bij taal-
vergelijking denke men, dat achter ROME *grieksch* en
sanskrit werd gesproken. Nu zal men het verband tus-
schen *caput* en de germaansche woorden, die onder den
vorm *h—b(f)—th(d)* voorkomen, toegeven; maar de *l* en
de *t* te willen vergelijken dat is te vermetel? Voor u,
heer TERWEIJ, die de grieksche letters kent; maar van
de helleensche taal of letteren niets genieten kunt. Ter
uwer geruststelling eenige voorbeelden *Lacry ma* = *dakru*,
Levir = *dafer*; *Ulvsses* = *Odusseus*; *Lignum* = *tignum*,
Lucere = *dagen*; *Luk* = *tuche* (denk om *heur, bonheur,*
malheur) duitsch *Link* en beiersch *denk*. Bij HOOFD
MadriL voor *Madrid* Deze bewijzen had ik noodich, om
met het grieksche het sanskrit *kapâla*, dat BOPP Vocab.
71) = *haupt* stelt, te kunnen aanhalen. De tijdduur zit
u misschien dwars in de maach. Ook hiervoor is een
redmiddel. De mnl. vorm *hovede*, later *hoved* ondergaat
dezelfde maatverspringing, als *zeker*. Van beide is de
stam, het laatste gedeelte. Omdat de herinnering daaraan
of het bewustzijn daarvan verdween, kwam de toon op
de eerste lettergreep. Een bewijs.

Ille Sychaeum

Impius ante aras atque auri caecus amore

Clam ferro incautum superat, securus amorum

Germanae

VERG. Aen. 1.348.

Past deze plaats buitendien niet op 's VER(WOESTE)RS aanval.

Door gouddorst misleid wil hij den tempel van ATHENE, die zich aan de hoede der stadsvaderen toevertrouwde omverrammeien; alsof het de muur van OOSTMEIJER was. De voorsteller kan zijne straffeloosheid ingevolge gelid gem. wet 47 of G. (oude) 42 inroepen. Blevén die jeuchdige knapen, die ons van eenen wanstaltigen muur bevrijdden ook zoo straffeloos? De afleidingen *verzekering*, fra. *assurance*, ital. *assicurazione* kunnen de verminking van *securus* nader aantonen. *Se* is het scheidende voorvoechsel, dat wij in *se-cernere*, af-zonderen, *se-jungere* af-binden, en *se-ponere* ter zijde leggen, ontmoeten. *Curus* is van *cura*, *zorch*, *se-curus* = *de niet zorgende*, die vrij van zorgen is. O! heilige sanskrita, indien gij mij vergundet, hen, die zoo het hoofd verheffen, door mijne redenering te overtreffen. Niets is gemakkelijker: *kapāla* is afgeleid van het ww. *pāl*, *servare*, *bewaren*, *beschermen*. Het laatste deel is noch als *pāla*, *servator*, *beschermmer* voorhanden (BOPP, *Voc.* 239). Blijft *kā* ter verklaring over. In het meergemelde *vocabularium* lezen wij onder *kim*, vrouw. *kā* de vertaling *quis*. vgl. BOPP *kurz. Gram.* § 249, waar hetzelfde geleerd wordt. Nu zullen onze taalbazen zeggen, waartoe dat alles? Die gewend zijn in woordafleiding voetjen voor voetjen voor te schrijden, van het bekende tot het onbekende op te klimmen, zien de gehoopte oplossing met verlangen en zekerheid te gemoet. Naar aanleiding van *kassitiros* schrijft, (PICTET *Orig.*, I 211) dat het sanskrit hiervoor *kastira* heeft. POTT verklaart dit door *quantum ductile*. Elders, de plaats is mij ontschoten, schrijft PICTET, dat de *indiërs* een woord voor *komkommers* gebruiken, dat evenzeer met *ka* begint. Hierbij teekent hij aan, dat de *oud-indiërs*

als een opgewonden volk zeer vatbaar voor indrukken waren. Dat ieder ding, dat zij met bewondering zagen, door hen naar een hoofdeigenschap met het verwonderende *ka* er voor genoemd werd. De vrucht heet eigenlijk *wat een kromme?* Ons woord is derhalve oorspronkelijk *wat een bedekking!* De hardheid van den schedel in tegenoverstelling van andere weeke deelen maakte terecht hunne opmerkzaamheid gaande. De eenvoudige verklaring, aan de natuur ontleend pleit voor hare waarheid. *Simplex sigillum veri.* De taal is evengoed een gewrocht van den mensch als zijne kleeren, huizen, ploegen en wat niet al. De taal maakte hij door de natuur te bespieden. Die natuurmenschen lazen in het boek der natuur.

CURTIVS *Etymol.* 148 en 265 vergelijkt evenzeer dezelfde woorden, als wij. VERCOULLIE brengt *gevel* en *kephale* bijeen; maar leidt *hoofd* niet van *heffen* af, GRIMM. *deut. wörterb.* vergelijkt geen sanskrit. CURTIUS haalt uit PICTET noch een iersch *capat* aan, waardoor de verwantschap met *caput* noch duidelijker wordt. In het maleisch beteekent *kapal* of *kepal*, geloof ik, ook „een hoofd.”

Deze veroordeeling treffe eigenlijk L. TEN KATE, waar wij in zijne *aenleiding* II bld 212—214 hetzelfde lezen. Deze schrijver leefde in 1710, dus vóór 1780, het jaar, waarin de studie van het sankrit door WILLIAM JONES werd begonnen. Wij mogen den heer TERWEY; dus wel vrijpleiten, dat hij na gemeld jaar zulken onzin niet zelf bedacht; maar moeten hem dan toch van letterdieverij beschuldigen.

D. XXI. 1. 17. 7. D. XLVIII. 13. 4 § 2. XLV. 131. 6.

LEX FAVIA.

Die vele plaatsen, niet alleen, maar dat een titel zelfs aan de misdaad van menschenroof is gewijd, bewijst

voldoende, welke verachting de romeinen voor hunne *plagiarii* gevoelden. Het verraderlijke van onzen (le t t e r d i e f) PLAGIARIUS dwingt ons dezulken met gelijken, zoo niet grooteren haat, te verfoeien.

Ter aanvulling van het weidsche *eenige plaatsen* (blz. 28) diene, dat ik eene plaats, waar de *sacrilegi* en de *plagiarii* broederlijk vereenigd opgenoemd zijn tot staving mijner bewering, hoe de romeinen de laatste verafschuwden, hier aanhaal. Uit deze vereeniging leeren wij tevens het gewicht der misdrijven kennen.

„Mandatis autem cavetur de sacrilegis, ut Praetores „*sacrilegos*, latrones, *plagiarios* inquirant, et ut prout „quisque deliquerit, in eum animadvertant.” Hetzelfde lezen wij bijna in ff. I. 18. 13. 1. Hoewel noch meer plaatsen deze misdaad bespreken, zullen wij, omdat zij te veel van de onze verschilt het hierbij te laten.

Claudite jam rivos, pueri; sat prata biberunt.

VERGIL. *Ecl.* III. 112.

Alleen stippen wij aan, dat in gelijke beteekenis bij HIERONYMUS en TERTULLIANUS, den vorm *plagiator* gevonden wordt. Deze baande den wech tot ons *plagiaat*.

Het schijnt, dat allen, die bij zielkunde woordafleidingen beproefden, als in den blinde ropdastten. Zoo herinner ik mij, dat de heer REGT in een der eerste §§ van zijn boekjen *leeren van ladder of leer* afleidt. Evenals de werkmán deze bij sporten opklimt, zoo stijgt de *leerling* bij sporten de trap der wijsheid op. *Leerling* = *sporteling*, die met *spartelingen* zijn doel tracht te bereiken. Dat men bij *turken* en *heidenen* liecht, kan ik mij begrijpen; maar dat men, in een christen? staat, zoo ongestraft mach liegen en misleiden is toch wel wat verregaande. De goede REGT weet zeker niet, dat er tusschen zoutevisch en aardappelen meer verband bestaat, dan tusschen

leeren en *ladder*. De man weet niet, dat de eerste letter van het laatste woord in de tiende eeuw begon te verdwijnen. Hem is onbekend, dat weleer het woord met een *h* begon. RICHTHOFEN oudfri. wrbk. 818 leert deze waarheid aldus. Het hd. *leiter* = ons *ladder* was in het oudfri. *hladder* of *hleder*; ohd. *hleitar*; ags *hlaedder*; saterl. *ladere*; noordfri. *ladder*. *Loderwijk* oud. *hlodvich*; gr. *klutomachos*; is een tweede voorbeeld. *Clivium* (*Kleef*) de heuvelenstad, die tegen de bergen aan leunt, leert ons ook zulken overgang. Woorden, die bij ons met een vloeiende letter begonnen, hadden vroeger een *h* aan het begin. *Rein* got. *hrains*; (*k*)*ring* en (*k*)*nijpen* zijn hier verder noch bewijzen van. RICHTHOFEN t. a. p. *hring*, *ring*; ouds. *hring*; ags. *hring*; ijsl. *hringr*; saterl. *ringe*; nieuwfri *ringe* vgl. ook noch het aangenomen got. *hniupan*.

Verwaaandheid is geen kennis. Een aap en kraai, die in eenen boom gillen of krijschen, wat zij van anderen zonder verwerking hebben aangenomen, verschillen hemelsbreed van eenen SOKRATES, BACO, HUYGHENS, NEWTON, BOERHAVE of van eenen LAMBERTUS TEN KATE. Deze was ook een eenvoudige schoolmeester; maar kende ten minste gotisch, latijn en eenige andere zuster talen.

Hoe nederich en eenvoudig, hoe overtuigend en waar schreef deze man, naar wien noch eene school noch eene straat genoemd is. Is er geen plaatsjen tusschen de scholen H. en J.; na de KREENENSCHOOL voor hem open? De vermetele toon, dien de onderwijzers in hunne verslagen aanslaan, roept mij mijn gezehde op het ned. israël. seminarium in het geheugen. De weesjongens, die op hunnen tijd hun eten en drinken ontfangen, op het bepaalde uur hunne legersteden gespreid vinden, weten niet, hoeveel hoofdbrekens er vereischt wordt, om behoorlijk in hunne behoeften en in hun verlangen naar meer en

beter te voorzien. Omdat zij nooit de huishoudvergaderingen hunner verzorgers bijwonen, leven zij uit den pot van *Egypte* en zijn toch ontevreden. Kinderen van zeer behoeftige ouders, die bij tij en ontij met den kruiwagen er op uit moeten, om voor zich en hun talrijk gezin een schamel stukjen broods te verdienen, wonen dikwijls die treurige overwegingen bij. Vader heeft weinich gebeurd, moeder niets verdiend; toch roepen tal van monden om brood voor hunne leege magen, Dezulken koopen door die treurige ondervinding veel eerder een helder begrip van den strijd om het leven. Zoo ook die openbare ambten-aren. Zij schrijven de wet aan hunne overheden voor. Zij denken: wij hebben het voor het grijpen. De wethouder zal er wel voor zorgen. Vandaar kostten die mannen aan jaarwedden vroeger; f 625.000 nu f 1.200.000, behalve allerhande toelagen, vrijdom van dit en toekenning van dat.

De raad moge bij al die onderwijzersgeldaanvragen wel met **WARENAR** uitroepen:

Ik bin dus out, en heb meugelijk vijftigh maisjens versleten,
 Maer van mijn leven nooit haars gelijk geweten:
 Z'is argh as de droes, en wil ze haer best temen,
 Ik zorgh ze zel me noch iens uit den nest nemen,
 Zoo deurtrapt slim is ze, en duivels beus,
 Krijght ze de snof van de pot met gelt in de neus
 Ik bin armer man as de gevangen slaven.

(HOOFT, *Warenar* bl. 8).

De stads- en landsregeeringen weten de geschikte personen niet te benoemen. Het moeten vriendjens of vriendjens daarvan zijn. **BAEHR** een jeuchdich Duitscher werd hoochleeraar in het latijn, omdat hij met de dochter van onzen **Dr. HECKER** getrouwd was. Misschien heeft hij wel dat huwelijk, om daardoor eene benoeming machtich te worden, aangegaan.

Dat Dr. P. EPKEMA geen leerstoel in het latijn verkreech, maakte, dat de bezielende invloed van den eenigen COBET allen tot *graeci* vormde, dat eerst een *graecus* HULLEMAN maar latijn te *Leiden* werd toegewezen en, dat later diens vakgenoot PLUYGERS hetzelfde lot te beurt viel. Eindelijk gelukte het in CORNELISSEN een deskundige te betrappen, of machtich te worden. EPKEMA had bij alle verschil van opvatting, door zijnen overmeesterenden invloed een deel tot latinisten kunnen opleiden. De verbeteraar bij uitnemendheid, hadde in den onderwijzer der schoonheid van taal en schrijvers een geduchten tegenstander gevonden. Heilzaam voor het vaderland en voor de wetenschap, ware *Leiden* voor eenzijdichheid bewaard gebleven. Een tweede voorbeeld is de miskening van Dr. WOLFF. Deze grondige geleerde, even bekwaam in het grieksch, als doorkneed in het latijn; niet minder met de geschiedenis, dan met het duitsch bekend. Kortom er was geen vak, waarin hij een vreemdeling was. Zulk een eenvoudich en nederich geleerde, door zijne degelijke stukken in *de Gids* beroemd, had eenen ruimeren werkring, dan het ned. israël. seminarium moeten hebben. De regeerders moesten niet geduld hebben, dat zijn licht onder de korenmaat verstikte. Waartoe dienen alle die lichamen met de schitterende namen van *verzorgeren* of *curatoren*, als zij de belangen hunner inrichtingen toch niet voorstaan?

Ik zie de waarheid stout belogen,
 Als zij maat en weegschaal houdt,
 En de grootheid afgewogen
 Naar de zwaarte van het goud.

TOLLENS. *Het kerkgebouw.*

Nu gawi dan in deze warande
 Her ridder, spreken al luttelkijn
 Ende verstaet die redene mijn
 Dies biddic u hoghe gheboren baroen.

(LANSELOET V. DENEMERKEN, 4 4).

'k Wil 't ordenloos, om u in 't lang niet op te houden,
Verhaelen.

VONDEL, *Herschef.* VII. bl. 211.

Defendere vitam ab inimicis.

CICERO I. *Off.* 23.

„Nemet” seithi, „dese rosen ende gaet
Ten torre ende clemt ten hoechsten graet
Ter gi comt upten hoechsten vloere,
Ende segt mire joncfrouwen Blancefloere,
Dat icse haer sende, soe salre uutlesen
Sulke, die haer became wesen”.

(v. ASSENEDE, *Floris ende Blancefloer* 2895).

Dit ordeloos moge tegen de voorschriften van CICERO zijn.

Ik wil door die schijnbare wanorde een getrouw beeld van den gang mijner onderzoekingen geven. Men zie in de opvolgende samenbrenging, wat op mij telkens den meesten indruk maakte.

Bij de beoordeeling eener begrooting late men zich door algemeene beginselen leiden. Zonder aanzien des persoons wikke en overwege men de uitgaven in verband met de inkomsten. Is eenich jaar, zonder leening, met een batich slot, of althans met geen tekort geëindigd; dan heeft men een vasten grondslach om op voort te bouwen. Te beweren, dat de uitgaven nooit mogen stijgen, is de meening van ongeschikte raadsleden; toe te geven, dat iedere, nieuwe, zelfs goede uitgaaf, worde aangenomen is de taak van verkwisters. Waar is daartusschen een juiste grens? De uitgaven en ontfangsten zullen bij een goed beheer in verhouding tot de toeneming (niet *toename*) der bevolking mogen stijgen. Onze bevolking is van 1840—1890 met 57.02 ten honderd toegenomen, dat is gaandewech met 1.1 's jaars. Is dus alles goed geregeld; dan kunnen de uitgaven met dit bedrach toenemen, als de inkomsten evenveel vooruitgaan. De statistiek leert, dat

de bevolking onzer stad in de laatste achttien jaren met bijna 50 pct., of gemiddeld 2.8 in het jaar toenam. Aangezien men de begrotingen niet naar een willekeurich tijdstip kan opmaken, zegge men niet tengevolge der rijzing van het bevolkingsgetal verhoogten wij de begrooting telkens in de jaren van dat tijdvak met 2.8 pct. De begrooting bevatte zooveel mogelijk de geheele verantwoording van het vorige met de begrooting voor het loopende en de raming voor het volgende jaar.

Is nu de bevolking met 3 % toegenomen; dan moet men maar niet met alle geweld die grootere som besteden; edoch men heeft eenige vrijheid daartoe, vooral zoo de inkomsten ook vermeerdering aanwijzen. Komen er aanzienlijken of gegoeden bij; dan is er geen bezwaar voor. Zijn het armlastigen van andere gemeenten; dan wordt iedere verhooging bedenkelijk. Dat geldnood door bedelaars vroeger hier ook heerschte, leert ons BREDERO'S *Spaensche Brabander* bl. 51: „Also myne E. E. Heeren „van den Gherechte der stede Amstelredam; Aensiende „het groot bedroch en toeloop der stercke luye ledich- „gangeren, vagebonden, onnutte bedelaren en menichte „der vreemde Armen, waer onder sich oock verschuylen „en behelpen, bespieders, nachtroovers, ende dieven, om „welcker verraet, diefstal ende plundering, als oock de „Godloosheden van tuysschen, spelen, vechten, droncke „drincken en hoerdom te vermyden — (de middelen van verkeer maken den angst voor gebrek aan koorn geheel overbodich) — „Soo ist dat myne E. E. voornoemde „Heeren hebben gheordonneert ende gestatueert, als sy „ordonneeren en statueren expresselyk by desen, dat nu „voortaen geene Bedelaers, Landtloopers, Bayertboeven, „Trogghelsacken, Huyckevaken, 't sy oudt ofte jongh, „blint, kreupel, manck, melaets, ofte anders en sullen

„mogen ommegean, omme de aelmoesen te vergaderen, „op Marcten, Bruggen, voor Kercken, Poorten, hoecken „van straeten; maer dadelyk te vertrecken; op pene van „openbaerlyck geschavotteert ende strengelyk gegeesselt te worden.”

De laatste strafbepaling is vooral zeer kenmerkend. Zulk een straf kan een burgemeester nu maar niet bedreigen. Het bevel van vertrekken behoort ook in de 17^e eeuw, de eeuw van daden, thuis. Thans kan men in eenige gemeenten een waarschuwing vinden, dat bedelaars en landloopers geweerd zullen worden.

Een ander voorschrift is voor onze verwarde armenzorch niet geheel overbodich. Voorts dat alle rechte „Armen sullen gehouden wesen haer namen, staet ende „woonplaetse aen te geven aan de Vaders daer toe gestelt, „om de waerheydt daarvan te vernemen en des noodt „zynde bequamelijck inne te versien.”

De armenwet en de gemeentewet en het domicilie van onderstand zijn alle zooveel gelegenheden om de armen hierheen te voeren en te leiden. Wat vroeger alleen vrijdachs geschiedde, gebeurt nu alle dagen.

Wat komt er vrijdaechs een gerit ter poort indringen
Van Revelduytsche en van vreemde hommelinghen
Al ghesonde wijven, met besieckte doeken om.

BREDERO, Spaan. Brab. 1176.

De groote milddadichheid onzer gemeentenaren heeft grooten roep naar buiten. Dit bewijst de toeneming der armenbevolking, door de grootere sommen die voor onderhoud, ligging en kleeding worden vereischt. Veel oneindich veel wordt ook nu, als vroeger, nuttelos wechgesmeten. De gelden eenen bedelaar of luiwammes gegeven is hen den werkman ontknarpen.

Het es lof ende ere groet,
 Die hant bieden alsoe houde
 Hem die verdrincken soude;
 Den verdoelden te weghe hulpen
 Den hongheren den hongher stelpen;
 Ja, vanden goede, syts gewes,
 Dat ons selfs proper es,
 Ende niet van vremden goede;
 Ute eneghen willeghen moede.

(*Diets. Doctr. I, 847*).

Het volck is hier goet gheefs, 't blijktt an haer karitaten,
 Elk werpt sijn aelmoes wech, want is het niet van 't mal.
 Dat men lieden gheeft, die 't verkaetsen met de bal
 Sundaechs 's morgens voor de poort, of daer yewers buyten?
 Of verdobb'len met rabauwen en met guyten?
 Of ver-evenhoutent, of hutselen met mekaer?
 Wat voordeel doet haer 't gelt? niet, al sijn 't kop're duyten,
 Men sieter bloet-stortingh en doot-slaghen uytstryten
 Jae moort en dievery.

BREDERO SPAANS. BRAB. 1787.

De toevloed naar de steden moet afgeleid en gekeerd worden. Geen beter middel dan de huisjensmelkers, die 80 en 90 % van hunne verrotte en verrottende woningen trekken, in klimmende verhouding van het aantal woningen aanslaan. Bevat zijn huis één verhuurd vertrek, dan betale hij zijne gewone belasting; twee — tweemaal; drie — viermaal. Zie hier een ander middel om de begrooting met de uitbreiding der stad gelijken tred te doen houden. Men vrage den stadsingenieurs, den ambtenaar der bestrating, of dien aan de stadstimmertuinen, hoeveel strekkende meters is er in 1888 en volgende jaren bestraat geweest. Zij zullen u allen de eene met grotere, de andere met mindere welwillendheid hunne onwetendheid betuigen. Begeeft men zich naar den hoofdcommissaris van policie met diezelfde vraach, dan zal

deze u met de meeste bereidwillichheid een hoopjen kaarten van Amsterdam laten zien. Onder elk kaartjen staat de lengte der verschillende deelen (straten, grachten, stegen). Telt men dit alles bijeen; dan krijgt men 124.923 ellen, naar ik meen. Dit is wel alleen de wech, dien de policie beloopt; maar de enkele onbeloopen gedeelten zijn zoo luttel in aantal, en zoo gemakkelijk op te geven, dat de geheele lengte van bestrate, beasphalte of behoute openbare wegen binnen een week kan opgemaakt worden. Iedere el lengte betale 110 gulden, en ziet de vereischte 13.622.300 gulden is gevonden. Wordt nu in een volgend jaar de bestrate ruimte vermeerderd; dan vermenichvuldige men die met 110 en het geld zal berekend zijn.

Verstandiger ware 120 gulden voor iedere el aan te nemen; dan had men noch een overschotjen en kon daarvoor schulden inkoopen. Nu zecht men: iedere el betale voor policiekosten, onderwijs, voor armverzorging, voor onderwijs, voor brandweer enz. zooveel, dat men 110, of 120 gld. bereikt. De breedte van ieder huis is bekend. De aanslach is spoedich gemaakt. Nu vergelijkt men, of ieder perceel, of liever iedere eigenaar voor dat vereischte bedrach in de verschillende aanslagen getroffen is, zoo niet; dan onderzoekte men vanwaar dit verschil. Wil men klassen van grachten en straten maken; dan zorge men, dat, wat men den eene kwijtscheldt, den andere wordt opgelegd. Vrijdom wordt niet verleend. Godsgestichten en kerken, worden evengoed beschermd door policie, en evengoed geholpen door de brandweer, zoodat zij daarvoor gelijk de andere woningen kunnen betalen, met belofte, dat zij bij betere omstandichheden het eerst voor eene vermindering zouden voorgedragen worden. Wij vinden den uitval tegen den buigemeester bij de

laatste begrooting vrij onedel. Gij, leden! van den raad hadt beter voet bij stuk moeten houden. Waarom verschijnt in '79 eensklaps een post van f 7000 bureaukosten, die ongemerkt steeds bij duizenden opklimt. In '74 kostte deze tak zoowat 360,000 gld.; nu 600,000. Wij geven toe, dat de policiemacht te zwak is, en uitgebreid moet worden; doch niet ten koste van de gemeente. In kroegen, kasten en kitten wordt gevochten, politie wordt gevraagd. Buitengewone diensten worden gevorderd. Moet de stad, moeten de burgers de schade van die kitschandalen bekostigen? In geen deele. De 1410 kroeghouders betalen bij elk schandaal, dat door één hunner veroorzaakt wordt, telken jare f 1.50 belasting. Voor die f 2100 kleede en rustte men drie agenten uit. Voor de diensten bij parade en bezoek van vorstelijke personen betale het rijk de grootere werkzaamheid. Buitendien vergoede het rijk bij dezen tak alle diensten, opsporingen, aanhoudingen ten gevolge van 's lands wetten gedaan, of betale na overeenkomst eene vastgestelde som, die met de toeneming der bevolking gelijkelijk klimt. Verder verzoeke de stad 's landsregeering het recht van vergunning te verhoogen. Buitendien worde van de bierhuizen ook een recht van vergunning geheven. Alle recht van vrij tappen klimme na vaststelling, voor ieder met 10 gulden voor elke nieuwe kroech of nieuw bierhuis; met 5 gulden voor elke verleende belofte. De angstwekkende toeneming van armen; de grootere sommen die daarvoor vereischt worden, alsmede de duizelende vermeerdering van krankzinnigen doe de regeering besluiten al die weggeworpen gelden anders te besteden. Vooreerst dringe zij daarom bij de regeering aan, dat geene vreemdelingen bevoegdheid tot onderwijzen krijgen, zoo lang nederlanders noch niet geplaatst zijn. Waarom

betalen de ouders der 2^e, 3^e en 4^e klasse scholen zooveel schoolgeld, dat ieder kind 22 of 30 gulden aan de stad kost?

Waarom ontvangen de rijke jongens van het gymnasium, H. B. S. met 5 en 3 jarigen cursus 200 en meer guldens daarbij? Men brenge vooreerst die rijkemanskinderen in denzelfden toestand, als de mingevoeden, wat de bijdragen aangaat. Vervolgens verhoogde men het schoolgeld ieder jaar een gulden. Is het niet onrechtvaardich, dat zij, die meestal groote voorrechten op een openbare inrichting hebben genoten *in verhouding lager schoolgeld dan* minderbedeelden betalen? Die onrechtvaardichheid springt noch meer in het ooch, omdat zij later tot de posten en ambten geroepen worden. Aan de *Marnixstraat* staat een H. B. S. voor jongens (3-jar. cursus) een prachtich gebouw. Sprekend zinnebeeld van de onderwijs-weelde. De daarbij staande bank van leening was, of is een treurige voorspelling waartoe onderwijs-overdaad voert. Het nabijgelegen policiebureau houdt eene aanwijzing in, waartoe te veel leentjenbuurspelen leidt. Wel iets opbeurender is de opvolging der hoofdstukken in het *gemeenteverslag*. Hoofdstuk IX *kunsten en wetenschappen*, hoofdstuk X *armwezen*. Weelde bij het onderwijs voert tot armoede. Deze lecht zich in (hoofdstuk XI. XII) op *handel en scheepvaart landbouw, nijverheid en veeteelt* toe waardoor de rijkdom weder teruchkeert. In *Duitschland* zette de armoede vele geleerden tot werken en schrijven aan. Hierdoor is die heerlijke duitsche wetenschap tot zulk eene eerbiedwekkende hoochte, zoo sierlijk opgetrokken. Waar handel en nijverheid kwijnen kan de wetenschap derhalve redden. Men denke aan de schatten, die HIRZEL, TAUCHNITZ en TEUBNER in *Leipzig* onder de menschen brengen. Men herinnere zich tevens, hoeveel

welvaart DÜMMLER in *Berlijn* verspreidt. Zijn WOLTERS, NOORDHOFF, WARENDORFF en anderen geene lieden, die den werkman laten verdienen!

Indien wij nederlandsche drukkers noemen; mogen wij BLAEU, ELSEVIER niet vergeten. Is het *pars secundus* met zijne eenige drukfout niet een meesterstuk van zet- en drukwerk? Miskenning van het voorgelacht is, wat MOLTZER in *Noord en Zuid* over de de drukfoutloosheid van het *woordenboek* schreef. Hoe nauwkeurig nagezien en verbeterd; toch betrapte ik onder *aalpoelschoonen* (geloof ik) een drukpersmisdrijfjen.

Bloei de het machtige CORDOVA niet door de kunsten des vredes.

Die vorboech, die daer toe behorde,
Was ene rikelike gout borde,
Binnen gevoedert van corduwane

Floris ende Blanc. 1526.

Unum illud, tibi, praeque omnibus unum
Praedicam et repetens iterumque iterumque monebo.

VERGIL III. 435.

Een groot gedeelte van de leeningen verdwijnt in den *Moloch*, openbaar onderwijs. Als de heeren van den raad beter met de maatschappij bekend waren, zouden zij niet zeggen, dat teruchkeer tot het bijzonder onderwijs niet zou baten. Genoemden heeren deel ik mede, dat ik der stad door mijne leerlingen *f* 100,000 heb uitgewonnen. (Vragen blz. 54.). Wet worde: iedere instelling bedruipe zichzelf; dan zullen van de begrooting een 200,000 gld. afvallen. De studenten betalen aan collegiegelden *f* 115,000 en de universiteit kost *f* 350,000, zoodat de stad *f* 235,000 moet bijpassen of *f* 235 voor iederen student. Ieder dezer brengt *f* 600 in de stad, zoodat zij, of hare medeburgers, noch op iederen aca-

demieburger *f* 365 verdient. De kosten van de brandweer, die van *f* 150,000 spoedich *f* 200,000 zullen vorderen, moesten geschrapt worden. Geen afschaffing dezer fiere schaar. Geen onthouding van het hun bepaalde loon. Dit worde evenwel niet door de stad betaald; maar door de assuradeurs. Al die maatschappijen en vooral die vreemde moeten niet door onze belastingpenningen gespekt worden. Men make een staat op van het verzekerde vermogen en richte die alzo in. Stel, dat dit *f* 150,000,000 is; dan betalen zij voor ieder verzekerd millioen *f* 1000 of een 0,001. Deze betaling verhooge de rekening der verzekerden niet, daar zij dan een hooger bedrach blijven betalen. De brandweerkosten, die vroeger door alle belastingbetalenden werden gedragen, voldoen de assuradeurs dan geheel. De maatschappijen in de provincie betalen *f* 1250. De buitenlandsche *f* 1500. De mindere schaden, die zij door onze brandweer beloopden, verklaart voldoende de billijkheid dezer regeling. Zoo vliegen weder *f* 200,000. Ook konden de leeningen met meer voordeel afgelost worden. Stel er worden, behalve van die dure premieleening, eenige stukken getrokken; dan roepe de bevoechde overheid de gelukkige houders op, om hunne uitgelote stukken tegen het volle bedrach tegen een half percent lagere rente opnieuw aan de stad toe te vertrouwen. De nieuwe stukken en couponbladen worden dan in dier voege afgestempeld. Hierdoor zouden de aanzienlijke kosten van nieuwe leeningen vermeden worden. De houders zouden dan *f* 5 missen; maar een gedeelte daarvan in de verminderde belasting teruch vinden. Was deze inwisseling geschiedt; dan kon met dezelfde som, indien geen termijn van inlossing bepaald was, evenzoo gehandeld worden. Zoo zoude hoogst eenvoudig op *f* 17,000,000 een

f 85.000 uitgewonnen kunnen worden. In '92 wordt \pm f 400.000 afgelost. Hiermede op de bovengenoemde wijze gehandeld zou der stad reeds f 2000 doen uitwinnen. De prijzen der premieleening zoude men voor een gelijk bedrach in eene 2½ pcts. leening uitbetaald kunnen krijgen. De zekerheid, dat de stad er altijd 100 % voor teruchgeeft en de hoop op vervroechde aflossing zou die stukken zeer begeerd maken. Bureau-, verlichtings- en verwarmingskosten zijn alle veel te ruim. Men beperke en rekene meer voor. Men zegge voor een school met zooveel lichten en zooveel kamers, volsta zooveel brand en licht. — De aanstaande hoofden der scholen behoeven van de bijeengespaarde penningen der belastingschuldigen voor schoolgeld geen 5 % te genieten. Hierdoor zouden weder een 5000 gulden uitgewonnen worden.

Let op de gebeurtenissen te 's *Hertogenbosch*, hoe men zich aldaar zeer bezorgd maakt over de verplaatsing der kweekschool. Niet alleen om de geldvoordeelen, ook om het gemis aan ontwikkeling. Indien eene hoofdplaats dan, na verzuim van acht jaren, nu al het mogelijke wil doen, om hare fouten te herstellen; hoe kan men dan in de hoofdstad, die zich niets te verwijten heeft, over het blijven of niet blijven bestaan eener „kostelijke” niet „kostbare” inrichting, alsof het een zaak van luttel betekenis ware in arren moede hiervan een balletjen opwerpen.

Haec placuit semel, haec decies repetita placebit.

HORAT. *Ep. ad. Pis.*, 365.

Waarlijk let men op de vruchten, die men voor de 360.000 gld. — 120.000 gld. collegegelden — 10.000 gld. bijdrage der provincie — 3000 gulden bijdrage van het land + 2000 kleinere onkosten, of 229.000 gld. plukt; stelt men, dat de hoochleeraren hiervan volgens eene matige berekening f 274.000 in de gemeente teruchbren-

gen, dan levert de studentenwereld der stad eene winst van $\pm f 600.000$. De collegiegelden konden verhoogd worden. Men kon van de medische studenten $f 1000$ voor collegiegelden vorderen. De geneeskunde maakt de hoogeschool zoo duur. Men denke aan die voortreffelijke inrichtingen, waarin mannen van naam hunne wijsheid mededeelen. De zestiendeeeuwers benoemden eens SCALIGER alleen *nominis causa* te *Leiden*, opdat hij studenten zou trekken. Aan die beroemde hoogeschool studeerde in 1575 één student en dat was buitendien noch één bursaal. *Leiden* was vooral in het belang van den godsdienst gesticht. Begonnen met éénen leerling en met ééne faculteit telt het er thans zijne honderden met zijn tallooze vakkenschaar. Leest, indien gij, die buiten de studiewereld staat, er toe overhelt, om de duurste afdeling hier te laten, den beroemden brief van MULDER bij de herstelling van de natuurkundige akademie. Door iedereen wordt aangedrongen op veelzijdige ontwikkeling, en deze wordt van iedereen gevraagd. Nu *Amsterdam* door hare vele en velerlei inrichtingen buiten de eigenlijke studie zoovele hulpmiddelen aanbiedt, om niet alleen genees-, rechts- en andere geleerden, die door hunne examens zijn gekomen; maar mannen met edele harten, menschen met ruimer blik te kweeken, wil men dat alles ineentrappen.

De studenten in de geneeskunde zullen die 200 gld. meer gaarne voldoen; want zij zijn zooveel ruimer in de gelegenheid, om aan het ziekbed allerlei, zelfs zeldzame, verschijnselen eenige keeren grondich waar te nemen. Voor hunne ontleedkunde zullen de vereischten voorwerpen niet als te *Leiden* of te *Utrecht* ontbreken. Alle onderwijs heeft men te goedkoop gemaakt. Voor niets wordt men student, voor niets kan men van de boekerij

gebruik maken, wier toenemend bezoek, en gebruikte boeken hare noodzakelijkheid bewijst. Wij betaalden bij onze inschrijving 14 gld. Hiervan was 10 gld. voor de boekerij, drie gulden voor den rector-magnificus, één gulden voor den pedel. De kosten van alle onderwijs moeten verhoogd worden. Die van het akademisch niet in gelijke mate, als die van het overige. Om de eenvoudige reden, dat iedere student reeds voor zijne huishouding zes honderd gulden behoeft. Men kan bijvoorbeeld beginnen met van iederen student 1.25 voor inschrijvingskosten te vorderen. Dan betaalden zij den pedel. Dat onze studenten niet minder ontwikkeld zijn, dan de duitsche, verklaren de berlijnsche hoochleeraren, als daar o l schande, een nederlander promoveert. Van dezulken moest de regeering jaarlijks 10 % van 360 gld. promotiekosten heffen. Zij moesten verder onbenoembaar zijn voor eenige landsbetrekking. Men vertelt zelfs, dat te *Zürich* een onzer landgenooten in het n e d e r l a n d s c h promoveerde. Waarlijk voor dergelijke onhebbelijkheden moest onze regeering een stokjen steken.

Vóórdat men de hoogeschool opheft, bedenke men, dat de ware geneesheeren hier toch zullen gevormd moeten worden. De ruime voorraad voorwerpen ter onderwijzing in de ontleedkunde is een onwaardeerbaar voorrecht eener groote stad. De overeenkomsten tusschen AMSTERDAM en andere hoogeschoolen behooren nu te vervallen. Welke medicus heeft liefhebberij om te studeeren op voorwerpen, die zelfs de vraatzuchtichste dieren vermijden.

De lichaemen vergaen, en stinken in woestijnen,
In bosch en velden, langs de wegen, breed en langk,
En smetten al de lucht met hunnen boezen stank.

Ik wil noch verder gaen: de raef en kraey in lyen,
 Noch hont, noch wollef riekt aen rotte en vuile pryen.
 Het rot al wat er ligt, het luchtige element
 Beschadigt en bederft al wat er is ontwent.

VONDEL. *Herschepp.* VII. blz. 212.

Volgen de heel- en geneesmeesters, als zij in dergelijke vertrekken, met allerlei stanken opgevuld en door allerlei vuilaardige dierekijnen bezwangerd, zelve de wetten hunner zoo luid geprezene gezondheidsleer op? *Nood breekt wet.* Veertich leergierige knapen zijn door het geluk gezegend en kunnen hunne onderzoekingen voortzetten. De overigen zullen misschien over tal van weken in den zomer hunnen weetlust kunnen voldoen. In *Leiden* is het, zoo niet erger, ten minste in dit opzicht even treurich gesteld. Één staaltjen, voorzeker één uit vele. Omdat ik daarin betrokken was, kan ik voor de waarheid daarvan instaan. Op zekeren dach begaf ik mij naar het collegie van *medicina forensis*. Dit was een zeer aangename mededeeling van allerhande wijzen, waarop misdaden gepleegd werden. 's Rijks wet, die vooral door de juristen gemaakt, bovenal voor dezen zocht, verbood den hoochleeraar, op dit uur snijtoeren te verrichten. Gebrek aan voorwerpen deed die wet getrouw opvolgen en gehoorzamen. Doch ziet op dezen dach kwam de hoofdman der wetenschap met een doekjen, als van een plezierreiziger, de kamer binnen. De bende snijgierige medici *vond ik een misselijk teeken* (*Gijsbr.*) *Zij spellen wee* (TOLLENS). Als jurist moest ik een bewijs van wetskennis geven. Ik zeide tot den hoogleeraar: „Als gij snijden gaat”, professor, „zult gij mij „toestaan het veld te ruimen”. Na praten en wederpraten en de verzekering, dat het niet akelich was en dat ik de beste plaats zou hebben, liet ik mij overhalen. Waar

het lijk is, daar verzamelen zich de vogelen; kon gerust van deze schare getuigd worden.

Lezen wij niet bij ULFILAS *Luk.* 17. 37 „tharei leik, „jaindre galisand sik fuglos (MARK. 4. 4). Deze *fuglos vogelen* ondergaan bij ons op het eerste gezicht een vreemde inkorting. De zachte *g* wordt uitgestooten. Hd. *segel*; nnl. *zeil* eng. *sail*; nnl. *nagel*; eng. *nail*; nnl. *regen*; eng. *rain* mnl. bij MAERLANT *in der naturen bloemc reinen*; *toonbank* verkorting van *togenbank* vlaamsch *toogbank*; *toonon* = *togenen*; *Vogelewijk* = *Volewijk*. Over de uitstooting van *g* voor medeklinkers spraken wij elders.

Dat ik na zulk eenen zwaren dienst mij van mijn testimonium verzekerde, behoeft geen nader betooch.

Wat kan men van de opleiding van medici, bij zulke geringe hulpmiddelen verwachten? In vroegere tijden, kwamen de candidaten uit *Leiden* en *Utrecht*, beide hoogeschole, de lessen der hoochleeraren van het *Athenaeum* volgen. Hoeveel rijker en ruimer zijn nu alle deze hulpmiddelen hier geworden?

De toestand moge zorchwekkend zijn; hopeloos is zij niet. Waarom niet? Omdat zooals DEMOSTHENES tot de *atheners* zeide: Omdat, gij gelukkig noch niets voor uwe verdediging hebt gedaan, zijn de zaken schijnbaar verward. Deze nalatichheid toch verheucht mij; want bij veranderde handelwijze zijt gij gered. (Phil. 2).

De politie moge zijn, wat zij is; doch de grootste bron van verachting is de miskennis, waaraan zij blootstaat. Bij het minste of geringste neemt men eenen stok op, om haar te kastijden. De vertooning dach in, dach uit van *de doofpot* heeft zeker niet bijgedragen, om haar te verheffen. Voor schouwburcbazen en tooneellui mogen die vertooningen voordeelich zijn, (hier ware de

verachtelijke uitdrukking *vruchten afwerpen* misschien gepast,) en ontspannend zijn; gelukkig, dat er ook noch gevonden worden, die niet derwaarts gingen, om het gezach te helpen vermoorden.

Onder de vele loonbepalingen vindt men er ook, die den arbeider eenen prijs in verhouding tot de verdiensten van den meester willen geven; dat passe men bij de aanstaande benoemingen toe. De bepaling van klimmende loonen pleit ook niet voor het zedelijk gehalte der ambtenaren. Waarom hebben zij, die door de belastingen worden gevoed, zoovele voordeelen? Bepaal, als alles naar de bevolkingsopklimming geregeld is, dat de wedden met de helft dier vermeerdering zullen toenemen. Onder bevolkingsvermeerdering versta men die door belastingbetalenden geschiedt; anderen toch kosten der stad noch geld.

De luy die worden moe van dus en sooveel gevens

BREDERO, Spaan. Brab. 1164.

Hoc primus repetas opus, hoc postremus omittas.

HORAT. Epist. I. 6. 48.

De heer FABIVS spreekt uit partijdichheid tegen de hoogeschool. Waarom, indien de zijne zoo goed is ingericht; de stad niet van raad gediend? De groote fout (anderen zeggen *de wondeplek*) is niet aangewezen. Zij is gelegen in de groote weelde, waarmede alles gebouwd wordt; in de velerlei verrassingen, die wij bij de begrootingen aantreffen. Voor een zeker jaar was 00000 gld. geraamd en het volgende jaar werd \pm f 50000 verantwoord. Al is dat geld behoorlijk aan de verlangde uitgave besteed; zulke verrassingen spreken noch van een zuinich, noch van een verstandich beheer. De scholen zijn veel te weelderich gebouwd; prijzen, schoolbibliotheken,

leerboeken, schoolmeubelen, verlichting en verwarming, alles wordt aangevraagd, alsof het geen geld kost. *f* 100.000 vuur en licht is toch veel te ruim. Wie besteedt *f* 800 of 900 aan vuur en licht voor zijne woning? De posten: bureaukosten, alle die diverse uitgaven, die telkens bij de vele afdeelingen voorkomen, maken ook een aardich bedrach. Voor 1879 ontvingen de commissarissen van politie 20.000 gld., eensklaps verschijnen 7000 gld. bureaukosten, die gaandewech de 12.000 gld. zullen belooopen. Behalve de kosten van kleeding der agenten, verwarming der lokalen en huishoudelijke behoeften verschijnen er jaarlijks noch twee posten te zamen ten bedrage van 6 of 9000 gld. De bijgevoechde staatjens zullen ook aantoonen, dat de stad allerduurst werkt. Een voorbeeld uit velen. Omstreeks '67 werden met den heer Roos onderhandelingen over het huis „met de hoofden” aangeknoopt. Deze voerden tot een goed einde, dat wil zeggen de gemeente kocht het huis voor *f* 40000 (gem. versl. 1867. bld. 494). Om van een kunstkooperswoning eene ongeschikte (gem.versl. t. a. p.) school te maken kostte *f* 40000, volgens raming; maar in werkelijkheid *f* 60000. Is men onafhankelijk, dat is behoort men tot geene partij, om daardoor gekozen te willen worden; dan kan men zulke dingen eerlijk nasporen. Heeft men verder geene kennissen noch vrienden; dan kan men onpartijdsch, 'slands belang voorstaan. De stad zal zeker niet te weinich voor de zeven hoofdjens hebben gegeven. Zeker herinnert men zich, dat de heer V. D. HOOP zijn schilderijverzameling aan *Amsterdam* vermaakte, onder beding, dat, zoo de waarde te veel successierechten vorderde, deze op dezelfde voorwaarde aan TEYLERS genootschap verviel. Amsterdam, die fiere stad, was onnoozel als de duive; maar niet listich als de slange. Zij (de regeering)

koos, zeker door vriendeninvloed geleid, den heer Roos tot schatter. Wat was diens kunstkoopers belang? De waarde zoo hoog mogelijk op te geven; dan trok hij meer procenten voor zijne moeite. Buitendien was de toegevoechde bepaling zeer verleidelijk; want was voor die beide lichamen de verzameling te duur; dan kwam zij onder den hamer en dat was misschien noch het voordeeligst van alles. De hooge schatting werd door de stad goedgekeurd en wij behielden de schilderijen. *Ex ungue leonem*. De handelwijze met *het zieke kindjen* van GERNAERDT (meen ik), geeft mij recht te vermoeden, dat schatter bij deze erfenis de gewoonte, om niet het uiterste te bepalen, heeft ontweken. Die schilderij was het eigendom van eene weeze, en hing bij iemand ten verkoop in de zijkamer. Bij toeval bezocht de heer Roos dien man en prees, als kenner, het fraaie stuk. Toen de bedoeling, waarom het daar hing, bekend was, zeide de koopman, „vertrouw het mij „dan toe. Ik ben immers zooveel te beter in de gelegenheid om het te verkoopen.” Aan dit voorstel werd een gunstich oor geleend en het verhuisde naar de Keizersgracht. Na verloop van eenige jaren werd door herhaalde brieven eenige inlichting gevraagd. De eene uitvlucht was noch dolzinniger, dan de andere. Daarop besloot de bewaargever zich nu omtrent den toestand te vergewissen. Hij schelde aan de bewaarplaats aan en werd in eene schilderijzaal gelaten, totdat men den bewoner van die komst verwittigd zou hebben. Gezonder oord, dan dat huis, bestaat nergens ter wereld. Hoe de bezoeker naar *het zieke kindjen* zocht, alle moeite was vruchteloos. Zoude het hersteld zijn en die verblijfplaats vaarwel gezegd hebben? De vreemdeling zette kort en krachtich zijn verlangen uiteen, en zeide, dat, indien hem geen rekenschap omtrent de schilderij

werd gegeven, hij tot zekere onaangename maatregelen zou moeten overgaan. De ernst der bedreiging had gewerkt. De schrijver zoo rijk in uitvluchten was nu bijster arm in woorden. Hierdoor vond de bezoeker het geraden verder te gaan. „Mijnheer,” zeide hij, „indien mij niet terstond de schilderij worde getoond, zal ik weten, waartoe ik verplicht ben.” Dit pakte. Na een hoop verontschuldigen noodichde hij zijne tegenpartij uit hem te vergezellen. Hij zoude hem de schilderij toonen. Waar denkt gij, dat een kunstkooper, een stuk van eene weeze, hem ten verkoope toevertrouwd, bewaarde? Beneden in het onderhuis, of liefst in eene donkere, muffige kelder, wat zeker tot behoud van het stuk niet kan bijdragen.

De schilderijen in die kelder riepen mij de gevangenis, waarin WALEWEIN en YSABELE zaten, in het geheugen terug.

Ende die carcer onghedouden
 Was so diep, dat si van coude
 Bina daer verdorven waren,
 Want daer liepen die zeebaren.
 Al omtrent thare onbate
 Ooc vloyder in te someghen gate
 Vele waters ooc tote dien,
 So dat si somwile toten cnien
 Int water saten onder hen tween.

WALEWEIN 9099.

Was de poging in hare uitvoering belemmerd? Had de kunstkooper misschien door langen tijdduur, gedacht, dat de schilderij uiterlijk voor een niet-kenner zou bederven, om haar dan voor een appel en een ei te koopen? Ik weet het hoegenaamd niet. Onbekend toch ben ik met de handelsgebruiken. Gaan niet velen met het wetboek te rade, om te weten, hoever zij, zonder zich te branden, kunnen gaan?

Wat de heeren HOVY en van NIEROP zoo terloops voorstellen ried ik 1888 reeds aan. Iedere inrichting van onderwijs bedruipe zich zelve. (*Vragen* bl. 54). Reeds toen stelde ik de opheffing eener hoogeschool voor. (t. a. p. bl. 128.)

Had de behoudende zoowel als de voortschrijdende EPIMETHEUS mijne „vragen” vier jaren geleden gelezen; zij zouden de overtuiging ontfangen hebben, dat schrijver, als een PROMETHEUS de zaken goed had ingezien.

De voorgestelde verhooging is voor inwilliging vatbaar; maar in omgekeerde volchorde, 1^e de hoogeburger scholers (5de klasse), dan de gymnasiasten, dan de hooge burgerscholers (3de klasse). Daarop de kinderen der 4^e, 3^e en 2^e klassen. Dezen betalen in verhouding meer, dan de kinderen, die de hoogere inrichtingen bezoeken. Zij kunnen het misschien minder goed missen. Hunne grootere liefde voor hunne zonen en dochteren doet hen gelaten deze opofferingen dragen. Ware dit het eenige wij riepen met PAULUS (Kor. 12. 4.) *friathva allata thulaiith* uit. Doch, dat zij zonder mopperen voor kleinere toelage van de stad, ook minder voordeelen, dan de reeds meer bevoorrechten, hebben, bewijst, dat zij bij ouderliefde noch stadsliefde voegen. Hiervan zecht gemelde SAULUS: *friathva usbeisneiga ist*.

Het begrootingsbad heeft mij deze oprisschende gedachte gegeven.

Kinderen 2^e klasse ontfangen van de gemeente elk ± 25, 3^e klasse elk ± 25, 4^e klasse ieder ± 25 gulden. Ieder leerling van het m. o. kost der stad 200 gulden. Een gymnasiast evenzoo. Ieder student *f* 250, wat gedeckt wordt door de verteringen der hoochleeraren. De overigen geven geen voordeel aan de gemeente; een student daartegen 600 gld. De kweekschool van onder-

wijzers ontfangt van het rijk 24.000, dat is voor iederen kweekeling tusschen de 60 en 80 gulden; waar de stad buitendien noch eens 90 of 120 bijlecht. Voor iederen student geeft de landsregeering 3; voor een krankzinnige 50 gulden uit. De toevloed buitenlandsche geleerden, die hier beroepen zijn, bewijzen luide, dat de leergelegenheden niet ingekrompen; maar wel uitgebreid moeten worden. Men krabbe zich niet achter de ooren, het behoeft der stad geen grooter uitgaven op te leggen.

De raad veroorlove iederen deskundige zich hier als privaatsdocent te vestigen. Bepale, dat de lessen een zekeren prijs niet te boven mogen gaan. Zien de vroede mannen ten stadhuize, dat de zoodanigen nuttich zijn, dat hunne lessen druk bezocht worden; dan verleenen zij denzulken in openbare raadszitting den titel van *lector, buitengewoon hoochleeraar*, en eindelijk dien van *gewoon hoochleeraar*—zonder bezwaar der stadsschatkist. Indien dan telkens over deze lieden gesproken werd, zouden benden leerlingen hierheen toestroomen.

Iedereen zal begrijpen, dat ik het nut van de stedenverbranding naar de bedoelingen van de volksmaatschappers prees. Sinds evenwel het raadslid NOLTING iets dergelijks in ernst heeft voorgesteld, is het noodich hier even op te wijzen. In de raadsvergadering van 27 October dringt hij, na zijne opmerkingen omtrent de vele werkelozen alhier ter stede, *op het slechten van goedkoope arbeiderswoningen* aan. (N. v. d. D.) 6977 Hieraan is mij dunkt niet zoo'n overvloed, dat men den arbeider, om hem werk te verschaffen terstond dakloos moet maken.

Dat *Amsterdam* wegens werkeloosheid reeds vroeger loopstad, gelijk dit lid haar noemde, heette, blijkt uit:

De timmerman loopt langs de straat,
 Om wijf en kinder te onderhouden ;
 Heeft hij het meer dan al te kwaad,
 De koopman laat geen schepen bouwen.

LIEDEDOEK. *Neringloze tijd*. II. 47.

Mij dunkt sprekers bedoeling was *slichten*. Aan verwisseling van *l* en *t* als tweede letter zal deze heer niet gedacht hebben. In het mnl. komt in plaats van *slechten* ook *slichten* voor, het got. *slaihts* eischt korte *i* of *e*.

Na dese quamen met staden
 Die de lande *slichten* wale,
 Ende werpen die hille in die dale.

(MAERLANT *Rijmb.* 28405.)

Hoewel L-etteren mijn L-ust, en L-iefde en L-even is, heb ik uit CICERO *pro Archia* toch geleerd, dat alle de wetenschappen zamenhangen. „Etenim omnes artes, quae „ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune „vinculum, et quasi cognatione quadam inter se continetur.” Alle wetenschappen worden beschermd door negen muzen, zusters, dochters van eene moeder, MNEMOSUNE, (het geheugen, *de zich herinnerende*). Tusschen deze zusters bestaat geen naijver of nijd. De eene verheucht zich in de ontdekking der andere. Zij zijn steeds bereid elkander te helpen. Van deze geldt :

Ai! siet hoe soet, hoe lieflyck 't is ;
 Als sonen van hetzelfde huis, als *broeders* samenwonen.

Hunne vreuchde is der anderer voorspoed; hun genot der anderer geluk.

Geene ontevredenheid bij de eene; zoo de andere meer bevoorrecht, ondersteund of voortgeholpen wordt. De verongelijkten of achtergestelden laten hierover geen lip hangen, noch pruijen makkend. Een belangrijker ondersteuning in kostbare gebouwen: als gasthuizen,

werkplaatsen, ontdekkingsoorden stemt de taalgodinne, die men nauwelijks de schaduw van eenen halven cent gunt, niet tot wrevel en ontevredenheid. Zij, de verongelijkte, wenscht de bevoordeelde van harte geluk, en verlangt, dat men hare rechten bij mededeeling van ontdekkingen niet zal verkrachten. Wat toch zou de wetenschap zijn, als zij het voertuich der tale miste? (Vragen bl. 38).

Daarom geen nijdich woord; geene spijtige redeneeringen. Evenals de genees- en natuurkunde hare kostbare inrichtingen verlangen, behoeven, eischen, vorderen; zoo verheucht zij zich door de kennis van toontekens en tijdduur den oorsprong der woorden, de ontwikkeling der talen en de geschiedenis der menschheid te leeren begrijpen.

Opgeruimd over wat haren zusteren ten deel valt, juicht zij

In angello
Cum Libello.

Zonder meesmuilende knarplust, kan zij gerust bij hare bureu de zon in het water zien schijnen. Opgetogen en tevreden kweelt zij

In een hoecxken
Met een boecxken.

Zij zal met verontwaardiging iedere vermindering van harer zusteren rechten met kracht van taal en klem van woorden verdedigen. De overtuiging, dat zij miskende, niets voor zichzelf verlangt; maar voor anderen iets verzoekt, schenkt haar den noodigen moed.

Voor het zeldzame geval, dat zij iets in der Muzenvergadering, iets voor haar eigen verlangde, kon zij ULYSSES' woorden tot de hare maken.

Laet mijn welsprekenheit, hoedanig z' is van stijl,
 Nu hem, die voor zijne eer moet pleiten, en dikwijl
 Uw recht verdaedighde, uit afgunstigheid niet drukken:

VONDEL, *Herschepp.* 394.

Zij weet immers bij ondervinding, dat als der eene wetenschap ondersteuning door de regeering wordt toegestaan, ze der andere wordt onthouden. De vrees, dat sommige billijke eischen daardoor niet ingewilligd worden, kan tot verkoeling aanleiding geven.

Die verkoeling is merkbaarder naar mate de kennis-godsdienst verflauwt. Hoe toch zullen alle beoefenaars der wetenschappen, eensgezind van hart en stemming kunnen zijn, als het eene gedeelte haar evangelie maar in het oorspronkelijke zal kunnen belijden?

„Haec studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solatium praebent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.”

CICERO, *pro Archia* 16.

Aan het einde van mijnen arbeid gekomen, meen ik, duidelijk te hebben aangetoond, dat de hoogeschool geen weelde, geen perel is; maar een mosterdzaadjen: Sve kaurno „sinapis, thatei than saiada ana airtha, minnist allaize „fraive est thize ana airtha, jah than saiada, urrinith jah vair- „thith allaize grase maist jah gataujith astans mikilans svasve „magun uf skadau is fuglos himinis gabauan.” (Mark. 4. 31) De wetenschap, die de kloeke jongelieden, hier verzamelen, om later de menschheid tegen domheid en oppervlakkichheid, tegen ziekte en pijn, tegen onrecht en geweld, tegen ongeloof, bijgeloof en wangeloof, tegen schijn en eetwarenvervalsching te dekken, beschermen, behoeden, vrijwaren en verdedigen is de vrucht van den kennisboom, onder wiens schaduw stad- en landgenooten veilich rusten.

Sub Aegidis tutela securus was een oude boekverkoopersspreuk. Wij meenen aangetoond te hebben, dat *Athene*, die suvere joncfrouwe, onzer goede stad met zooveel weldaden overlaadt; dat men daarzonder het niet meer stellen kan. Bedenkt men, dat toen haat en nijd de wereld vervulde in het vrije *Nederland* en vooral in onze stad, MORERI, BAYLE, HOOGSTRATEN, CHAUFÉPIE, alle woordenboeken, in olifanten- of foliantenformaat van 8 en 4 deelen ieder, hier gedrukt werden; dan moet men toegeven, dat ook door de geleerdheid noch wel geld onder de menschen kan komen. Een VOLTAIRE in 80 deelen verscheen ook hier in het licht. Schreven WEBER en SCHLEGEL geen voortreffelijke werken over *Artis*? Wij toonden geloof ik met cijfers aan, dat de stad, wij hebben hier met schacheraars, niet met kooplui te doen, door de hooge school niet alleen geen geldschade; maar zelf groot guldensvoordeel behaalt. Wij bewezen, dat bij alle gebreken met een weinichjen goedwillichheid veel zeer verbeterd kan worden. Wij leerden, dat niet de christenen, maar de ariers alle broeders van eenen stam waren. Mijne onbekendheid met de semitische talen deed mij huiveren op den klank *af* woordverbanden op te geven. In plaats derhalve van ijdel beweren, dat de joden door taalverwantschap onze broeders zijn; vermeldde ik weldaden, waaruit warme liefde voor de wetenschap sprak. Waarlijk zonder betrekkingen en handelsvrienden bestaat geen kantoor. Zonder MACCENAS en AUGUSTUS geen VERGILIUS, noch HORATIUS. Zonder *misthos theorikos* geen EUPOLIS, noch MENANDER, geen ARISTOPHANES noch KRATINOS.

Buiten SCIPIO geen PLAUTUS.

ATHENE die bloeiende; (de IDUNNA der *ijslanders*;) die gelijk de *brahmanen* uit het hoofd van BRAHMA ontstonden,

als dochter van METIS (overlech) uit dat van ZEUS ontsprong, is de godin der kunsten des vredes. Daarom is haar de olijf toegewijd. Hare instelling, hetzij onder den vorm eener kapelle, of onder dien van eenen tempel, werd steeds door den zwadder der afgunstichheid bezoedeld en bemodderd. Moge de kleine burgerman, als de leiders het niet begrijpen, dan inzien, dat een bataljon ATHENEJONGEREN meer nut doet, dan veertien escadrons kroechhouders. Leere hij het gevoelen, dat een vierde legioen koorknappen van MINERVA heilzamer zijn, dan 38000 geraamten of bouwvallen van LAÏS, PSYCHE en andere *hetairai*. Die zeventich huisheeren mogen wel eens na-gaan, hoe zij hunne woningen, bij opheffing der hoogeschool verhuurd krijgen. Bakkers, slaggers, groenvrouwen, mode-winkels, kleeremakers, ploetererijen enz. enz. mogen wel eens narekenen, hoe zij zonder hoogeschool de belastingen zullen opbrengen. Bij kruideniers en gortenbazen veel over geestesvoordeelen en verstandsontwikkeling te spreken is *boter aan de galg*. Door onze veranderde strafwetgeving is dit spreekwoord opgedoekt en zegge men; dus *perelen voor de zwijnen*. Het belang der wetenschap liet ik dus buiten mijne beschouwing. *Tempora mutantur et nos mutamur cum illis* mochten dezulken wel uitroepen, als zij door hun wulpsche nieuwsgierichheid hunnentijd niet zoo hadden verdierlijkt, om alleen het liederlijke uit ZOLA te halen, zoodat zij voor eene degelijke taal ongeschikt werden. Beter ware het alle die kroegen en kasten, grootsch van bouw en fraai van uiterlijk, zooals vroeger in *Amsterdam*, naar eene buurt te drijven. (COMMELIN blz. 256).

Onze kooplui toch zijn geene handelaren. Zie hun magere handelsbeweging wordt het best door dien nietigen MERCURIUS, den god der dieven, der welsprekendheid

en van den kleinhandel afgebeeld. De ware handelsgod is DIONYSOS, die uit de dij van ZEUS gesneden werd, zooals de kooplieden uit de heupen van BRAHMA voortkomen. Zijn wandeltocht van *Griekenland* naar *Indië* bewijst ons voldoende, de oude betrekking, die tusschen die twee landen bestond. De slimme *grieken* keerden natuurlijk uit vaderlandsliefde de reis om. Niet alleen deze als LIBER maar DEMETER (moederaarde) als LIBERA zijn de handelsgoden, die door hunne verre reizen ruimer begrippen en helderder denkbeelden koesteren. Evenals de belijders die goden aan hunne onbekrompener denkbeelden omtrent den godsdienst in hun mysterien lucht gaven, zoo omhullen onze handelaartjens hunne daden in onverklaarbare nevelen.

Opheffing van den PALLASTEMPEL; maar hoe zullen, u aangebranden! de heelmeeesters kunnen genezen.

Omverschopping van een ATHENEheilichdom; maar BOOTZEN, BOLSEN, STROUCKENS en KRASNAPOLSKYS laten bloeien en groeien. Bij de vermindering van handel en de daaraan verwante vakken stipten wij aan, dat juist, de hoogeschool de eenige winstgevende tak is. Het is wel treurich met de goede stad van *Amstelredamme* gekomen, als een duitscher, die, wie weet, waarom het land der wetenschap verliet, ons de wet kan voorschrijven.

Het is met Amsterdam gedaan.

De vyant is in stadt; zij is verwoest in 't endt te buit gevallen.

VONDEL, Gysbrecht 333.

Als onpartijdige, als in geen opzicht aan de hoogeschool verbonden ontwierp ik deze schets, opdat de nazaat wete, dat een onafhankelijk man met al de warmte van zijne stads-liefde, met al de kracht zijner tale heeft gewaarschuwd. *Bezint eer gij begint.* Hoeveel verschillen ROEMER VISSCHER, SPIEGHEL, en andere kooplieden uit de 17e eeuw van

dezulken. Zij bezorchden hunne kantoren, dreven handel met oost en west; maar beschermden kunsten en wetenschappen. Wij zagen dezen ATHENETempel, altijd belaagd en aangevochten, zoodat ATHENE steeds als PALLAS haar langschaduwige lans tot afwering gereed moet hebben en het schild tot dekking opgeheven houden.

PALLAS ATHENE verbind u met APOLLON der dichteren-god, den verderver, die met zijne zuster ARTEMIS uwe vijanden zal terneerschieten, als de zeven zonen en zeven dochteren van NIOBE.

BUDDHA, alwijze! opent de harten der menschen (mannisks), der mannen, opdat zij door het gebruik van hun verstand bewijzen, dat zij denkende schepselen zijn en overtuigd worden, dat de mensch (het denkende wezen) van brood alleen niet zal leven.

Ormudz! wapen u, om *anghramayus*, den *slangengeest*, uwen vijand, te dooden en te overtreffen. Afstammelingen! van *Adam* bedenkt, hoeveel kwaad eene slang der menschheid reeds heeft gedaan. Laat u door geene tweede sissende schuifelaarster benadeelen. Men geve in stads- en landsvergaderzalen niet langer uitsluitend het woord aan kroechhouders, bierbrouwers, bordeelontginners en hunne vrienden. De ruwsten zijn de erchste vijanden noch niet. Zij komen in hunne drieste onwetendheid, hoewel kooplui geheeten, met valsche voorstellingen voor den dach en willen daarom opdoeking van dat dure ding, welks naam zij nauw begrijpen. Neen, hoedt u voor de gluipers, die achterbaks te werk gaan. Die snoepers, (nu niet in den zin van nachtpitjens,) die zich zoo bijzonder goed herinneren, dat, als zij op een pijpien peper-munt sabbelen, dit, hoewel langzaam toch eindelijk verdwijnt. De zulken lurkten reeds nu aan de godgeleerde faculteit. Zijn dat lui, die onder de negendertigen moeten

zitten, die zoo weinich van de geschiedenis der stad hunner inwoning weten, dat het hun onbekend is, dat juist die godsdienstvrijheid het ATHENAEUM hier deed verrijzen. De handelslui, die zooals de staten bewijzen, dan deze kostbare inrichting, dan gene dure instelling verlangen, waarvan de vruchten totnochtoe zoo gering zijn, dat men te vergeefs naar hunne schaduw zoekt, toonen door hunnen aanval op de eenige winstgevende tak van bestuur, dat zij van hun eigen vak bijzonder weinich begrip hebben.

ODIN of WODAN! sterk en ondersteun uw zoon BRAGA, dat hij LOKI, het vuile kwaad, overwinne en versla.

En eindelijk gij groote geest! wiens wezen even onbekend als uw naam onverklaard is, vervul gij de harten der volksleiders met uwe gerechtichheid. God der vrijheid, die ons leert *de waarheid zal u vrijmaken* laat men bedenken, dat onze eeuw op nieuw een tachtichjarige worsteling tegen domheid, kerkmacht en priesterheerschappij moet voeren. Vervulle gij de harten der beslissers met zoo veel verstand, dat zij een juist oordeel mogen vellen. Hierdoor zullen zij toonen, dat zij de dienaars van den alwetenden God der menschenliefde zijn.

Dat Ulfilas van hen naar waarheid getuige. MATTH. 7.16.

Bi akranam ize ufkunnaith ins ibai lisanda of thaurnum veinabasja aiththau af vigadeinom smakkans sva all bagme godaize akrana goda gataujith, ith sa ubila bagms akrana ubila gataujith.

Mij is eenmaal verteld, of liever ik vernam eens, dat, in een der boeken van den pentateuch, door MOZES voor de oprichting der arke hetzelfde woord, als voor de schepping der wereld wordt gebruikt. Deskundigen ver-

klaren, dat hierdoor het belang dier arkeoptrekking wordt bewezen. Gaarne geloof ik dit. Deze opmerking gaf mij aanleiding om een werkmán, bij allen bekend, nader te verklaren. Gelijk got. *himins* en ohd. *hamo*; *hemidi* met *hemel* en *hemd* en *lichaam* zamenhangen, zoo willen wij er aan herinneren, dat in het themarsche *leemetze* de naam van onze mier is.

Dit woord hangt met het ags. *metod meotud miotod*, schepper, creator zamen. Dit kleine dier heet alzoo, omdat het zandheuveltjens optrekt. Van dienzelfden stam is ons *metselaar* de bouwheer, de stichter afgeleid. Dat wij van *stichtinge der liefde* en van *godsgestichten* spreken is ieder-een bekend. Dat evenwel de meesterknecht en zijne gezellen, als ODIN met zijne beide broeders VELI en VE met geduld uit mijne grootere en kleinere bekrabbelde papieren en snippertjens dit geheel optrokken, verdient den naam van *opbouwen*, *metselen*. Want vóór die arbeid de pers verliet, had het

Een enkel aengezicht, en eenerley gelaet,
 Genoemt de Baiert, een wanschikkelijk gevaerte,
 En ruwe mengelklomp, een lompe plumpe zwaerte
 Van blaeden, strydigh en gemengelt ondereen
 In 't wilde opeen getast.
 Nadat nu d' opperste, of wie 't was met sterke handen,
 Dees baiert scheidde, en elk verdeelde in zijne leên,
 Zoo heeft hij

VONDEL. *Herschep.* I. 3.

deze verdediging

Zoo groot en klein die is

VONDEL. *Eneas.* I. blz. 135.

geregeld als de SIBYLLE van *Cyme*.

De maeght weet naem by naem, waermeê zij 't bladt beslaet,
 Te schicken op zyn plaets.

VONDEL. *Eneas* III. blz. 216.

Evenzoo is uit de

undique collatis membris

HORATIUS. *ad Pis.* 3.

van den reus YMIR de aarde gevormd.

Men zal mij zeggen, indien gij werklieden prijst, waartoe dit dan niet in hun moederstaal gedaan? Omdat... omdat de zetter door een drukfout zelf daartoe aanleiding gaf. Verwacht niet o! lezer, dat ik deze hier stuk voor stuk behandle. Deze eene breng ik hier ter sprake. Op blz. 14 boven leest gij den naam VALCKENIER. Wat doet de man? Uit letteraandrif, hiertoe aangezet, verandert hij de I in A en voor den kloeken burgervader verrijst de lettervorst VALCKENAER. Gelukkig is het land, waar letterzetters zich des onbewust letterkundigen prijzen en voor de wetenschap eerbied hebben. Zijn zij niet de waardige landgenooten van den landbouwer CODDAEUS aan den *rijswijkschen* wech, waardoor MAURITS aan JEANIN, meen ik, wilde bewijzen, dat in ons *Nederland* de boeren zoowel het land als hunnen geest bebouwden (*agrum colere, mentem colere*)? Toen de franschman de weelderige landouwen, de bloeiende streken, de nette woningen, den uiterlijken voorspoed en de zichtbare welvaart prees, zeide MAURITS deze noeste boeren spreken alleen latijn. Onder het zeggen dezer woorden reed hij de hoeve op en sprak ons boertjen in vloeiend latijn aan. Zonder de minste moeite antwoordde CODDAEUS. JEANIN stond verbaasd en begreep, dat het klene gemeenebest door kennis machtich was. God die alwetend is, is ook almachtich.

EENIGE STATEN DER BEGROOTINGEN.

I.

	a.	b.	c.	d.	e.	f.	g.
74	281.945			21.696.9	7.336.9	14.360.0	26
75	286.922	1.8		19.385.0	8.060.1	11.325.0	29
76	289.981	1.3		13.502.5	9.280.5	4.222	33
77	296.100	2.7	5.8	9.608.3	9.536.3	120.0	33
78	302.266	2.1	7.9	5.787.8	5.787.8	—	19
79	308.952	2.2	10.1	5.792.8	5.792.8	—	19
80	316.593	2.5	12.6	8.857.8	8.709.8	148.0	29
81	326.203	3.1	15.7	10.160.8	10.153.2	7.6	34
82	338.047	3.5	19.2	11.666.5	11.066.5	—	33
83	350.202	3.5	22.7	12.250.3	12.250.3	—	35
84	361.314	3.2	25.9	11.145.7	11.145.7	—	31
85	366.657	1.5	27.4	11.130.0	11.130.0	—	31
86	372.314	1.5	28.9	11.437.0	11.437.0	—	31
87	378.886	1.8	30.7	11.620.0	11.620.0	—	31
88	390.000	3.3	34.0	11.565.0	11.565.0	—	29
89	399.104	2.0	36.0	11.916.9	11.916.9	—	30
90	406.302	1.9	37.9	12.101.0	12.101.0	—	39
91	417.542	2.9	40.8	12.773.6	12.773.6	—	30
92	426.798	2.1	42.9	13.299.9	13.299.9	—	33

Aan de hand der cijfers uit de gemeente-begrotingen van 1874—1892 geput, willen wij den bescheiden (zooals HUYDECOOPER hem noemt) lezer eenige opmerkingen ten beste geven. Vooreerst is de toestand zoo donker niet, als op den vorigen dienst eene winst van *f* 3.340.7 overbleef. Wij halen alleen de duizendtallen aan. Wij rekenen de heeren niet na; maar trachten ons uit de cijfers een waar beeld van onzen toestand te vormen. De eenige vrijheid, die ik mij veroorloofde, is, dat

ik, als op de cijfers, die de honderdtallen aanwezen, een 5 of hooger getalmerk volhde, deze een hooger nam. Stond op die plaats evenwel een 9; dan liet ik deze, om de duizenden niet te veranderen, onverwisseld. Vooreerst is de bevolking met 42 % toegenomen. De uitgaven daartegen met \pm 82 %. Bijna het dubbele. Deze wijze van besturing geeft stof tot nadenken. Men is derhalve 40 % boven zijn prikjen gegaan. De belangrijke overschotten der twee eerste jaren zijn uit leeningen voortgesproten. De grootste bevolkingsvermeerdering is in de jaren vóór en na de tentoonstelling. Dan volgen de jaren der werkschaffing 1888/89 en die der brooduitdeeling. In '80 begint de begrooting in eens met 25 % te zwellen, om daarna noch eens eene verhooging van 10 % te ondergaan. Het jaar der tentoonstelling vereischt op nieuw 10 % grootere uitgaven. Na dien tijd blijven deze zowat gelijk. Door de vermeerdering der bevolking wordt ieders bijdrage kleiner. Alleen 92. geeft eenige vermeerdering. Verklaring der letters *a.* is de bevolking, *b.* hare vermeerdering in honderdsten, *c.* de som der vermeerdering van den jaarsgewijze gevonden aanwas. Dit ziet ieder duidelijk. Wat men evenwel niet aanschouwt is de inwendige, geheime invloed der vorige jaargetallen. Hierdoor wordt de wezenlijke toeneming met 52 % verklaard. Deze opmerking ontnemt niets aan onze redeneering; dan dat men 30 % voor 40 % leze. *d.* de inkomsten, *e.* de uitgaven, *f.* overschot, *g.* ieders betrekkelijk aandeel. De ruim *f* 500.000 der 16.777 bedeeden moeten over de anderen omgeslagen worden, zoomede de kosten aan geneeskundige armenzorg *f* 650.000, verpleging van krankzinnigen *f* 150.000. Wie die vermeerdering der belasting, en in hoeverre elk in het bijzonder draacht, behoeven wij niet na te gaan. Hoewel wij '78 en '79 als de twee goedkoopste jaren volgens de gewone bepalingen bij afkoop van tienden en naasting van sporen buiten rekening kunnen laten; zoo willen wij er toch opmerkzaam op maken. Vooral de daling van 50 % na '77 werd helaas! spoedich ingehaald.

De staten II tot VII bevatten onder *b* de wedden der ver-

schillende onderwijzers. *c.* Kosten voor onderhoud der gebouwen, *d.* voor schoolmeubelen; *e.* voor boeken; *f.* voor verlichting; *g.* voor belooningen, *h.* voor bibliotheken; *i.* voor vergoeding van vrije woning. *j.* aantal; *k.* kosten (= *b* + *c*) *l.* kosten voor ieder kind; *m.* aantal scholen. Omdat II de kosteloze scholen bevat, vervalt *a* voor deze afdeeling. Hier-

II.

	b.	b*.	c.	d.	e.	f.	g.	h.	i.	j.	k.	l.	m.
74	201.3		11 3							9.954	212.6	22	27
75	218.1		11.2							9 999	229.3	24	28
76	239.8		9.7							10.074	248.5	25	28
77	241.6		10.2							9.977	251.8	25	28
78	248.6		10.7							9.998	259.3	26	29
79	255.3		15.0							10.106	270.3	26	29
80	261.2		12.8	7.4	7.5	18.4	5.8	0.7		10.474	313.8	30	29
81	310.9		14.8	7.6	22.6	20.7	6.0	0.7		11.217	372.3	33	31
82	279.4	20.7	8.1	7.4	16.0	20.1	4.5	0.9		11.244	356.9	31	33
83	313.8	15.6	7.3	9.3	20.8	22.4	5.5	0.7	6.0	13.014	379.0	29	38
84	337.9	6.5	9 9	15.6	19.5	27.3	1.5	1.2	7.9	13.603	427.3	31	41
85	372.4	10.5	10.4	10.4	21.3	29.3	3.0	1.3	9.1	14.446	466 7	32	44
86	403.7	2.0	11.1	22.3	25.5	36.1	5.7	1.4	11.6	16.372	509.4	31	47
87	462.8	—	14.4	16.1	23.6	38.2	4.6	1.4	13.9	18.209	575.0	31	52
88	493 1	8.3	9.5	8.5	23.7	41.6	4.6	1.7	15.2	18 874	605.2	32	55
89	530.7	8.4	10.0	10.8	23.0	44 4	5.9	1.7	16.4	20.508	651.3	32	58
90	562.7	—	13.1	11.6	23 8	49.3	5.2	1.8	17.8	21.864	685.3	29	60
91	612.7	—	14.7	15.9	33.5	58.6	6.6	1.9	21.1	23.633	761.2	30	67
92	707.8	—	15.5	14.1	34.5	54.8	8.7	2.3	24.9	25.000	873.9	34	67

voor is dit de eenige afdeeling, waarbij gelden voor woonhuis en stichting in rekening worden gebracht *b**. Althans ik vond geene aanwijzing om deze te splitsen. Door de verandering en scheiding in de uitgaven in 80 nam ik voor de jaren 80, 81 en 82 eene dubbele berekening. Bij de eene voechde ik de kosten *d*—*i*; bij de andere rekende ik ze als reeds onder de wedden begrepen. Hierdoor worden de uitgaven van 80 $b + c = f274.0; 10474$. Wat voor ieder kind *f*26 vereischt. Voor

$81 b + c = f 325.7$; 11217 voor ieder leerling 29; voor $81 b + b^* + c$. $f 318.2$; $11244 = f 27$ voor elk wicht. Deze staat leert, dat de som der wedden meer dan verdrievoudigd is, terwijl de scholen derdehalf maal toenamen. Leest men de begroting na; dan kan men voor die opleiders der lieve jeugd niet veel meer, dan walging gevoelen. Allerhande bijzondere bijvoordeeltjes, vermeerdering van wedden voor zooveel jaren dienst, personeele toelage aan N. daarvoor, gratificatie aan Y. hiervoor. Alles toont aan, dat het geheele openbare onderwijs rust op omkoopende vetmesting der ambten-aren, ten koste der belastingbetalende burgers. Op c wijzen wij als op den eenigen post, die aan geen bedenking onderhevich is. De kosten der schoolmeubelen d houden met de toeneming der schoolbevolking gelijken tred. $f 7.4$ in 80 voor 10474 kinderen tegen $f 14.1$ in 92 op 25000. Voor dit jaar nam ik een rond getal aan, dat zoowat overeenkwam met de vermeerdering van de vorige jaren. Boeken e klommen voor het dubbel aantal tot het vijfvoud. Verlichting en verwarming kosten in 80 $f 18.4$ of $f 600$ voor ieder der 29 scholen; terwijl dit in 92 voor 67 scholen tot $f 54.8$ of over de $f 810$ voor elk was gestegen. Blijkt uit dit alles niet, dat die heeren denken: *het is goed riemen snijden van een andersmans leer?* Hebben ambten-aren, die zoo kwistisch omgaan met het goed der gemeente recht, om meer in de maatschappij erkend en opgenomen te worden? Wanneer in 80 $f 600$ voor iedere school voldeed, dan moest dit zoo zijn gebleven. Hierop alleen kan dus jaarlijks $f 14000$ bezuinigd worden. g en h zijn van geen overwegenden overvloed. Post i woningvergoeding is ook verviervoudigd. Hoeveel hoofden van scholen hebben dan noch geene woning? Rekent men deze op $f 600$ huur ieder; dan vinden wij, dat 40 hoofden noch dakloos zijn. Het ongelukkigste van deze uitgaaf is, dat zij in 93 voor de vier klassen scholen $f 50.000$ zal bereiken. Wil men dien heeren vrije woning toestaan, waarom dan scholen gebouwd, waaraan geen verblijf voor het hoofd is verbonden? Bouwt men de scholen wel met zulke onderwijzersopnemers; waarom dan die noodelooze post van

f 25000? De kosten voor ieder kind zijn ook met 50% toegenomen 74 *f* 22 in 92 *f* 34. De bevolking op iedere school is steeds = 350 leerlingen gebleven.

Bij staat III de kinderen der 2e klasse scholen ontmoeten wij voor het eerst *a.* of schoolgeld. Iedere school dezer afdee-

III.

	a.	b.	c.	d.	e.	f.	g.	h.	i.	j.	k.	l.	m.
74	18.7	62.9	4.3							2879	48.5	17	9
75	20.2	74.8	2.7							3095	57.3	18	11
76	22.8	88.2	5.2							3382	70.6	20	12
77	24.3	101.8	3.3							3824	80.8	21	12
78	25.4	108.6	3.3							3750	86.5	23	13
79	27.3	116	8	2.9						4057	92.4	23	14
80	27.9	125.2	2.3	2.8	7.2	8.6	2.4	.3		4171	100.2	25	15
81	30.1	144.3	6.5	3.3	7.5	9.3	2.5	.3		4269	117.8	27	15
82	29.0	131.5	4.7	2.9	7.2	9.0	2.5	.3	3.3	4422	132.4	30	16
83	30.8	142.0	3.7	3.1	6.8	9.7	2.5	.3	3.3	4894	140.6	29	16
84	31.5	143.4	3.6	3.6	7.4	9.5	.5	.5	3.3	5018	142.3	28	17
85	33.8	148.6	4.2	4.8	7.4	10.6	1.3	5	3.9	4921	147.5	30	18
86	35.3	160.1	5.2	3.9	8.2	11.6	2.8	.5	4.4	5788	160.4	27	18
87	36.8	170.0	4.6	4.5	8.9	11.2	1.4	.5	4.4	5865	169.5	29	18
88	37.8	175.0	4.5	2.8	7.3	12.3	1.6	.6	4.5	5707	170.8	29	18
89	39.4	182.2	4.8	4.7	6.9	12.3	5.9	.6	4.9	6509	182.9	29	18
90	40.8	188.2	4.2	3.5	6.9	12.7	1.8	.6	5.0	6314	180.1	28	18
91	41.4	195.4	5.4	2.6	7.8	13.8	2.6	.6	5.1	6509	192.2	29	19
92	43.4	214.9	4.2	5.0	11.1	14.0	3.4	.7	6.0	6700	215.0	30	19

ling bevat zoowat 350 leerlingen *a.* leergeld of leerlingen zijn zoowat verdubbeld, de kosten bijna verviervoudigd. Hierdoor kost ieder kind nu het dubbele van wat het in 74 vorderde. Dit zit vooreerst in de wedden, die een bijna viermaal grooter bedrach eischten *c.* de kosten voor 9 scholen *f* 4.3 in 74; zijn in 1892 voor 19 scholen merkwaardiger wijze noch minder geworden, *d.* schoolmeubelen, *e.* boeken, *f.* verlichting, die vóór 80 in *b* begrepen waren, zijn in regel-

matige verhouding geklommen. In 81 kostte ieder school 2e klasse aan, *d* *f* 186, in 92 *f* 263; voor *e.* *f* 480 in 74; terwijl dit in 92 *f* 574 beliep, aan *f* ± *f* 600, in 92 daartegen *f* 736.

Hoewel de vermeerdering niet zoo sterk als bij II is, spreekt uit deze sommen toch wel, *wie zal dat betalen lieve lekkere Gerritjen?* De prijs dezer scholen is *f* 7.50. Het kleinere bedrach vindt zijne verklaring, indien soms meer kinderen uit een gezin de school bezoeken. Voor 80 is de andere opgave *f* 122.5 — voor ieder kind 29; voor 81 *f* 1407. — elken leerling 33. Wij merken, dat deze kinderen minder door de stad geholpen worden, dan de 1e klassers. Meent de regeering, dat kinderen, die aan zooveel gebrek hebben, zooveel missen meer moeten voortgeholpen worden, mij wel. Indien deze grootere uitgaven zich over dezelfde voorwerpen uitstrekken, als bij II, dan is de berekening verkeerd.

Waarom ontvangt iemand, die *f* 7.50 schoolgeld betaalt, minder ondersteuning of tegemoetkoming van de stad? Indien deze kinderen, of liever hunne ouders hierin moeten berusten, waarom dan de scholen onder II ook niet op denzelfden voet ingericht. Dit zou eene rechtvaardige wijze van wetstoepassing zijn. Meent de regeering evenwel, dat hoe ruimer beedeeld, hoe minder ondersteuning, dan passe zij dit stelsel met ongekrenkte billijkheid toe. Ouders, wier kinderen de kosteloze scholen bezoeken ontvangen *f* 34 gulden ondersteuning; kinderen, die de 2e klasse scholen loopen, genieten *f* 30. De regeering moet weten, in welke belastingklasse die ouders gearangschikt worden.

IV. Vooreerst gelde voor 80 en 81 de opmerking bij II en III gemaakt. De veranderde opgaven zijn *f* 90.7 — of voor ieder kind 34 en *f* 110.7 — 40 den leerling. Het beginsel van gelijke ondersteuning voor ieder kind, als onder II opgegeven, heeft de regeering door soms hoogere ondersteuning te vergunnen vaarwel gezegd. Hierdoor is dus dat van geringere bijdrage geheel op zijde gedrongen. Dit zijn *f* 20 scholen zooals 74 leert. Het mindere bedrach komt door dat veel

kinderen uit een gezin de school bezoeken, waarvoor vermindering wordt toegestaan. Gaat men evenwel na, dat in 91 5981 kinderen in plaats van *f* 119,620 maar *f* 98,600 betaalden of *f* 21,000 te weinig; dan moeten dat wel kinderrijke ouders zijn. Bij III bijv. werd op de 6509 leerlingen tegen *f* 7,50 van de vereischte *f* 48,818 *f* 41,01 betaald. Dat is zoo wat

IV.

	a.	b.	c.	d.	e.	f.	g.	h.	i.	j.	k.	l.	m.	
74	24.0	49.2	2.0							1394	27.5	19	9	
75	28.3	59.2	2.4							1705	33.3	19	10	
76	30.3	68.2	3.7							1784	41.6	23	10	
77	33.9	81.9	2.3							1522	50.3	33	10	
78	36.8	86.0	3.1							2108	52.3	24	11	
79	38.7	95.7	3.6							2258	50.6	22	12	
80	41.6	107.4	3.3	2.8	9.8	7.2	1.2	.6		2650	69.1	26	14	
81	46.9	135.1	7.0	2.9	8	1	8.6	1.6	.3	2773	95.2	31	14	
82	49.1	125.7	3.4	3.1	6.3	8.7	1.6	.7		2841	100.1	25	14	
83	53.7	143.8	4.5	2.6	12	5	9.7	1.7	.3	2.6	3121	124.0	39	17
84	61.8	168.7	4.9	3.1	8.8	11.1	1.1	1.1	1.1	3.7	3799	140.7	27	20
85	66.9	179.6	4.7	5.1	11.5	12.1	—	.2	4.2	4309	151.0	35	23	
86	75.4	203.0	4.3	4.3	8.2	13.5	—	.6	5.2	4480	163.7	36	23	
87	78.5	204.6	6.6	4.7	8.4	14.1	—	.6	5.3	4694	165.8	35	23	
88	84.6	216.2	4.7	3.9	10.5	14.1	—	.6	5.8	5108	171.2	33	23	
89	88.2	223.5	4.1	4.6	9.5	15.4	1.2	.7	6.2	5360	174.5	32	25	
90	93.4	235.5	5.0	4.1	9.9	15.9	—	.7	6.7	5648	184.4	32	26	
91	98.6	249.5	5.8	4.8	11.4	17.8	—	.7	7.5	5981	198.9	33	27	
92	99.0	262.9	6.4	4.5	12.7	17.2	—	.7	8.3	6100	219.2	35	27	

f 7,8 te weinig. Wij kunnen derhalve de vruchtbaarheid der klasse bewonderen. Schoolgeld, wedden en kinderen is vrij wel betrekkelijk vermeerderd, *a* 74 *f* 24,0 — 92 *f* 99,0 ± viermaal, *b* *f* 49,2 — tegen *f* 262,9 is een vermeerdering van *f* 213,7 of zesmaal. Leerlingen 74 1394 geeft voor 92 6100 of bijna het vijfvoud. De kosten van onderhoud *c* in 74 beliepen voor 9 scholen *f* 2,0 of *f* 220 voor iedere school. In 92 *f* 6,4 voor 23 scholen of *f* 260 het stuk. In 80 vorderde schoolmeubelen *d* *f* 2,8,

e. boeken *f* 9.8, *f*. verlichting *f* 7.2, voor 14 scholen geeft voor ieder, *d.* *f* 200, *e* *f* 700, *ff* 500. Voor 92 waren die bedragen *d.* *f* 4.5, *e.* *f* 12.7, *ff* 17.2 voor 27 scholen = ± *f* 164, ± *f* 470, ± *f* 630. De verlichting is ook hier te veel toe- genomen. Dat komt zeker door de duurder brandstoffen en het goedkoope gas.

V. Dit zijn scholen van *f* 70, waarbij dezelfde regel van ver- mindering geldt, als bij de vorige. In 74 betaalden 947 leer- lingen *f* 58.3 in plaats van *f* 66.290 dat is *f* 8.0 of ± 12 % te weinich. In 91. 1784 — voor — *f* 124.880 — *f* 111.0 of nagenoech hetzelfde bedrach minder. Schoolgelden, wed- den en leerlingen verdubbelden nagenoech, terwijl de geza- menlijke onkosten bijna driemaal meer waren.

V.

	a.	b.	c.	d.	e.	f.	g.	h.	i.	j.	k.	l.	m.	
74	58.3	66.7	3.0							947	11.4	12	7	
75	60.2	67.5	2.3							980	9.6	10	7	
76	67.3	83.1	2.5							1126	19.3	17	8	
77	71.1	85.0	5.8							1153	19.7	14	8	
78	73.9	86	1	2.1						1193	14.3	12	8	
79	75.9	88.0	4.0							1213	16	1	13	8
80	75.9	88.5	3.0	1.9	5.1	5.0	.7	.2		1197	15.6	12	8	
81	75.3	104.5	3.7	2.1	6.6	5.9	.8	2		1240	32.9	26	8	
82	79.5	94.2	3.5	3.2	4.4	5.6	.8	.2		1290	32.4	25	8	
83	81.7	92.9	6.3	1.8	8.2	5.7	.2	.2	.6	1300	34.2	21	11	
84	90	5	110.9	2.7	2.3	5.9	7.2	.4	.5	1.2	1526	40.6	26	11
85	97.5	115.6	1.9	2.2	4.8	7.7	—	.2	1.4	1573	36.3	23	11	
86	99.9	116.4	3.3	1.6	4.9	7.1	—	.2	1.4	1575	35.0	22	11	
87	103.0	117.3	3.0	1.7	5.1	7.3	—	.2	1.4	1665	33.0	20	11	
88	105.1	117.6	3.1	2.1	4.6	7.5	—	.2	1.4	1674	31.4	19	11	
89	108.1	118.3	2.1	2.3	4	4	7.7	—	.5	1.4	1733	29.0	11	11
90	111	6	118.7	2.6	1.8	4.7	8.3	—	.2	1.4	1805	24.6	13	11
91	113.1	119.3	3.2	2.2	4.7	8.1	.0	.2	1.4	1784	25	9	14	11
92	111.0	120.5	4.2	2	0	5.8	7.8	.0	.2	1.4	1800	30.9	16	11

d. 1.9 in 80 voor 8 = *f* 240; voorzien werd in 92 voor 11 - *f* 2.0 = *f* 220
e. 5.1 ⇒ 640 ⇒ 5.8 ⇒ 530
f. 5.0 ⇒ 625 ⇒ 7.8 ⇒ 770

Ook hier is de verlichting te duur. De andere uitgaven zijn zelfs minder. De uitgaven voor 80 en 81 waren *f* 28.5 en *f* 48.7 of voor iederen leerling *f* 24 en *f* 39. Het aandeel, dat deze kinderen uit de stadskas trokken, was zeer afwisselend en liep van *f* 10 tot *f* 26 (*f* 39). Hier schijnt de regeering weder terecht te denken, die weinich mist, schijnt de minste ondersteuning te behoeven. Bedenkt men verder, hoeveel middelen in het werk worden gesteld om door boekverzamelingen en belooningen den kinderen het verblijf op school aange naam te maken; dan is mijn middel om de kinderen naar de school te brengen, doeltreffender, dan leerplicht (Vragen blz. 54). De juistheid van dezen maatregel blijkt uit de ondervinding daaromtrent te *Enschede* opgedaan.

VI. *a* schoolgeld 74 *f* 101.9 — 92 *f* 253.4 $2\frac{1}{2} \times$ vermeerderd. *b.* wedden *f* 380.1, 1.308, bijkans $3\frac{1}{2}$ maal toege nomen. In 74 vorderden 52 scholen *f* 27.4 aan onderhoud *c* of ieder \pm *f* 520; in 92 124; *f* 39.0 elk *f* 310; de schoolmeubelen *d* 80 *f* 15.1 voor 63 S — \pm *f* 250 voor elk — 92 124 — *f* 26.1 of *f* 220, *e.* voor boeken *f* 39.8 — 63 — *f* 620 tegen 124 — in 92 *f* 64.3 = *f* 525 voor één; verlichting *f* 63 S in 80 — *f* 39.3 = *f* 640 het stuk; 124 S in 92 *f* 93.1 — *f* 750 elk. Aan het slot dezer afdeeling zien wij, dat de verlichting en verwarming te duur is. De gemiddelde ondersteuning heeft neiging om te rijzen al is die opklimming niet zoo geregeld, als de toeneming der schoolbevolking. Indien men bij II—VI *c* of *i* mocht willen optellen, zal VI daarvoor een hooger cijfer aangeven. Dit verschil is daarin gelegen, dat ik de kosten van opzicht en hulpgebouwen niet bij elk der afdeelingen gesplitst heb. De opgaven voor 80 en 81 werden wederom *f* 577.9 en *f* 688.3 met voor ieder kind 32 en 30. Vraacht men nu, wat hebben wij voor die *f* 1.5 miljoen? Zijn de kinderen in maatschappelijke deugden ontwikkeld? Loopen zij behoorlijk langs de straat? Schrijven zij geen lie-

VI.

a.	b.	c.	d.	e.	f.	g.	h.	i.	j.	k.	l.	a ¹ .	k ¹ .	l ¹ .	m ¹ .	n ¹ .	m.
74 101.9	380.1 27.4								15208	306.5 20	74						52
75 108.7	419.6 23.4								15802	334.3 21	75	245.0	579.3 37				56
76 120.4	470.3 26.6								16366	376.5 23	76	275.0	651.5 31				58
77 129.3	510.3 28.3								17142	409.3 23	77	430.0	839.3 49				58
78 136.1	529.9 25.8								16919	419.6 24	78						61
79 141.9	555.3 36.6								17634	450.9 25	79					32.6	63
80 144.7	582.3 34.1	15.1	39.8	39.3	1.8	10.2			18492	471.7 26	80	336.0	777.7 42	11.4	225.9		66
81 152.3	693.9 32.2	16.0	41.8	44.0	1.7	10.9			19499	573.8 31	81	77.9	651.7 34	170.7	257.8		68
82 157.6	631.5 27.7	16.7	33.9	43.4	1.7	10.5	18.6	19791	616.4 30	82	398.4	1.024.8	53 241 3	281.0			71
83 166.2	693.4 23.7	16.9	48.4	47.2	2.5	5.9	12.5	22532	684.3 30	83	358.8	1.043.1	46 256.7	300.4			80
84 183.8	767.8 26.4	24.9	41.9	55.2	3.2	3.7	16.1	24314	785.4 32	84	485.4	1.270.8	52 168.6	268.0			89
85 198.2	829.1 25.1	22.5	45.0	59.8	2.8	4.3	18.6	25611	809.8 31	85	181.3	991.1	39 114.3	283.2			96
86 210.6	894.8 29.9	32.2	46.9	68.3	2.8	8.6	22.5	28561	894.0 30	86	171.8	1.065.8	37 129.3	300.4			99
87 219.3	901.2 35.5	26.9	46.2	71.0	2.8	7.5	24.9	30786	956.7 30	87	309.3	1.266.0	40 65.1	325.9	104		
88 227.5	1.011.1	25.7	17.4	46.3	75.4	3.1	6.9	26.9	31714	985.3 30	88	168.7	1.154.0	36 43.2	329.9	108	
89 235.7	1.060.0	27.3	22.4	43.9	79.1	3.9	9.2	28.9	34467	1.039.0 30	89				330.0	112	
90 245.8	1.107.9	29.9	21.1	45.5	86.4	3.4	8.0	30.9	35984	1.087.3 30	90	287.6	1.374.9	38 79.0	335.8	115	
91 253.1	1.180.5	37.7	25.7	57.5	98.3	3.5	10.2	35.1	38268	1.197.9 30	91	431.0	1.530.7	42 121.7	346.3	124	
92 253.4	1.308.0	39.0	26.1	64.3	93.1	3.9	13.4	41.1	40000	1.335.7 33	92						124

derlijkheden op openbare plaatsen? Krassen zij nooit op ruiten? Krabben zij nergens de verf van de deuren? Vechten zij nooit met verraderlijke wapens op den wech? Hebben zij eerbied voor wet en overheid? Is die dure schoolinrichting in staat tegen verderfelijke huisinvloeden in te werken? Spreken zij behoorlijk en zuiver nederlandsch, of blijft haarlemmerdijksch en kattenburchsch welich tieren? Bij iedere voordracht van een aantal nieuwe onderwijzers trof het mij, dat er zoovele niet-amsterdammers bij waren. Indien die voordrachten met het ooch op de amsterdamsche uitspraak geschieden, kan men zulk eenen maatregel niet dan prijzen. Het schooltoezicht zorge dan ook, dat het aan de verwachting voldoe. Dat voere tegen onze gemeene en platte uitspraak gelijken strijd, als de joodsche kerkoverheid, door de policie, hierin ondersteund, tegen het jodenjargon.

Eene andere gewoonte maakt den eisch van drietallen tot een ijdel voorschrift. Er zijn vier plaatsen open. Op de voordrachten staan A. D. B.; B. A. C.; C. D. A.; D. C. B.; Volgens den regel, dat de eerste benoemd wordt, krijgen allen een plaats. Een andere wijze van omkoopning of aanlokking voecht bij het onedele van dit beginsel noch eene schromelijke dwaasheid. Er geschiedt eene oproeping De wedde is met een opklimming voor zooveel jaren dienst aan eenige openbare school. Deze achterstelling van het bijzondere onderwijs is weer bijzonder onrechtvaardich. Onderwijzers bijzonder of openbaar moeten, daar zij beiden even bruikbaar zijn, gelijk beoordeeld worden. Wil men die onrechtvaardichheid behouden; dan voege men er ten minste bij, dat de dienstjaren in deze gemeente moeten doorleefd zijn, Waartoe onbekende geluksvogels van buiten, op vrij hoogen leeftijd, om des pensioens wille alleen hier heengelokt.

Men kan van het openbaar onderwijs niet spreken, of men denkt onmiddellijk aan de groote kosten der leerhuizen, die bij alle hunne kwistichheid in geen opzicht aan de vereischten, die XENOPHON in zijne *Kuropaideia* (I, II) daarvoor stelt, voldoen. Hoe die bouwkosten de bijdrage voor ieder hoofd in

het tekort vermeederen, leert a' . De grootere uitgave bij het kind gerekend zijn soms wel $\pm f$ 25 meer. De scholen vereischten zowat f 4.156.2, $k + a' = k'.M'$ en n' leeren de bijdragen kennen, die de staat teruchgeeft voor schoolbouw $m' f$ 1.401.3 en kosten $n' f$ 3.6172. Vergelijkt men a' met m' , dan is dit hiervan vrij wel 30 %. Stelt men k' tegenover n' , dan kan men hetzelfde getuigen. Alleen merken wij op, dat die 30 % vrij knarpich toch tot 25 % is verminderd. Wat doet de regeering niet al voor het lager onderwijs voor schoolbouw en kosten vergoedde zij f 468,000 of f 12 voor elk der 40,000 kinderen. Voor 1000 studenten vergoedde zij f 3000 of f 3 voor iederen student.

Die krummelige wijze van huishouden, dat leenen van het bakjen uit het napjen is voor regeeringen onwaardich. Buitendien is het kostbaar; want het vordert vele ambten-aren. Waarom niet ruitelijk, niet doorlopend eene belasting van gelijk bedrach den steden afgestaan?

VII *Herhalings-scholen*. In 78 waren hier eenige bijzondere scholen voor herhalingsonderwijs. De goede vruchten, die men daarvan plukte, heeft eindelijk de stad in 83 ook hiertoe doen overgaan. De ondersteuning hield niet geheel gelijken tred met den aanwas der leerlingen. De toegestane som was evenwel zoodanich, dat ieder kind bijna evenveel aan de stad kostte. Zij bedroech altijd tusschen f 10 en f 12. Deze regeling verdient derhalve nader onderzoek. J' zijn de kinderen der bijzondere; j die der openbare scholen. De eersten zijn bijna altijd het tweevoud der stadsleerlingen met neiging evenwel om dezen te naderen.

VIII. Om der volledichheidswille stippen wij de werk- en leerschool aan. Bij deze lagere school met een afwisselend getal scholieren en ongelijken onderstand, beliep het tekort op iederen leerling van f 15 van f 40. De geringe vruchten deden haar in 90 sluiten. In 91 waren er weder 175 leerlingen, terwijl voor 92 de onderstand verdubbeld werd a . schoolgelden, b . wedden j . aantal k . het geheele tekort l . het tekort hoofdgewijs. Aangezien van 74—81 geen verdiensten stonden, was het onnoo-dich, a onder k . noch eens te herhalen.

VII.

	j.	k.	l.
76	1158	2.5	12
77	1267	2.7	11
78	1359	3.1	12
79	1445	3.1	12
80	1611	3.9	11
81	1726	5.6	12
82	1807	6.4	12
83	1814	8.0	11
84	1791	8.6	12
85	1750	9.8	12
86	1864	11.5	12
87	2050	12.5	12
88		12.2	11
89		12.2	11
90		12.8	10
91		15.4	10
92		15.2	10

VIII.

	a.	b.	j.	k.	l.
74	2.8	184			15
75	3.6	114			31
76	3.1	143			21
77	2.6	67			40
78	2.5	87			29
79	2.5	88			29
80	2.3	66			34
81	5.3	1	83	2.6	31
82	4.3	2	84	2.8	33
83	5.3	1	95	2.6	27
84	4.3	0	154	2.6	16
85	3.3	5	145	3.2	22
86	3.3	5	127	3.2	25
87	4.3	6	145	3.2	22
88	4.3	6	145	3.2	22
89	4.2	9	145	2.5	22
90	4.2	9	—	2.5	—
91	4.2	2	175	3.8	21
92	4.5	0	175	4.6	29

IX.

	a.	b.	j.	k.	l.
74	11.4	47.9	194	36.5	190
75	12.6	47.9	241	35.3	149
76	13.6	47.7	250	34.6	138
77	14.2	48.9	260	34.7	130
78	14.1	49.3	237	35.2	150
79	13.5	58.2	233	44.7	190
80	13.3	58.1	226	44.8	200
81	12.9	57.8	226	44.9	200
82	11.6	57.3	187	45.7	240
83	10.9	56.8	189	45.9	240
84	10.6	57.9	177	47.3	270
85	9.9	60.8	168	50.9	306
86	9.9	60.1	183	50.2	270
87	11.6	60.3	220	48.7	220
88	13.3	57.2	238	43.9	190
89	13.4	58.5	240	45.1	190
90	14.0	60.3	265	46.3	170
91	16.4	64.2	260	47.8	183
92	15.1	65.5		50.4	

Tweederlei weegsteen is den Heer een gruwel. (*Spreuk* XX 23).

IX. *H. B. S. voor jongens met 5 jarigen cursus.* Na de onregelmatige wendingen, zwenkingen, hippen en sprongen, bij de bedeeing aan de leerlingen der openbare scholen, die wij boven opmerkten, springt de willekeurige regeling van het geschenk uit stadskas aan de meergegoeden noch eens zoo duidelijk in het ooch. Iedereen, tenzij partijdige, belanghebbende, of ambten-aar zal toegeven, dat zoo het middelbare onderwijs niet *ongrondwettich* is, zijn regeling het in zesvoudige mate is. Wie bezoeken deze school? In den regel kinderen van de rijksten en meestgegoeden. Is het rechtvaardich, dat mijnheer A, die tot den 30ste klasse behoort en misschien *f* 500 zonder moeite kan betalen, uit de stadskas *f* 300 teruch ontfangt; derhalve deze som te weinich betaalt? Koopt een timmerman aan eenen kruiwagen een handjen appelen of peren; hij betaalt daar 3 of 4 centen voor. Is het eerlijk, dat als mijnheer die appelen wilde hebben, hij die som betaalde; maar later van den kruiwagenaar een dubbeltjen teruchvorderde? Niet anders is het met de hoogere burgerscholers. Die vader betaalt wel. . . . zooveel in de inkomstenbelasting; maar bespaart een deel daarvan door de aalmoes op dat leergeld teruchontfangen. Hij betaalt dus tegen de bedoeling van den wetgever. Die aalmoes, die uit de stadsbelastingen wordt gelicht, moet de stad op eene andere wijze van de minbedeelden afvorderen. Dat is oneerlijk. Nu zijn er twee wegen, om deze onrechtvaardichheid op te heffen, of, om het schoolgeld zoodanich te verhoogen, dat de instelling zich bedruipe, of om den leeraren zooveel uit te betalen, dat de stad niets bij het schoolgeld behoeft bij te leggen. Bij het eerste geval kan men de kosten over allen gelijkelijc slaan, of eene evenredige schoolgeldheffing zoodanich maken, dat de kosten toch gedekt zijn. Het staatjen is zoo eenvoudich ingericht, dat een knaapjen de onrechtvaardichheid der regeling kan snappen. Stel bv. de inkomsten der H. B. S. 5 jarige waren in 85 *f* 9.9 de kosten *f* 60.8 te kort *k. f* 50.9. Dit wordt voor 168 jongens opgebracht, derhalve ontfangen die kinderen

van hunne minder bedeeden stadgenooten ieder f 306 aalmoes. Bij zulke brooddronken staatsverkwisting kan de dwaze leer; geen tak van openbaar bestuur mach zijne diensten zoo duur leveren, dat zij winst make, dat is zij werke met verlies en verhale dit op den talrijken kleinen burgerstand, alleen geduld worden.

Die deze groote onrechtvaardichheid niet inziet, is willens blind. Leden van een raad, hoe durft gij bij zulke bepalingen noch tot een God van rechtvaardichheid uw hart en stem te verheffen. Smijt dan liever het gebed overboord: maar handel oprecht in het licht van ongekreukte trouw en eerlijkheid. Die zichtbare onrechtvaardichheid kleeft alle H. B. S. S. in bijna even groote mate aan.

De bedriegelijke weegschaal is niet goed. *(Spreek XX 23).*

Kleine burgerstand begrijpt gij nu, waarom de levensstandaard voor u hier zoo drukkend is. Uit uwe belastingpenningen; ten bedrage van f 50.4 worden die jongens onderwezen. Kindervoeding, kinderkleding zijn ziekelijke openbaringen, om kwaad, dat men bedreven heeft, door alles in het buitenland te laten maken, eenichszins te heelen. Zij herinneren mij aan de zalving der opgehaalde ruggen van de gegeeselden. Doch deze misdadigers waren er beter aan toe, dan gij nijvere burgers. Na eenigen tijd was de pijn geweken de wond geheeld, de smart gevloten. Van u daartegen wordt steeds meer afgevraagd. Neen! burgers! geen ijdele bedreiging, dat gij vertrekken zult. Dit vertrek toch zelf begint u door de verhuizing geld te kosten. Hebt gij u ergens gevestigd; zijt gij dan overtuigd, dat gij in uwe nieuwe zaak, waar ook, eenich bestaan zult hebben? Zullen de bewoners dier nieuwe plaatsen hunne oude leveraars voor eenen nieuwen uitgewekene bevoordeelen? Op, ten stadhuize en gevraagd, dat die deze dure inrichtingen willen bezoeken, het zelve moeten bekostigen. Is die beedeeling uit stadskas niet onteerend voor u? Wech met kindervoeding en kinderkleding aan behoefligen; maar wech bovenal met onderwijsbedeeling aan de meergegoeden. Het geniepichste en het onrechtvaardichste van alles komt noch. Jongens, die gij door uwe belastingpenningen in de gelegen-

heid hebt gesteld die scholen te bezoeken, genieten bij het afleggen van examens; het vragen naar betrekkingen allerhande voordeelen en voorrechten.

De toeneming bij de H. B. S., 5 j. is van *a* met 41 % van *b* evenzeer alsmede van *j* de leerlingen. Hun toeneming heeft de bijdrage voor ieder wel verminderd; maar voor alle te zamen niet veel kleiner gemaakt. Een kind

Openbare school 1	ontvangt	<i>f</i> 25	tot	<i>f</i> 30	uit de stadskas.
»	»	2	»	» 20 — » 30	» » »
»	»	3	»	» 30 — » 40	» » »
»	»	4	»	» 15 — » 20	» » »
H. B. S., 5 j....	»	» 190	—	» 306	» » »
H. B. S., 3 j....	»	» 22	—	» 200	» » »
H. B. S., 3 j. 2e	»	» 138	—	» 343	» » »
Handelschool....	»	» 100	—	» 200	» » »
H. B. S., meisjes	»	» 105	—	» 263	» » »
Gymnasium.....	»	» 103	—	» 300	» » »
Student.....	»	» 113	—	» 430	» » »

(X.)

	a.	b.	c.	j.	j ¹ .	j ² .	k.	l.
80	.7	18.1		125	70	195	17.4	90
81	.6	17.5	.2	182	67	249	17.1	70
82	.6	18.1	.1	172	79	251	17.6	70
83	.6	19.0	.1	178	58	236	18.5	80
84	.6	18.5	.1	173	51	229	18.0	80
85	.6	21.3	.1	159	76	235	20.8	89
86	.6	21.3	.1	161	30	191	20.8	109
87	.5	21.3	.1	174	37	211	20.9	99
88	.5	21.2	.1	174	36	210	20.8	99
89	.4	20.4	.1	130	24	154	20.1	130
90	—	21.2	.1		—		21.2	
91	—		.1					
92	—		.8					

Als bijdrage aan hoeveel wisselingen het openbaar onderwijs is blootgesteld, diene ook dit staatjen. Hier wordt de

geschiedenis gegeven van de *burger dag- en avondschool*, die in 84 is ingerukt. *a.* leergeld *b.* kosten, die zelfs met de bijdrage hooger zijn dan bij eenige andere inrichting *f* 400 ontfangst tegen *f* 20.400 uitgaaf *j.* zijn de leerlingen der avond- *j*¹ die der dagschool *j*² hun beider som, *k* het tekort, *l* de kosten voor iederen leerling, die bijdrage van *f* 70—*f* 130 was zeker noch al bezwarend. Aangezien de school niet meer bestaat, zij dit voldoende.

X en XI. Ook voor de H. B. S. S. 3 j. gelde dezelfde opmerking, als voor de vijfjarige; met dit onderscheid dat hier kinderen van mindervermogende burgers gaan. Waarom betaalt men op school IV *f* 70 en op de H. B. S., 5 j. *f* 60 en op de driejarige *f* 30? Ook deze *f* 57.8 moest niet uit de belasting gevonden worden; maar uit het schoolgeld. De rijken, wier zonen deze scholen bezoeken, moeten zezelfven betalen. Als Mijnheer A., die een groot buiten bij Utrecht heeft eene broek koopt, kan hij bij de stad niet om $\frac{2}{3}$ aankloppen. Waarom wel voor de opvoeding en het onderwijs van zijne kinderen? Leert de natuur ons niet, dat ieder diersoort zijn eigen jongen door eigen arbeid en werkzaamheid tracht te onderhouden? Nochmaals deze *f* 57.8 konden van de begroting verdwijnen.

Die den arme verdrukt, om het zijne te vermeerderen, en den rijke geeft, komt zekerlijk tot gebrek. (*Spreuk* XXII 16).

Die toevloed van leerlingen op de H. B. S. 3 jarige 1 en 2 van 85 in '76 tot 400 in '92 en van 45 in '81 tot 300 in '92 pleiten alleen voor de goedkoopheid van dat onderwijs. De ontfangsten van H. B. S. 3 j. zijn van *f* 6 tot *f* 10.2, de uitgaven daartegen *f* 2.5 tot *f* 68.0, bij de H. B. S. 3 j. 2e onfangst *f* 1.9 tot *f* 7.8, uitgaven *f* 6.2 tot *f* 51.5. Ook deze *f* 50.0 verdwijne. Bij de handelschool is het niet anders.

Een bedriegelijke weegschaal is den Heer een gruwel, maar een volkomen weegsteen is zijn welgevallen. (*Spreuk* XI 1).

XII. Hoevele middelen er in het werk zijn gesteld deze school levensvatbaarheid te geven, alles is ijdel en vruchteloos.

X.

	a.	b.	j.	k.	l.
76	.6	2.5	85	1.9	22
77	3.4	19.3	159	15.9	100
78	4.9	28.9	213	24.0	112
79	5.3	37.6	223	32.3	144
80	6.2	40.6	247	34.4	137
81	7.2	43.1	273	35.9	130
82	7.4	43.5	277	36.1	130
83	7.8	44.1	283	36.3	129
84	7.7	30.2	260	42.5	148
85	6.7	49.3	249	42.6	161
86	5.9	47.9	217	42.0	193
87	5.4	47.1	209	41.7	200
88	6.0	46.1	208	46.1	193
89	7.7	48.6	262	48.6	156
90	9.2	58.2	314	58.2	153
91	9.8	63.9	367	54.3	149
92	10.2	68.0	400	57.8	143

XI.

	a.	b.	j.	k.	l.
81	6.2	6.2	6.2	45	138
82	1.9	17.1	15.2	44	345
83	2.9	24.1	21.9	93	233
84	4.3	34.1	29.8	130	229
85	5.8	43.4	38.6	208	184
86	6.3	45.1	38.8	233	166
87	6.4	46.2	39.8	247	161
88	6.2	45.3	39.1	241	162
89	6.6	46.6	40.0	245	163
90	7.3	48.6	41.3	264	159
91	8.1	52.9	44.8	307	146
92	7.8	51.5	43.7	300	145

XII.

	a.	b.	j.	k.	l.
74	12.8	28.5	87	15.7	192
75	14.2	26.6	77	12.4	161
76	14.2	26.8	77	12.6	162
77	13.9	28.4	74	14.5	200
78	15.2	27.7	93	12.5	135
79	15.5	30.1	84	14.6	172
80	14.1	30.7	105	16.6	216
81	13.2	30.8	77	17.6	161
82	13.5	29.6	104	16.1	155
83	13.9	31.9	82	18.0	220
84	15.6	34.0	92	18.4	200
85	18.1	33.7	100	15.6	156
86	19.5	34.3	118	14.8	111
87	20.8	34.2	133	13.4	100
88	19.1	35.9	106	16.8	150
89	19.1	36.9	100	17.8	178
90	21.7	37.6	107	15.9	149
91	24.7	41.2	125	16.5	130
92	26.2	51.5		25.3	

In '81 is daaraan een voorbereidende school toegevoegd. De ontvangsten van '74 zijn in '92 ruim verdubbeld. De uitgaven namen ook met 52 % toe. Ook deze f 51.5 kunnen en moeten evenzeer verdwijnen.

XIII. Hetzelfde onrechtvaardige beginsel houdt de H. B. S. voor meisjes in stand. Verdubbeling van schoolgeld en van leerlingen, terwijl de kosten maar 150 percent gestegen zijn. Schijnbaar zoude men zeggen levert deze school voordeel op. Wel schijnbaar. Kolom *k* leert, hoeveel er ieder jaar bij moet. De verhouding van verdiensten en uitgaven was al dadelijk

XIII.

	a.	b.	j.	k.	l.
74	3.1	16.3	66	13.2	211
75	3.4	16.9	73	13.5	185
76	3.9	16.8	72	12.9	178
77	4.1	16.9	66	12.8	194
78	4.5	18.3	79	13.8	189
79	4.6	21.3	75	16.7	221
80	4.5	20.6	71	16.1	226
81	4.7	21.4	86	16.7	194
82	4.8	21.1	86	16.3	190
83	4.6	20.2	84	15.6	186
84	4.8	22.5	81	17.7	218
85	5.4	23.0	89	17.6	200
86	5.9	23.2	73	17.3	239
87	6.0	22.7	111	16.7	155
88	5.6	22.9	110	17.2	156
89	5.5	23.0	104	17.5	168
90	5.2	23.8	100	18.6	186
91	5.5	23.5	97	18.0	196
92	6.1	23.5	107	17.4	263

verkeerd. Voor iederen gulden ontvangst moest men er vijf uitgeven. Waarom betalen deze deerns, die zeker uit een beteren, rijkeren stand zijn, dan die kinderen van V. minder schoolgeld. f 50 en f 70? Wij verwonderen ons derhalve niet, dat

de stad bij ieder meisje van f 155 — f 263 moet bijleggen. Ook deze ouders zorgen voor hunne eigene kinderen en ontfangen niet langer een aalmoes hunner mingevoede medeburgers, zoodat deze f 23,5 verwijderd kan worden. Waarlijk de toestand is zoo hopeloos niet, als men de rechtvaardigheid wil betrachten. Had ik ongelijk op bldz. 30 van het *gebedeld* onderwijs der rijken te spreken? Hoewel die onderwijsinrichting voor jongens en meisjes even onrechtvaardich is, zoo komt er bij die regeling voor deerns noch een leelijk bezwaar bij. Meisjens, die men beweert, dat zoo vatbaar zijn voor indrukken, moeten derhalve vooral tegen onrechtvaardichheden beschermd worden. Welke opvatting krijgen dezulken van de wereld? Opgevoed in rijkdom en weelde, gewoon alle hunne wenschen vervuld te zien, hooren zij van *armenscholen* spreken, waar de kinderen om niet leeren, terwijl *papa*, een *vader* of *moeder* hebben zij niet, voor hen f 50 betaalt. Dit voedt een trotschheid, die op een leugen berust; want die arme kinderen ontfangen van de stad maar $\pm f$ 25. Hun papa daartegen f 213. Men beschouwe de wereld zoo niet met grootere liefde, dan ten minste met strikte rechtvaardigheid. De schunnichste bedelaar in vunze lompen gehuld verschilt hemelsbreed van die netgekleede nuffens. De man of vrouw in vodden gewikkeld *vraacht* u om een kleinichheidjen. Bij ontfangst hiervan zecht hij noch een *dankjen*. De ruimbemiddelde ouders dier meisjes vorderen en eischen, als een recht, steeds grootere en kostbaarder onderhoudspenningen voor hunne kinderen.

De arme, in zijn opregtheid wandelende is beter dan de verkeerde van lippen. (*Spreek* XX 1).

Men misbruike niet langer de haatkweekende leer: »die armen, zij leven van ons geld; trouwen van ons geld, maken kinderen van ons geld; voeden en laten ze van ons geld leeren. Wil men haar evenwel noch gebruiken, dan draaiet gij, rijken, haar om en past ze, o, vermogenden! op uzelfen toe. »Wij rijken laten onze kinderen van de belastingpenningen onzer minderbedeelden voeden, kleeden en opvoeden. Wij houden dan noch een aardich duitjen over voor inrich-

tingen als WEINTHAL, *das grüne gewölbe* en andere te ondersteunen. Men zal het van mij volstrekt niet kiesch; maar buitengemeen vies vinden, dat ik die onschuldige kindekijnen met priesteressen van APHRODITE *demosios* of van VENUS *Vulgivaga* in verbinding breng. Gij vrome vaders! Gij kuische huismoeders! gaaft het eerst daartoe aanleiding. Onder het nasnuffelen der vijftich groene deelen gemeenteverslagen, begrootingen, ontmoette ik den naam van den vuilik LEMPING, (meen ik). Die duitscher zou aan de H. B. S. voor *meisje(n)s* de *aesthetika* onderwijzen. In plaats van dit woord door *schoonheidsleer* te vertalen, vertolkte hij het door *gevoelsleer*. Hij koos als onderwerp zijner besprekingen het XIV boek van de ILIAS. Kan men behalve de dwaze vergelijking uit de *Odysseia*, waar *Ulysses* zich op zijn bed, als een worst in eenen pan omdraait wel iets walgelijkers vinden, dan die misleiding van ZEUS? Mij geeft dit gedeelte altijd den indruk, dat het aan de eene of andere indische fabel is ontleend. De worstvergelijking had den duitscher misschien rijke beschouwingen over de worstnijverheid kunnen doen mededeelen. Sierlijker wendt de luiaard zich eenvoudich op zijne legerstede om *Spreuken* XXVI. 14. Waarom kondet gij dergelijke zaken door eenen duitscher laten behandelen? Was het uw heilige vertrouwen, dat deze het ten minste *walgelijk* zou maken; terwijl dit door een geestich franschman behandeld voor uwe lievelingen *gevaarlijk* kon worden? Kan men het mij kwalijk nemen, dat ik de commissie van TOEZICHT tot die van DICHTZICHT doopte? De vader eener mijner leerlingen in het latijn en angelsax. heeft het mij zelf medegedeeld.

Moest die *aesthetische* les *hysterische* joncfrouwen kweeken? Voorzeker zijn die sloerimeiden, alias *kellnerinnen*, allen bij onzen man in de leer geweest. Dat ik voor dat vrouwvolk diepen afkeer gevoel, dank ik aan BRENNGLAS en andere streektaalschrijvers en tongvaldichters. Het is onbegrijpelijk, hoe zooveel onrecht door de inrichting van het M. O. gevoed, gekoesterd en begunstigd kan worden. De vader dier wet was een oud hoochleeraar in de rechten. Toen hij in

de kamer heerschappij voerde, waren de meeste leden advocaten, wien het *IUSTITIA est constans ac perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi* (Instit. I 1 pr.) ontgaan was.

XIV. Het gymnasium. Deze inrichting kan gevoegelijk na de instellingen van M. O. komen en zal daartoe weldra gerekend worden. Nu de lucht wederom zwanger is van eene ^aakademie, waaraan men zonder kennis der geleerde talen kan studeeren, zal alleen het hoogeschoolonderwijs tot het hoogere gerekend worden. *a* en *b* zijn de schoolgelden en de wedden. *i* de leerlingen *k* de kosten, die de stad hierbij moet passen;

XIV.

XV.

	a.	b.	j.	k.	l.	a.	b.
74	10.9	23.1	103	12.2	120	3457	3119
75	12.1	25.2	115	13.1	130	3980	3062
76	15.0	27.1	149	12.1	81	3340	2092
77	18.1	27.8	166	9.7	60	4015	3022
78	20.5	30.9	186	10.4	56	4071	3000
79	20.5	34.5	188	14.0	79	4054	3046
80	18.9	51.6	193	32.7	170	3884	2800
81	18.9	52.1	190	32.2	170	4902	5000
82	21.6	56.6	184	35.0	190	8439	8582
83	24.8	58.8	239	34.0	140	8715	8642
84	26.3	67.4	273	41.1	150	10166	8220
85	28.9	71.3	245	42.4	170	10567	9393
86	31.0	76.0	264	45.0	170	11107	10998
87	31.5	77.7	269	46.2	171	12204	12094
88	31.0	79.4	318	48.4	141	13214	12660
89	30.2	79.4	259	49.2	190	12679	11869
90	29.6	78.7	294	49.1	170	13217	13225
91	28.2	79.9	295	51.7	170	17046	17386
92	28.0	82.7	300	54.7	180		

terwijl *l* dit bedrach voor elken knaap vaststelt. Schijnbaar zijn *a* en *j* tusschen 74 en 92 verdrievoudigd. *B* daartegen is ruim vierdehalmaal vermeerderd. Dit is iets bedenkelijks, vooral omdat die kosten klimmen; maar de ontvangsten afnemen.

Hierdoor is de bijpassing ieder jaar van 50 % tot bijna 200 % geklommen. Voor deze inrichting lichte men wederom *f* 82.0 gulden van de begrooting. Geldt van die ouders door dit aalmoesonderwijs niet: „zij binden lasten die zwaar zijn en kwalijk om te dragen” en *leggen ze op de schouders der menschen*; maar zij zullen die met hunnen vinger niet verroeren. Deze waarheid uit het nieuwe testament (Matth. 23: 4, Luk. 11: 16 staan niet bij ULFILAS) wordt door de joden in ruime mate toegepast. Gaan op H. B. S. niet 20 % israeliten? Bezoeken niet meer dan 10 % het gymnasium? De verhouding onzer bevolking was 100 christenen, 10 hoochduitsche en 1 portugeesche jood. Deze verhouding wordt tot zekere mate bij de armverzorging in het ooch gehouden.

Het is beter nederig van geest te zijn met de zachtmoedigen, dan roef te deelen met de hoovaardigen. (*Spreek XVI 19*).

Behalve deze geldonrechtvaardichheid heeft het gymnasium met alle H. B. S. dezen leelijken invloed gemeen, dat het den leerlingen in plaats van liefheberij voor de wetenschap mede te deelen, hen met eene doodende onverschillichheid vervult. De inrichting van het gymnasium-examen steekt hemelsbreed van dat der H. B. S. af. De ambten-aren zijn gehouden de wet op te volgen; maar bestaan er dan geen middelen om voor rechtmatige grieven gehoor te verkrijgen? De inrichting der H. B. S. examens is rechtvaardich, die der gymnasia meer dan dit *onrechtvaardig*. Wien eenichszins met onderwijs bekend, weet niet, dat leerlingen, die door hunne eigene onderwijzers ondervraagd worden vijftich percent boven andere voor hebben. Voortreffelijk is dan die inrichting, waarbij eenige H. B. S. leeraars de commissie van onderzoek vormen. Uitstekend, de toevoeging, dat geen leeraar eenigen knaap in het vak, waarin hij hem onderwezen heeft, mach ondervragen. De langere tijd voor de verschillende werkzaamheden gesteld is ook een prijzenswaardige beschikking. Ziet men nu de verslagen van de bevoor-

rechte jongelieden na, dan zach ik jaren, waarin $26\frac{1}{2}$ % werd afgewezen. Welke ambten-aar kan een dwarskijker missen? Hoeveel er dit jaar afgewezen zijn, weet ik niet; maar ik kan vele bekende namen noemen. Dan is de uitkomst bij mijne leerlingen ondervonden noch zoo slecht niet. Voor menschen, aan wien zij ten eenemale onbekend waren, slaachden wel eens 12 van de 14 of ± 85 %.

Staat XV doet met een bijna onafgebroken opklimming het toenemend bezoek der boekerij en het vermeerderend gebruik harer boeken kennen. Sedert 74 zijn beide getallen vervijfvoudigd.

Loer niet, o goddelooze! op de woning des rechtvaardigen, verwoest zijne legerplaats niet. (*Spreuk XXII 15*).

XVI. Hoogeschool. *a* en *b* toonen een verdrievoudichde vermeerdering aan. *d* geeft een lijst der afgelechte examens. Deze

XVI.

	a.	b.	j.	d.	e.	f.	g.	k.	l.
74	39.1	108.6	449		3.0	10.0	6.0	75.5	160
75	42.8	133.2	433		3.0	»	2.9	93.3	215
76	46.6	117.9	474		3.0	»	3.6	74.9	159
77	83.9	123.4	386		3.0	»	4.4	63.9	113
78	90.3	234.9	490		»	»	5.9	150.5	307
79	92.5	258.9	408	35	»	»	5.2	171.6	412
80	94.9	257.3	559	37	»	»	5.5	177.9	318
81	103.9	274.0	586	56	»	»	6.9	178.0	304
82	94.4	269.4	637	34	»	»	17.6	172.4	207
83	81.9	282.9	589	129	»	»	11.3	112.3	190
84	78.4	296.4	540	116	»	»	14.7	232.7	430
85	83.4	305.8	700	45	»	»	16.4	238.8	341
86	98.7	317.0	725	119	»	»	13.7	226.0	320
87	103.5	325.9	797	128	»	»	9.0	201.4	252
88	111.4	338.1	835	124	»	»	7.9	224.6	269
89	115.4	343.2	900	170	»	»	6.9	235.5	250
90	118.9	344.3	905	144	»	»	9.3	234.7	260
91	121.6	355.5	916	149	»	»	13.5	247.4	270
92	118.0	360.0	1000				10.6	252.6	252

kunnen niet, dan gunstich over den arbeid der studeerende jongelingschap doen denken. f en g zijn de bijdragen van land en provincie. Deze hebben wij niet van de bijpassing der studenten afgetrokken, omdat wij daarvan een f 80.0 voor den bouw der hooge school gebruikten. Dat de stad bij iederen student f 325 bijpast, is dus eer te veel. Sedert 74 is de bijdrage bijna gaandeweg verminderd.

Van deze bijdrage trekke men eerst f 600 af, die iedere student inbrengt, zoodat zelfs in het ongunstichste jaar 84 de stad f 170 op ieder won. Onze helderziende voorvaders gaven allerhande voordeelen, zoo de boeren hunne waren in de stad wilden verkoopen en daar een vee-, paarden-, groenten- en vruchtenmarkt wilden vestigen. Om aan die plechtigheid eenige feestelijkheid te geven, liet men de torenklokken op die dagen bespelen.

De verhouding tusschen a en b blijft hier wel als van 1 : 3; maar men vergete niet, dat de studenten die twaalf jaar geleden f 350.000 inbrachten; in 92 f 600.000 verteerden. Op! burgerij! Op kleine burgerstand! Op! niet met HUISMAN elders heen; maar met deze cijfers naar het stadhuis. Op! in een indrukwekkenden, stemmigen optocht naar onzen burgemeester. Als mensch van ondervinding moet hij op uwe hand zijn.

Ik heb hem sedert 52 of 53 niet gesproken. Evenwel weet ik, dat hij hier voor zijne examens werkte, om ze in Leiden af te leggen. Het moeilijke en onaangename van die verhouding zal hem niet ontgaan zijn. Hij zal indien er eenige grond voor bestaat uw verzoek inwilligen. De toestand is niet hopeloos; hoe toch kan men anders f 431.000 voor schoolbouw toestaan; hoe f 500.000 voor een museum goedkeuren; hoe f 250.000 voor een park afzonderen? Dit zijn alle inkomstlooze posten. Op! zeventich huisheeren, van hoochleeraarswoningen en schadevergoeding gevraagd voor het nadeel, dat gij lijden zult, door niet-verhuring uwer huizen en door waardevermindering uwer woningen. Op! ter bedevaart, naar het stadhuis en niet als de geuzen verlichting van belastingdruk

gevraagd; maar duidelijk kenbaar gemaakt, dat als die f 600.000 uit het verkeer worden gelicht; gij niet langer die rijke manskinderen van uwe penningen kunt laten H. B. Scholen. Op! in kruistocht en ruiterslijk verklaard, dat gij die onrechtvaardige rijkemansleergelden uit uwe belastingen eenich en alleen uit de voordeelen der hoogeschool kondet vinden. Op! ten strijde als eene schare vrije burgers, die zich wel laat scheren; maar niet villen. Op! den burgemeester gewezen (PIERSON Grondbeg. 82) »waarom, de burgerstand meer dan eenige andere »klasse geschikt is voor de leiding en bestuur van ondernemingen, welke bijzondere eigenschappen hiervoor noodig zijn, »en langs welk een moeielijken weg men die eigenschappen »slechts verkrijgt. Menigeen is zich de zwarigheden die aan »het ondernemersbedrijf zijn verbonden niet bewust. Wat is »schijnbaar eenvoudiger bijvoorbeeld, dan het werk van den »kleinhandel? In het groot en op crediet koopen, weder in het »klein en tegen contante betaling, een aanmerkelijke winst »maken louter door het verschil tusschen in- en verkoopsprizen, »dat kan iedereen wel. De minst begaafde kan dit werk wel »doen en de winst zich toeëigenen, zoo schijnt het. Maar de »ervaring logenstraft dien schijn.»

Op! naar het gemeentehuis en verzocht, of de burgemeester deze woorden uit Pierson (Grond. blz. 64) wil uitscheuren.

Doch het kapitaal moet voortdurend AANGROEIEN, want de bevolking groeit aan blz. 65. »Het vlottend kapitaal wordt »veeleer aangemerkt als een voorraad, waarvan dagelijks »wordt afgenomen, waaraan dus elken dag ten minste even- »veel moet worden toegevoegd», blz. 123. »Bij onvoldoende »kapitaalvorming heeft men aan vruchtbare maar verafgelegen »streken niets, bij voldoende volgt hare ontwikkeling van »zelf.» Hem, onzen burgervader! aangetoond, dat uwe net gemeubileerde kamers, indien de hoogeschool ingerukt wordt voor u in plaats van eene bron van inkomsten, een lastpost wordt. Op! op! gij duizenden en tienduizenden naar het Prinsenhof, bij hoopjens van tien, zooals eenmaal die ongelukkige tienduizend onder de regeering van CONSTANTINOS *purphurogene-*

tos of *copronumos*. Werden dezen niet bij tientallen verzameld en hun niet negentien oogen uitgegraven; om na die marteling met dezen *énoogige*, die waarlijk in het land der blinden koning was, ten lande uitgeworpen te worden? Doet gij ook alzoo; maar behoudt uwe oogen en offert met uw tienden eenen cent en koopt alzoo het woord ter uwer verdediging. Gaat hiermede gewapend naar het hoofd der gemeente, om kort en krachtich te verklaren, dat bij gemis der *f* 600 000 gij die bevoorrechte scholen niet meer kunt steunen. Eene plaats uit WAGENAAR boven aangehaald leert u, dat opzegging van belastingbetaling niets ongewoons is.

Gelijk meermalen te *Roma* door een uitwijking *trans Anienem* of naar den *mons sacer de plebeiersde patriciers* dwongen hunne talrijke eischen in te willigen, zoo ontwikkelt gij met klem van woorden uwe rechten. Toont gij aan, dat men door de intrekking der hoogeschool weder een schrede op den gevaarlijken wech, de opheffing van den middenstand, heeft gezet. De opheffing van de middenstand is een wijziging voor de smartkreet van PLINIUS *Latifundia perdidere Italiam et provincias*. Dat kan men gerust op de bijeenbrenging der groote vermogens toepassen. Medeburgers, spiegelt u, aan mijne ondervinding. Vroeger had ik vier en veertich leerlingen en twee vaste betrekkingen, die 133 uren werks in de zeven dagen van mij vorderden. Door de wetsverandering is dit alles ineengeslagen! Wat luttele uren behoef ik nu noch te lessen Op! ter raadsvergaderinge en daar beleefd, maar met nadruk gezegd: »Een aas heeft niet (de 16777 bedeeden,) twee aas »geeft niet (de vrijgestelden van alle belastingen) drie en »vier aas moeten geven (wij, de middenstand) daar vijf en zes »aas van moeten leven”. Zecht tot die groote heeren. Hoe kunnen wij de belastingen opbrengen, waarvan gij betaald wordt, waardoor gij het onrechtvaardige middel hebt gevonden, om uwe kinderen voor ons geld op uwe bevoorrechte scholen te laten onderwijzen? Uw belang, ons aller belang staat op het spel. *Tua*, zoowel als *nostra, res agitur*. Weet, dat wij ons weldra van alle belastingbetaling bij gebrek aan middelen

wegens onvermogen moeten onthouden. *Ultra posse nemo obligatur*. Zulk een krachtich vertoog bracht keizer JOZEF II ook tot zachtere gevoelens ten opzichte van belastinginvoering (1787). Het gemis aan volkstribunen heeft u steeds voor het onrechtvaardich ingerichte m. o. doen bloeden.

XVI en XVII eerste en tweede ambachtsschool schijnen mij veel te ruimen onderstand te ondervinden XVI, toont aan, dat de leerlingen van 74 tot 81 klommen; maar daarna tot 90 afnamen, om dan weder iets te klimmen. Ik vind het onrechtvaardich,

XVI.				XVII.		
	j.	k.	l.	j.	k.	l.
74	106	4.5	43	84	298	7.1 23
75	113	4.5	42	85	244	19.9 61
76	124	4.5	32	86	237	19.8 71
77	149	6.0	40	87	227	19.0 83
78	139	10.0	73	88	197	19.0 100
79	126	10.0	79	89	237	18.3 70
80	116	10.0	87	90	249	16.6 66
81	149	10.0	67	91	509	18.3 36
82	148	10.0	67	92		16.5
83	148	10.0	67			
84	125	10.0	80			
85	112	10.0	89			
86	104	10.0	86			
87	97	10.0	103			
88	99	10.0	101			
89	98	10.0	102			
90	71	10.0	140			
91	90	11.0	132			
92	100	13.0	130			

dat de eene kweekeling derzelfde school f 32 onderstand k ontfangt; de andere f 140. Men make op, hoeveel bij ieder leerling moet worden toegegeven, en betale dan den onderstand na dit getal uit. k en l maken dit duidelijk. Hetzelfde gelde van de 2e ambachtschool XVII. In 84 met bijna

300 leerlingen begonnen ontving zij 7.1 (*l*) onderstand, zoodat deze toen *f* 23 voor elken leerling bedroech. Waarom wordt nu steeds hetzelfde geld uitgeschoten bij vermindering aan schoolknepen. In 88 betaalde de stad reeds voor iederen jongen *f* 100 dus ruim viermaal meer, dan vier jaar geleden. Zijn dergelijke uitgaven geoorloofd, als de stad in zulke benarde omstandigheden verkeert?

XVIII en XIX steken bij de twee vorige in vele opzichten gunstich af. Vooreerst, bij XVIII teekenschool van den werkmansbond, het geregeld klimmen der leerlingen bewijst, dat deze inrichting een leemte, die begrepen wordt, aanvult.

XVIII.			XVIII.			XX.		
j.	k.	l.	j.	k.	l.	j.	k.	l.
81	130	3.0 23	82	—	121	74	173	2.0 12
82	150	4.0 26	83	—	96	75	180	2.0 11
83	125	4.0 32	84	—	92	76	170	2.0 12
84	202	4.0 14	85	,5	77 7	77	175	2.0 12
85	189	4.0 21	86	,5	83 6	78	147	2.0 14
86	196	4.0 29	87	,5	94 5	79	158	2.0 10
87	209	4.0 19.	88	,7	70 9	80	164	2.0 12
88	213	4.0 19	89	,5	80 6	81	172	2.0 11
89	247	4.0 17	90	,7	79 9	82	177	3.0 17
90	291	4.0 14	91	,7	97 7	83	203	3.0 15
91		4.2	92	,8	100 8	84	220	3.0 14
92						85	227	3.0 13
						86	236	3.0 13
						87	244	3.0 12
						88	237	3.0 13
						89	251	3.0 12
						90	228	3.0 13
						91	203	3.0 15
						92		3.0

Voor de teekenschool *Concordia* geldt dit bijna in dezelfde mate, vooral als men de jaren, waarin geen onderstand verkregen werd, buiten rekening laat. Bij beide inrichtingen

bleef de onderstand bijna gelijk. Bij XVIII, vermeerderde zij met 30 %, hoewel het aantal leerlingen verdubbelde. *K.* 81, *f* 3.0 — 82, *f* 4.0 negen jaren achtereen. De verdubbeling der leerlingen heeft de bijpassing voor ieder op de helft gebracht.

Bij XVIII is de verandering van de weinige onderstandsgelden te luttel, om daarover te vallen. Een zuinich wethouder der geldmiddelen moest zich met bestuurderen dier beide scholen in betrekking stellen, ten einde het raadsel dier bijna wonderlijke regeling opgehelderd te zien.

Eene vergelijking met andere inrichtingen zal hem doen inzien, dat deze beide scholen, waarlijk in dit opzicht ten voorbeeld gesteld kunnen worden. Over de behoefte aan al die teekenscholen zal ik, als desonkundige niets in het midden brengen. Alleen wil ik er op wijzen, dat REMBRANDT noch een dier groote schilderhelden ooit een teekenschool bezochten.

XX. »Industrieschool voor meisjes" *j* wijst de vermeerdering der leerlingen aan; *k.* toont, dat de ondersteuning en bestendich is en zeer langzaam na lange tusschenpoozen schijnt te willen klimmen. Iedere leerling kost *l* der stad dan ook van *f* 11 tot *f* 17. Ook hier kon de wethouder om raad gaan.

XXI. De zeevaardersschool is voorwaar merkwaardich door eene standvastige bijdrage van *f* 2350 *k.* Het aantal leerlingen wisselt hier op allervreemdste wijze 8(80) tot 64 en 74 af. Vandaar, dat nu eens de leerling *f* 293, dan weder *f* 36 kost. Ook hier ware een betaling in verhouding van het aantal leerlingen niet ongepast. De drie vorige inrichtingen bewijzen de mogelijkheid hiervan.

XXII. QUELLINUSSCHOOL. De leerlingen klommen van 12 (81) tot 80 (92.) De ondersteuning *k* is in 81 verdubbeld en in 84 noch eenmaal. *l* leert, dat de ondersteuning van *f* 18 tot *f* 167 klom. Later kwam er meer gelijkheid in de verlangde bijdrage. Waarom nadat men gedreigd had geen onderstand meer te geven, kort daarop deze noch eens met 25% verhoogd, is mij niet duidelijk.

XXI.	XXII.	XXIII.	XXIII.	XXV.
j. k. l.	j. k. l.	j. k. l.	j. k. l.	a. b. j. k. l.
74 64 2.3 36	79 25	81 13 2.0 154	82 130 3.0 23	74 5.4 105 5.4 50
75 61 2.3 36	80 56 1.0 18	82 10 2.0 200	83 150 3.0 20	75 5.6 149 5.6 38
76 54 2.3 43	81 12 2.0 167	83 17 2.0 116	84 125 4.0 32	76 14.3 96 16 3 150
77 55 2.3 43	82 78 2.0 26	84 18 2.0 112	85 202 4.0 19	77 21.9 164 21.9 133
78 17 2.3 135	83 70 2.0 28	85 20 2.0 100	86 189 4.0 21	78 23.6 136 23.6 173
79 11 2.3 214	84 65 4.0 61	86 21 2.0 99	87 196 4.0 20	79 30.6 131 30.6 233
80 8 2.3 293	85 75 4.0 53	87 19 2.0 106	88 209 4.0 19	80 32.9 210 32.9 150
81 41 2.3 57	86 74 4.0 54	88 20 2.0 100	89 213 4.0 18	81 34.3 156 34.3 220
82 38 2.3 61	87 62 4.0 64	89 23 2.0 87	90 247 4.0 16	82 35.9 375 35.9 96
83 45 2.3 52	88 50 4.0 80	90 16 2.0 125	91 292 4.2 14	83 40.6 450 40.6 90
84 17 2.3 140	89 63 4 0 63	91	92 300 5.0 17	84 3.1 54.0 738 50.9 69
85 15 2 3 156	90 78 4.0 64	92		85 2.9 58.8 655 55.9 84
86 16 2.3 147	91 77 5.0 65			86 5.2 59.0 489 53.8 110
87 10 2.3 235	92 80 5.0 62			87 5.7 59.2 488 53.5 109
88 9 2.3 256				88 4.8 57.7 486 52.9 109
89 16 2.3 147				89 5.0 59.2 568 56.2 95
90 26 2.3 90				90 5.4 58.1 583 52.7 87
91 19 2.3 124				91 4.6 57.9 572 53.3 73
92				92 4 8 59.2 54.4

Zij verraden geen zuinig beheer.

XXIII. De *tooneelschool*. Deze kreech altijd eenen evengroeten onderstand, zooals *k.* leert. Het geringe aantal kweekelingen verklaart, dat die onderstand voor ieder in het bijzonder kon afwisselen van $f 87$ — $f 200$. Na vele aanvallen op die school is de $f 2000$ ingetrokken. De inrichting heeft op eene andere wijze in hare behoefte moeten voorzien. Dat zij niet ten onderen ging; maar bleef bestaan, moet eene vingerwijzing zijn, alle ondersteuning langzamerhand in te trekken.

XXIII. Is wederom eene teekenschool. Begrooting 206. Hierkon moeten wij hetzelfde verklaren als van XVIII en XIX Regelmatige leerlingenaanwas (*j.*) in 82 130 — in 92 300. Een onderstand, die zeer bescheiden en zeer langzaam na lange tusschenpoozen toeneemt. *k.* $f 3.0$ 82 — $f 5.0$; 92 70 pCt. meer tegen 250 pCt. der leerlingen van het eerste jaar. *l.* vertoont geene groote gapingen van 23 (82) tegen $f 14.(92)$ Na 86 bijna geregelde afnemings bijdragen voor ieder hoofd.

XXV. De *kweekschool en leerschool*. Hoewel hieromtrent dikwijls dubbele verslagen werden opgemaakt, (een onder hoofdstuk IX en een onder de bijlagen), vond ik het niet gemakkelijk daaruit eenige zekere gegevens te putten. Ik hoop derhalve dan ook, dat ik hierbij niet al te ver van de waarheid ben gebleven. *a* is schoolgeld, *b* het bedrach der wedden, *j* het aantal leerlingen, dat door deeling op het te kort, *k*, leert, hoeveel er voor iederen aanstaanden onderwijzer moet bijgepast worden. Hier klimt de onderstand van $f 5.4$ tot $f 59.2$. Zooals overal hebben wij het onbeslist gelaten, of die bijdrage door land of door de gemeente werd uitgekeerd. Dit is hierbij ook van weinich belang. De instelling toch verslond die kosten. De kweekelingen wisselen van 96(76) tot 738 af. Het groote aantal lesnemers in de laatste jaren vindt zijne oorzaak in de leerschool en in de bijzondere lessen. De vaste gang van onderwijs bij deze voorbeeldinstelling kan, mij dunkt, niet door die voortdurende wijzigingen bevorderd worden.

Bij de afdeeling onderwijs zagen wij vele onregelmatigheden. Vele tegenstrijdigheden troffen wij daar aan. Een voortgaan op een hellend vlak, dat noodlottich dreicht te worden. Indien de wethouder van onderwijs door goedkeuring en loftuïtingen het aantal scholen steeds uitbreidt, kan men hem daarvan geen verwijt doen. Hij houdt zich met zijn bijzonderen tak van beheer bezich. Den wethouder van financiën zij het opgedragen, zijn ambtgenoot mede te deelen, dat hij te veel van de gemeentenaren vordert. Hij zegge: bouw zooveel gij wilt, sticht naar uw believen scholen; maar betaal ze zelf. Is die oprichting der vierde H. B. S. bij den bedenkelijken stand onzer geldmiddelen te verdedigen? Hoe ijverich voor zijn afdeeling gestemd, in eene gezamenlijke vergadering der wethouders zal, indien niet der penningen heer, misschien een ander wel eens over den geldtoestand onzer gemeente gesproken hebben. Onverantwoordelijk is het, derhalve, dat de onderwijsvoogd zoo overdadich te werk ging; onverantwoordelijk dat de geldbeheerder steeds het geld zonder verzet daarvoor uitgaf. Men werpe mij niet tegen, de raad had het goedgekeurd. Waren die raadsleden niet beter op de hoochte; dan verdienen zij die plaats niet. Ware het niet beter geweest, dat de heeren GERRITSEN en TRÜBE, die met den heer VAN LEEUWEN op nachtwandelingen de daden der policie tot in de kleinste bijzonderheden onderzochten, zich 's nachts niet zoo vermoeid hadden; maar zich duchtiger op de hoochte van de gelden dezer gemeente hadden gesteld? Die opdrijving dezer kosten bevesticht mijne opvatting omtrent de verantwoordelijkheid der ministers. Ik vergelijk haar altijd bij de gemoedelijke verzekering van eenen kruier, die eenich kostbaar meubelstuk verdraagt. Op de aanmaning: «kruier wees toch voorzichtig» volcht gewoonlijk «voor mijne rekening mijnheer!» Meestal loopt het zaakjen goed af. Wat evenwel, als die kerel eens eenen spiegel van een f 100 laat vallen? Kan die man deze som teruch geven? Misschien kan men haar teruch vorderen! Moeielijk, of liever neen, zoodat de eigenaar het kind van de rekening blijft. Hetzelfde geschiedt bij de ministers. Wie heeft onder anderen de te late intrek-

king der zeven-kinderenwet geboet? Het land, of de betrokken minister? Stel: een bedenkelijke stap wordt gedaan, men raadpleecht de betrokken overheid. Onverschrokken en te goeder trouw weerlecht hij alle bezwaren en antwoordt hij op de gemaakte aanmerkingen.

Ick blijf u borgh, en hou uw kerck en klooster vry
Van overlast en scha, en zal de boosheit straffen.

VONDEL, *Gijsbr.* 552.

De omstandigheden worden ongunstig, vele onvoorziene moeilijkheden doen zich voor. De man wordt in den raad aangevallen; verdedicht zich zoo goed doenlijk. De aanvallers zijn hem de baas. Hierop verklaart hij eindelijk spijtig, dat hij het volstrekt niet kan helpen.

Wanneer 't verbolgen zwaert geraeckt uit 't 's krijghsmans sceede,
Het keert 'er langzaam in, en acht gebodt noch bede,
Ziet vorst noch veldheer aen.
Men moet, men wil of niet, dan 't heir den teugel vieren.

VONDEL, *Gijsbr.* 1633.

De volgende afdeeling is misschien de aandoenlijkste, treurichste; maar tevens de waardichste. Zij bevat de sommen, die aan verarmde, verminkte, zieken, lijdenden naar geest en lichaam worden uitgedeeld. De besturen, die zich hiermede bezich houden, bewijzen luide, dat de menschen noch wel goed kunnen en willen doen. Een dronkaard struikelt over eenen kei en breekt zijn arm. Een bedaarde fatsoenlijke juffrouw glibbert uit over vischgrom. Beiden worden op de eene, of andere geschikte wijze naar het gasthuis gevoerd. Bij hunne aankomst staan mannen en vrouwen gereed, om hen te ontfangen. Geneesheeren zijn bij de hand om hulp te bieden, verbanden aan te leggen, spalkingen aan te brengen. Voor beide worden met gelijke liefde de vereischte voorschriften gegeven. Hier kent men geen en dronkaard; noch fatsoenlijke juffrouw. Die onderscheidingen, buiten het huis der hulpe gemaakt, zijn

hier onbekend. Men ziet in hen alleen een lijdend deel der menschheid.

XXVI *J.* bevat de sommen voor armenzorch uitgegeven. Deze beliepen in 74 *f* 15.7 en bedroegen in 92 bijna het vijfvoudige of *f* 86.6.

k. zijn de sommen, die de stad op de eene of andere wijze ter harer beschikking ontfangt. Zij worden gewoonlijk op *f* 12000 gesteld, doch zijn zeer afwisselend. *l.* bevat de sommen, die de israeliten van de stad voor hunne armen ontfangen. De

XXVI.

	j.	k.	l.	m.	n.
74	15.7	13.8	48.4	21.5	77.9
75	18.7	9.0	48.4	27.7	76.1
76	21.5	7.7	48.4	29.2	77.6
77	21.3	33.1	55.4	54.4	109.8
78	21.7	16.8	55.4	48.5	103.9
79	22.2	26.2	60.4	48.4	108.8
80	23.6	35.9	60.4	39.5	119.9
81	22.4	19.1	65.4	41.5	106.9
82	21.9	29.9	65.4	52.8	118.2
83	20.4	24.8	65.4	45.2	110.6
84	22.9	9.9	65.4	32.8	98.2
85	22.0	39.8	65.4	61.8	127.2
86	24.0	73.0	65.4	97.0	162.4
87	27.0	16.0	80.4	43.0	123.4
88	27.8	17.3	76.5	45.1	121.6
89	71.3	15.7	81.0	87.2	168.2
90	76.9	11.7	80.9	88.8	169.7
91	86.3	29.9	74.8	116.2	191.0
92	86.6	12.0	78.0	98.6	176.6

verhouding der beide afdeelingen (hoochduitsch en portugeesch), waarover wij boven spraken, is hierbij vrij wel in het oog gehouden. De portugeezen krijgen tot 88 steeds *f* 5.4. De hoochduitschen van 74—76 *f* 43.0, in 77 en 78 *f* 50.0. Na 79—87 *f* 55.000. Hierna blijft deze som met

geringe afwisseling. De portugeezen ontfangen na 88 van f 6.500 tot f 8000. Buitendien ontfangen dezen van 81—90 noch f 5000 voor een ziekenhuis. Uit de voorwaarden dezer regeling tusschen de stad en de armbesturen zal wel blijken, dat de sommen bedongen zijn. Vergelijkt men evenwel m , dan is alle verhouding ten opzichte van het aantal inwoners opgegeven. Den christenen moest dan niet de kleinste helft, van wat de joden ontfangen, toebedeeld worden; maar negenmaal zooveel. Hoe hetzij, dat die uitdeelingen sedert 74 $2\frac{2}{7}$ vermeerderden lecht treurige getuigenis of van den toestand, waarin velen onzer medemenschen verkeeren.

XXVII. *Gasthuizen*. Omdat hier geen melding van portugeezen en hoochduitsche israeliten wordt gemaakt, en wij boven een bijdrage voor een ziekenhuis aan het portugeesche armbestuur uitbetaald zagen ($\pm f$ 50000), kan de inrichting bij de beide godsdiensten hier ter stede anders geregeld zijn. Zoo ergens, dan is het bij gasthuizen en bij de krankzinnigen-gestichten verschrikkelijk treurich. Al behoeven wij ons maar eenvoudig met de cijfers bezich te houden. Het hart schrompelt toch van medelijden ineen, als men bedenkt, hoeveel grooter telkens de menichten worden, die in deze inrichtingen hare toevlucht zoeken. In 74 werden 4526 personen opgenomen; tegen 9813 in 91. De vereischte sommen staan in nagenoech dezelfde verhouding f 215.3 tegen f 488.2. Over het hoofdbedrach kan men geene aanmerkingen maken; want die buiten de inrichting staat, kan deze wisselvallige bijdrage, niet dan aan dure genees- en verbandsmiddelen toeschrijven.

XXVIII. *Krankzinnigen*. j . de kosten van 74 bedroegen, in vergelijking van later, kunnen wij gelukkig zeggen; maar f 72.8; terwijl 92 helaas! een verdubbeld bedrach aanwijst f 148.0. Omdat de ondersteuning soms grootere uitgaven vereischten, kostte ieder hoofd nu eens f 224, dan f 140.

XXVIII. *Weduwenhofen armhuis*. Het eerste is eene instelling die meestal door het vereischte getal oude vrouwkens bewoond wordt. De armen in de tweede inrichting bevinden zich daar voor

korteren en langeren duur. De indruk, dien dit staatjen geeft, is verre van opbeurend. Nadat in 86 de bevolking met 30 % is toegenomen, is zij in 87 bijna viermaal grooter. Wordt in 88 tot 40 % teruch gebracht. Deze wisselvallige toeneming en vermindering zit in die woekerplanten der maatschappij, die zonder werken op kosten van de eene of andere goede ge-

XXVII.

	j.	k.	l.
74	4526	215.3	49
75	4783	232.9	49
76	4783	241.5	57
77	4941	251.8	50
78	5187	247.9	48
79	4920	244.5	50
80	5406	260.8	48
81	5045	263.4	52
82	5318	277.0	52
83	6478	437.0	67
84	6583	513.3	78
85	6403	400.0	62
86	6734	415.0	61
87	8301	380.0	46
88	8054	380.0	47
89	7982	352.0	44
90	9148	452.0	50
91	9813	488.2	49
92		463.1	

XXVIII.

	j.	k.	j.
74	72.8	435	162
75	71.4	452	160
76	72.1	454	160
77	75.1	496	150
78	80.2	533	150
79	84.6	547	155
80	85.2	538	140
81	87.4	546	160
82	87.0	530	164
83	84.7	503	168
84	81.6	570	140
85	99.4	555	180
86	112.9	500	224
87	122.8	600	204
88	145.4	646	216
89	139.8	705	197
90	140.8	730	191
91	152.3	755	200
92	148.0	800	181

XXVIII.

	g.	h.	j.	k.	l.
74	108	597	705	4.6	6
75	104	538	642	3.1	5
76	108	530	648	6.9	11
77	107	431	538	3.0	5
78	108	398	506	4.1	8
79	102	455	557	4.6	9
80	107	498	605	9.9	16
81	107	573	680	9.8	14
82	108	561	669	9.1	14
83	108	545	653	9.5	16
84	107	609	716	9.5	15
85	105	732	837	11.4	13
86	104	1036	1140	13.5	12
87	107	3945	4052	36.0	9
88	105	1518	1623	24.9	15
89	108	1520	1628	27.2	17
90	106	1505	1621	35.6	20
91	105				

meente willen leven. Politie en armbesturen moeten de redenen dier golving nagaan.

XXX bevat de huizittende armen en de bedeelden, de onvolledige opgaven beletten ons nauwkeurich na te gaan, hoeveel ieder ontfangt. Daarom zij het voldoende uit de lijst, die ook eene treurige vermeerdering aangeeft, een paar punten toe te lichten. Vooreerst zijn de huizittenden van 240 in 77; tot 556 in 90 aangegroeid, dus ruim verdubbeld. De bedeelden

zijn van 7794 in 81 tot 16777 91 aangezwollen Ook hier is de onderstand zeer ongelijk, vooral omdat de tijd hier zeer verschillend is. Dat Amsterdam f 847.9 armengeld noodich heeft is een zeer treurige ontdekking, omdat de behoefte den wech van uitbreiding opgaat. Binnenkort bereikt die hulp het eerbiedwaardige getal van f 1000.0. Hierbij hebben wij de armengelden ook gevoegd.

XXX.

XXXI.

	a.	b.	c.	d.	e.	f.		j.	k.	l.	
74					13.8		74	577	39.2	68	
75					9.0		75	557	47.5	85	
76					7 7		76	562	47.5	85	
77	240			479.8	33.1	512.9	77	525	44.7	85	
78	235			491.7	16.8	508.5	78	539	44.4	83	
79	273			489.7	26.2	515.9	79	516	45.2	87	
80	265			510.6	35.9	546.5	80	506	41.8	82	
81	324	7794	8118	515.2	19.1	534.3	81	684	40.2	59	
82	443	8163	8606	530.6	29.9	560.5	82	714	42.9	51	
83	510	9004	9514	590.2	24.8	615.0	83	722	47.7	66	
84	708	9715	10423	774.4	9.9	784.3	84	752	49.5	66	
85	949	9755	10704	682.0	39.8	721.8	85	767	51.9	68	
86	843	11633	13476	699.8	13.0	712.8	86	733	49.5	68	
87	628	16612	17240	711.5	16.0	727.5	87	690	46.4	67	
88	637	12823	13460	748	3	17.3	765.6	88	696	45.9	64
89	581	13622	14203	715	6	15.7	731.3	89	789	56	64
90	556	15395	15951	836.2	11.7	847.9	90	734	53.2	73	
91		16777			29.9		91	696	53.5	72	
					12.0		92		54.2		

Omdat zij toch uitgegeven zijn; kan deze dubbele boeking hierbij geen kwaad.

XXXI. STADSBESTEDELINGEN. Hoewel bevolking (j), kosten (k), vereischten voor ieder hoofd (l) weinich stof tot opmerkingen geven; wijst deze instelling weder op eene treurige zijde onzer christen (?) maatschappij. Eere den oprichters en verzorgers dezer inrichting; maar vloek over hen, die oorzaak zijn, dat

zulke huizen eene gebiedende noodzakelijkheid zijn geworden. Men werpe mij niet tegen: overal zijn dergelijke instellingen en *Amsterdam* steekt in dit opzicht noch bij andere hoofdsteden vrij gunstich af. Treurige lof de minste der zusters in het kwade te zijn. Wie weet, of die beweechredenen misschien niet even verachtelijk zijn? Valsche schaamte, menschenvrees. Geen eerbied voor zich zelve, of angst om uit menschenliefde des naasten rechten te schenden. Flauwerts, die uit bangerichheid geen kwaad durven doen, zijn de gevaarlijkste menschen. Zij zijn den *Laodicëers* gelijk. Neen! eerbied voor den man en achting voor de vrouw, die desnoods door ruw geweld het kwaad kan bestrijden.

Die het kwaad met zachtheid bestrijdt, komt evenwel veel verder. Waart gij, o! edele HUPERMNESTRA, niet uit liefde voor uwen bruidegom LUNKEUS uwen vader ongehoorzaam? Spaardet gij niet alleen van die vijftich gezusters uwen echtgenoot? Hoewel angst uwen vader DANAÏS, der vijftigen moord aanried; berustte de ongelukkige vader in uw verzet. Dat uw echtgenoot later bij ongeluk zijn schoonvader doodde, was eene beschikking der goden, herstelling van de geschonden rechtvaardichheid. Uit liefde! dorst gij niet als uwe zusters eenen moord begaan. Lof en eere zij u daarvoor toegebracht. De malle redeneering, omdat JAN zich bedrinkt, mach PIET zich bezuipen, huldichdet gij niet. Gij durfdet, gelijk ULFILAS zoo juist zecht, van het kwaad *aflaten*. Zedelijke moed om de zonde te durven bestrijden is een zeldzaam verschijnsel. De menschenvriend moet de redenen nagaan, waardoor zulke inrichtingen in onze maatschappij geduld, beschermd, onderhouden en gesteund moeten worden. Die dezen *ISISsluier* oplicht, zal zonder twijfel door eene poel van ongerechtigheden waarvan hij gruwen zal, moeten waden. Wat baat het alle middelen uit te denken, om het kwaad te lenigen en niets tot voorkoming daarvan te doen? De geboorten van velen dezer diep rampzalige wezentjens zal wel aan gebrek moeten toegeschreven worden. Vloek over die heeren, die op zulke omstandigheden uitgeslagen van de zwakheid der teedere

kunne misbruik hebben gemaakt. Aterlingen! meent toch niet, dat gij in uwe duivelenboosheid de zwakke vrouw, als zij eens goed bandeloos wordt, in boosaardichheid kunt overtreffen. Snoodaards! misschien gevoelt gij medelijden voor ouderlooze kinderen; misschien zijt gij bestuurders van een weeshuis. Hoe groot is de afstand tusschen deze waarlijk ongelukkige kinderen en die inderdaad rampzalige schepselkens. Genen weten ten minste, wie hunne ouders zijn en kunnen, zij het eene flauwe, herinnering aan de oorzaken van hun leven met zich omdragen. Dezen leven; maar weten niet, wie hunne moeder was. Dat zij hunnen vader niet kennen, is gelukkig. Deze toch was de overweldiger, de moordenaar der zedelijkheid en kuisheid hunner moeder. Wie weet, of, indien zij er achter mochten komen, dezen niet als ORESTES zijne moeder, de handen aan hunnen vader zouden slaan?

Gij, die uw leven in liederlijkheid verdartelt, zijt zeker ongevoelich, niet voor den kreet van uwen hond, dien gij schopt, of voor het klaachlied der bloeme, die vóór uwe baldadichheid haar afrukte zoo lief over het veld wiegelde; maar voor den doffen treurtoon van den steen, waarop gij noodeloos de scherpte uwer bijl beproeft. Lees, indien gij weten wilt, hoe zwaar het gevoel: onbekendheid met den man uwer moeder drukt, de geschiedenis van PHAËTON bij OVIDIUS METAMORPHOSES. VONDEL heeft het voor de onkundigen vertaald; misschien maakt uw onbekendheid met de tale van dien dichtervorst u ook zijn werk tot een gesloten boek. Welnu lees dan OEDIPOUS *turannos*. Of vraach inlichtingen aan de gelukkigen, die de voorstellingen van dit juweel van menschen-dichtkunst mochten genieten. Bedenkt dan tevens, het verschrikkelijke der verdoemenisleer. De ongelukkige OIDIPOUS toch werd door het noodlot gedwongen moordenaar van zijnen vader en echtgenoot zijner moeder te worden. Waarom? Alleen omdat hij wilde weten, **wie zijn vader was?** Voor de grieksche en latijnsche wetenschap kan men verachting koesteren; maar het menschelijke, dat zich boven alle godsdienstvormen verheft, kunt gij niet loochenen. Hoe menige

plaats, die u in uwen bijbel treft, is of ontleend aan, of komt overeen met de voorschriften der oudheid. Waarlijk daaruit blijkt de waarheid van PAULUS' woord *wij zijn van gods geslachte*. Mis niet van PAULUS maar van den griekschen dichter ARATOS. Veel wat bij dezen schrijver gevonden wordt, staat bij de grieken. Zijne geschriften, zijn grieksch, dat zoo gunstich bij dat van de drie eerste evangelisten afsteekt, bewijzen ons, dat hij met vrucht de lessen te *Tarsos* heeft bijgewoond.

De aandoenlijke legende van BEATRYS, die hare gelofte breekt, om met eenen, haren wulpschen verleider er van door te gaan, leeraart ons, wat eene gevallene vrouw zelfs, als moeder, voor hare kinderen DURFT en moet doen. Die inrichting werpt bij alle hare liefelijkheid eene sombere schaduw op onze beschaafde maatschappij. Voorkom de misdad. *Principiis obsta*. Wat baat het, of de roomsche kerk door hare liefdezusters, met hare heilige opofferende zelfverloochening, door hare verplegers met hunne rusteloze gejaagdheid om te lenigen de wonden tracht te heelen (angs. *Heliand*) en te genezen (got. *nasjands*), als zij door hare likeurstokers en lichtekooien de zonde zoo bitter treurich laat voortwoekeren? De verschillende verhouding, waarin de kerk tot de twee eerste afdeelingen, dan tot de twee laatste staat, veroorlooft ons een bekende bijbelplaats aldus te veranderen. Gij moet het eene (het eerste) doen; maar het andere (het laatste) niet TOE laten. Wech! met die pesten onzer maatschappij, edele mannen en vrouwen weest niet bezorgd, dat uwe hand, dan geen werk zal vinden. Voorwaar er blijven rampen genoeg te lenigen, genoeg afgedoolden terecht te brengen, overvloedich bedroefden op te beuren en beproefden te raden. Hoofden van inrichtingen, waardoor aan dronkenschap en ontucht zoo ruimschoots geofferd kan worden, gruwet gij, zelfs, bij uw eigen belang, niet bij de gedachte, dat daardoor te *Parijs* dagelijks vier, of in een jaar bijna vijftienhonderd mannen en vrouwen zich van de *Pontneuf* in de rivier storten.

RAVACHOL en DEEM worden vervolgd en gestraft; maar zij zijn engelen in vergelijking van de eigenaars van dergelijke

inrichtingen. Zij deden misschien twee of twaalfmaal, hoe sluw bedekt toch ontdekt, hunne misdaad; gij pleechdet de uwe *door de wet beschermd* misschien duizend en tienduizend keeren.

Roept niet op hoochhartigen toon; maak u toch niet zoo bezorgd over het lot van dergelijke uitvaachsels onzer menscheit Waar; alleszins uitvaachsels; maar waardoor anders dan door u hiertoe gedoemd. Hebt gij er wel over nagedacht, dat die uitvaachsels eene onsterfelijke ziel hebben, die tegen u zal getuigen. Misschien zal eenmaal dat uitvaachsel, door u in haren zelfmoord zoo vertreden, voor Gods rechterstoel u verdedigen en uit hare liefde voor u, u van alle schuld vrijspreken. Bedenkt, dat, zoo gij stofaanbidder zijt, dat geene kracht verloren gaat, dat de mensch iets meer is, dan kiezel en kalk enz. Goten en grieken, romeinen en indiërs geven hem eene *saivala* (ziel verwant aan *saivs* het eeuwich bewegende water), eenen *pneuma* geest (van *pneFo* waaien, de eeuwige blazende wind); eenen *animus* (van het grieksche *a.Femi* waaien, blazen). Indien de indiërs ook eenen stam *sev* met de beteekenis van bewegen kennen, dan mij dunkt, moet iederen stofaanbidder uitroepen de reden, de oorzaak, het begin van die beweging kan niet vergaan en die ziele is eene bewegingsoorzaak; ook zij blijft derhalve eeuwich. Kerk en kerkgenootschap heeft met dergelijke vragen niets te maken, dat zijn keutelige onderscheidingen, die haat verwekken. In alle godsdiensten licht iets goeds, door de edelste figuren van ons geslacht omschreven en opgeteekend. Het eeuwige en onverwelkbare daaruit, niet in het gareel van een stelsel zamengedrongen, maar tot eenen bloemruiker zamengelezen, zij uw godsdienst. Noem God of duivel den schepper van een kanarie; maar kniel in stille bewondering, als dat gevangen schepseltjen met zijne bekoorlijke zwarte krentoochjens en keurich net geschikte veertjens zijn lofied misschien ook voor zijnen *onbekenden* God uitgilt.

XXXII. *Werkhuis*. Wederom eene inrichting, die de moeilijke vraagstukken der maatschappij tracht op te lossen. *Gij zult niet stelen* zecht de wetgever; schrijft de regeering voor. Wat

is de regeering? De ministers en de staten-generaal, lieden, die ten minste den nijpenden nood van broodsgebrek niet kennen. Dezulken kunnen in volle bewustzijn van plichtsvervulling dit voorschrift geven. De arme mensch antwoordt: »zoolang gebrek mij niet dwingt.» De wetgever hervat *werk en gij zult eten*. Edele heer! ik heb werk gezocht, maar er was geen werk, voor millioenen hebt gij spoorriggels in Duitschland besteld.

XXXII.

	j.	k.	l.
74	352	35.2	100
75	335	35.9	107
76	323	35 0	108
77	304	32.2	106
78	286	37.4	101
79	289	31.2	108
80	308	33.6	109
81	320	32.0	100
82	328	30.3	92
83	341	32.9	96
84	384	36.4	97
85	384	35.9	96
86	388	42.0	108
87	418	37.1	90
88	484	45.9	95
89	497	45.5	93
90	541	49.4	93
91	593	55.1	93
92		57.1	

Edele heer! er was geen arbeid voor mij; want met tonnen voor bruggen op *Java* hebt gij *België* bevoordeeld. Edele heer! mijn hand kon geen brood voor vrouw en kinderen verdienen; want schatten voor kanonnen hebt gij aan *KRUPP* geschonken. De regeering voelt deze verwijten en kan niet zeggen *ga dan bedelen!* Wat doet zij derhalve? Zij opent een achterdeurtjen en ruimt u de zalen van het werkhuis in. Hier wordt gij na de

onderzoekingen noch zoo slecht niet behandeld; maar gij ontfangt altijd een vermomde aalmoes. Dat drukt als lood op een vrij gemoed. Regeering door uwe verdraachzaamheid liet gij de joden in uw midden. Fraaie, edele daad, maar die nijvere lieden geven u toch een waarschuwend les om den mensch niet door giften afhankelijk te maken. Aanzie den portugeeschen kruiwagenaar, die zijne appelen of vijgen te koop biedt; en beschouw den rijken en bemiddelden hoochduitschen koopman. Zie wat een fierheid in al die armoede bij den eene; wat een gedruktheid, en kruipende houding bij al dien welstand in dien andere. Wilt gij de verklaring van dit raadsel? Vraach den eersten eenvoudich naar zijnen naam. Gij verneemt er een van goeden klank en groote bekendheid, van iemand, die vóór de vervolgzucht woedde, hooge ambten in de regeering bekleedde. Die rijke lieden ontweken, om niet verbrand of georoosterd te worden hun vaderland. Die rijke lieden van edelen stamme kwamen en vestichden zich hier. Sommigen daarvan gingen achteruit; maar de herinnering aan die vervlogen grootheid spreekt noch uit hun fieren blik. De andere is een duitscher, die in bekrompen omstandichheden het groote duitsche vaderland verliet, om hier aan den kost te komen. De behandeling, die de joden vroeger in het overrijnsche land genoten, was niet in staat, om hun eenich gevoel van waardichheid in te prenten. Na de fransche omwenteling werden zij weer als menschen beschouwd en sedert dien tijd konden zij zich vrijer onder hunne andere medeburgers bewegen. Door vlijt en volharding trachten zij vooruit te komen; dat gelukte sommigen. De herinnering aan het lijden van vroegere eeuwen is noch niet uitgewischt. De ruggen, die zich in *Egypte* onder de zweep des drijvers kromden, konden zich in eenen vrijen staat niet verheffen. Vandaar de veertichjarige omzwerving in de woestijn, opdat zij wel zouden sterven; maar hun kroost voor de vrijheid opvoeden. De staat bedenke zich weemaal om leerplicht, anders dan wij (vragen blz. 54) voorschreven in te voeren. Worden de kinderen volgens de voorschriften van den staat opgevoed; dan is deze verplicht, als zij daaraan voldeden hen te onderhouden.

De zwarichheden om die verplichting na te komen, zal dezelfde moeielijkheid verwekken, als die, welke dergelijke belofte aan de jongelui te *Delft* gedaan, veroorzaakte. Hierdoor moest men leerlingen trekken; toen de stroom te overweldigend werd, krompen die voordeelen in. Hier had men gelukkig maar met een klein getal te doen. Wat zullen de gevolgen zijn, als het volk nakoming van zekere beloften vraacht, verlangt, eischt en vordert? Om mijne klachten kan de regeering lachen; toch bevatten zij een duchtige waarschuwing: *hoeft u voor de beloften der regeering*. Bij mijne twee promoties werden mij alle voorrechten en voordeelen beloofd. Door wetsveranderingen kreech ik misschien wel veertien bevoegdheden en door die fraaie regelingen hebben zij mij mijne leerlingen ontfutseld of ontroofd. Duidelijk beschrijft HOMEROS dien strijd tusschen openbaar en bijzonder onderwijs.

Want — verscheen een vogel een luchtdoorklievende adlaar

Houdend een draak, reusachtig en rood, in den greep zijner klauwen,
Maar noch levend en spartlend; met kracht noch bleef hij zich weren,

Want naar het dier dat hem klemde, zich kronkelend,

Stak hij zijn vijand fel in den borst bij den hals.

VOSMAER, *Hom.* 12.200

Medeburgers \pm *f* 1.000.000 vordert men van u, om armoede te lenigen en ziekte te bestrijden. Deze ontzachtelijke som moet u met bezorgdheid vervullen; want tot heden werden de middelen daartoe gevonden en opgebracht. Het angstwekkende is, dat daarin het laatste woord noch niet gesproken is. De zekere en steeds toenemende aanwas maakt deze som zoo zorchwekkend. Noch andere redenen, die ons met bekommernis vervullen, vind ik in de schatten, die buitendien door verschillende instellingen, door velerlei inzamelingen van u gevraagd worden. De reeksen bedelaars, die huis aan huis aanschellen, of, om eenvoudig wat te vragen, of, door iets ten verkoop aan te bieden, brengen die som zeker tot het dubbele. Een kapitaal van *f* 50 millioen moet voor armenzorch beschikbaar gehouden worden. Dit wordt derhalve aan het verkeer onttrokken, kan dus minder voortbrengend werken. Waarlijk, indien

de leden van den raad dat alles goed overwegen; zullen zij alleen om der dubbeltjens wille de hoogeschool niet opheffen. Zij brengt ten minste jaarlijks een f 1.000.000 in het verkeer, dat vruchtbaar gemaakt kan worden. Matich uwe bestellingen in het buitenland, onze werklieden kunnen toch ook wel iets tot stand brengen. Laat God u daarom in een waterrijk en waterloos land wonen, om als de bevreesden door wijken en geven de armoede te vermeerderen. Indien onze noeste voorvaders, dit gedaan hadden, zoudt gij nu niet bestaan; want uw land lach onder de zee. Kunnen de *zeeuwen* door hun *Luctor* in toepassing te brengen, door hunnen volhardenden strijd tegen de zee niet in rijke kleistreken (*s*) *et emergo* uitroepen? Den vijand moedich onder de oogen gezien en hem bestreden. *Fortes fortuna adiuvat*. Op! naar *Nieuwpoort* en ALBERTUS verslagen. Op! tegen LODEWIJK XIV en den slach bij *Naarden* gewonnen. Op! tegen NAPOLEON I en het koninkrijk der *Nederlanden* verrijst. Staakt dat kwistige wechgeven dikwijls aan onwaardigen; helpt verstandich de wezenlijk nooddruftigen. Voedt geene luiheid, schraacht de zwakken en ondersteunt de wankelenden; maar laat u niet door klaploopers bij eenige gelooven en gestichten misleiden. Een verkeerde aalmoes voedt den luiwammes in zijne boosheid; en is een diefstal tegen de waardigen gepleegd.

Ten besluite de afdeeling, waarin over de handel, zijne inrichtingen, alsmede over eenige bouwwerken wordt gesproken. Waarom kan hiervan niet getuigd worden *einde goed, alles goed*? Welken indruk maakt de fiere *IJstad*? Eenmaal door bloei het *Ventie* van het westen genoemd, nu helaas! noch alleen door haren bouw, eilanden (en bruggen). Vermindert met de inpoldering van het *IJ* de ondernemingsgeest der *Amsterdammers*? Moge, als de zorgelijke tijden hiertoe niet reeds aansporen, grooter nood en nijpender gebrek tot ondernemingen aanvuren. Dwong de armoede Duitschland niet, om alle zeilen bij te zetten, ten einde in den strijd om het bestaan niet te bezwijken? Welk einde kroonde deze krachtsinspanning? Heeft *Frankrijk* niet 5 milliards aan *Duitschland* moe-

ten opbrengen? Kostte de oorloch zelf niet noch eens 5 milliards? Hebben de pruisen niet 15383 (meen ik) gemeenten bezocht? Was dit bezoek geene ware bezoeking? Hoe heeft dit uitgemoorde land zich er bovenop gewerkt? Wij spreken niet over zijne herneming in de rij der staten; wij meenen nu alleen wat de huishouding betreft. Zijn leeningen niet tegen lageren interest afgelost? Staat de fransche rente (3%) niet boven de

XXXIII.

	j.	k.	l.
74	77.2	16.3	60.9
75	74.7	16.5	58.2
76	84.9	17.4	67.5
77	105.2	21.4	83.8
78	109.0	23.9	75.1
79	108.3	24.9	83.4
80	116.1	24.8	91.3
81	129.9	43.7	86.2
82	139.5	46.9	92.6
83	143.9	48.7	95.2
84	125.2	47.9	77.3
85	120.4	48.3	72.1
86	98.0	49.1	48.9
87	85.8	49.3	35.5
88	90.8	50.6	40.2
89	98.7	50.4	48.3
90	84.8	50.7	34.1
91	91.2	51.6	40.6
92	58.7	53.4	5.3

100%. Dat alles zijn de gevolgen van de vreedzame ontwikkeling der volken, die bij oorloch geen belang hebben. Dit alles is het gevolg van krachtsinspanning. Volgens de boekjens kan men die middelen niet altijd goed keuren.

De mogelijkheid is niet uitgesloten, dat men in den handel den zelfden eenigen waren wech, als in de wetenschap, zal vol-

gen die van *vrijheid*; maar van *eerlijke vrijheid*. Geen vrijen handel als Engeland huldicht. *Vrij* voor zijnen uitvoer; maar tegenwerkend voor allen buitenlandschen invoer.

XXXIII. *Schutgeld* levert van 74—84 steeds klimmende inkomsten (*f*) en vermeerderende uitgaven (*k*); maar toch vrij algemeen stijgende winsten (*l*). Daarna dalende inkomsten; maar toch hoogere uitgaven, en derhalve mindere voordeelen. Behalve deze treurige opmerkingen mach het onzer aandacht niet ontsnappen, dat de inningskosten van ± 20 — ± 90 % belooopen. Vooral het cijfer voor 92 en 93 is zeer zorchwekkend. Als menschenvriend moge men zeggen nu leven die huishoudens ten minste daarvan, als bestuurder zij men bedacht die inkomsten vruchtbaarder voor de stad te maken. Het land (vragen blz. 40) volstaat met 7 % of liever met 5.4 %; het overige zijn noch kwade posten. De vermindering van *f* 91.2 tot *f* 58.7 moest de raadsleden in- en voorlichting doen vorderen. Bij grieken en romeinen lezen wij telkens van rekenplichtige overheden, die niet betaald werden. Onze rekenplichtichheid moge door wetten geregeld zijn; ons geldbeheer schijnt aan geen regels gebonden te wezen. Beter die schutgelden en hare beheering met *f* 5.3 winst op te geven, dan een *f* 1.000.000, dat noch klimmen kan, van de hoogeschool. De mannen der wetenschap hebben misschien zelven wel eenige schuld, dat de ongestudeerden, de philisters, voor de *pileati* zoo weinich eerbied koesteren. Aan hen dus gezorgd, dat de wetenschap in haren geheelen omvang worde geacht en vereerd. Aan hen de dure verplichting tegen verdere afbrokkeling van eerbied voor de geleerdheid te waken. Gelijk de koningen bij SHAKESPERE in rijmende verzen spreken en het volk in on dicht, zoo spreken de geleerden het latijn of desnoods grieksch. Die oefeningen kosten tijd; maar de kroegen worden minder bezocht. Zorcht voor aangename en sierlijke uitgaven der ouden en hunne talen worden weder beoefend. Onze voorouders waren, met die kennis toegerust en buitendien in spaansch en italiaansch bedreven, de wechwijzers voor kunsten en wetenschappen in *Europa*, de

ijsbrekers in handel, vischvangst, nijverheid en landbouw. Waarom staan wij niet meer op dat standpunt? Omdat ons land zoo klein is? Is het land, dat in alle zijne oorlogen geen duimbreed verloor, in verhouding van zijn bureu kleiner geworden? Bloeide in 1400 niet reeds de amsterdamsche handel. (WAGEN. *Amsterd.* IX 356, 488)?

Is de *Dronheimsche* en *Bergsche* compagnie niet zoo wat het begin van AEMSTELS handelsgrootheid. Verleende CHRISTIAAN II (1481—1533) van *Denemarken* den *Hollander* geene bijzondere voordeelen? Ontbood hij niet voor zijn DYVEKE 24 hollandsche boeregezinnen, die hem en zijn hof van nederlandsche groenten moesten voorzien? Leven hunne nakomelingen niet noch op het eiland *Amager*? Spreken deze zelfs niet noch een zeker nederlandsch? Was verder niet de handel op de *Oostzee* vóór de vaart op de *Indiën* een allerbelangrijkste tak van bedrijf en vertier?

Voerden die kooplieden niet zooveel koren aan, dat de zes grachten van de brouwersgracht, bijna uitsluitend door koornpakhuizen ingenomen, *Amsterdam* zeven jaren van voedsel konden voorzien? Werd, wat hier niet geborgen kon worden, niet naar *Hoorn* verscheept? De bedreven kooplieden maakten zeer verstandige bepalingen, het *amsterdamsche* zeerecht, den grondslach van het *Wisbysche*. Lezen wij die duidelijke bepalingen niet in het 8ste deel van het *Corpus iuris suico-gotorum antiqui*. Waren *Wisby* en *Amsterdam* niet beide leden van de *Hansa*? (niet *Hanzé* = aan zee gelegen (steden) maar van het gotische *hansa* verbond)? Had niet reeds de eerste regel veel taalkundigen, die nooit naar rechten omkeken veel hoofdbrekens omtrent de afleiding van *schippers* kunnen besparen? Staat daar niet even als in de LANCELOET *sciphere* hier *scipheer* (een paar regels lager *scipman* (blz. 451).) Toen na 1568 de antwerpsche kooplieden zich hier vestichden, werden hunne keuren en die der *amsterdammers* zamengesmolten. Deze en de wetten en ordonnanciën van FILIPS omstreeks 1580 werden later in het wetboek van koophandel door NAPOLEON omgewerkt. Reeds lang vóór dat in *Zweden*

(1658) of in *Engeland* (1694) om van andere landen niet te spreken eene bank bestond, was de amsterdamsche wisselbank reeds in 1596 werkzaam (*Wagen*. IX 430. *Pierson* grondbeg. 105). De bloei van onzen handel was een doorn in de oogen van *Engeland*. Van daar de drie eerste *engelsche* oorlogen, die in woede, bitterheid en bedoeling niet veel van de drie *punische* verschillen. Onze mededinger moet er onder. *Carthaginem esse delendam censeo*.

XXXIV.

	a.	b.	c.	d.	e.	f.	g.
74	102.9	46.4	56.5	187.9—131.4	13.9—145.3		
75	99.9	52.3	47.6	78.0—30.4	13.7—44.1		
76	107.1	63.2	43.9	87.5—43.6	14.5—58.1		
77	139.9	64.9	75.0	96.8—21.8	15.5—6.3		
78	148.8	68.1	80.7	26.1	54.6	16.1	38.5
79	157.4	78.7	78.7	21.3	57.4	16.6	40.5
80	174.5	79.9	94.6	11.3	83.3	17.0	66.3
81	183.3	81.2	102.1	11.8	90.3	17.5	72.8
82	205.1	100.3	104.8	33.3	71.5	21.2	50.3
83	207.2	104.4	102.8	34.9	67.9	25.2	42.7
84	212.5	130.9	81.6	12.0	69.6	25.8	43.8
85	204.9	158.0	46.9	31.3	15.6	26.0	10.4
86	223.3	110.5	112.8	23.8	89.0	25.4	63.6
87	228.3	107.4	120.9	34.0	86.9	27.9	59.0
88	229.5	129.9	99.6	77.7	21.9	25.6	3.7
89	241.1	140.5	100.6	36.0	64.4	26.1	38.3
90	239.7	135.9	103.8	26.7	77.1	25.2	51.9
91	271.2	187.7	83.5	36.8	47.7	26.2	21.5
92	250.0	171.5	78.5	23.0	55.5	29.8	25.6

De oorloch, dien wij tot 1660 met *Zweden* voerde; niet de troonsbeklimming van dien stroopop KAREL II gaf eenige verzachting in de bepalingen van de plompste bescherming (alias de *navigatieacte*). De grootheid van Englands macht rust op bescherming, de bloei van onzen handel op bijzondere bevoordeeling.

XXXIV. Havens, kaaimuren enz. Deze staat maakt voor een gedeelte een zeer aangename indruk. Na '74 bijna onafgebrokene toeneming van dezen post voor eene handelsstad zoo belangrijk. Het slechtste jaar '75 en het beste '91 verbreken deze opklimming. In 17 jaar is deze post $2\frac{1}{2}$ maal vermeerderd. De onderhoudskosten *k* helaas! zijn in dien tijd verviervoudigd. De havengelden leverden dan een $\pm 50\%$ winst op. Er werd van *f* 43.9 (76) tot *f* 120.9 (87) verdiend. De zware uitgaven voor uitdiepen en schoonhouden, slokken in de vier eerste jaren de geheele winst op. '92 kan bij een ontvangst van *f* 280.0 beter een verlies van *f* 174.5 voor onderhoud lijden, dan '74 bij eene ontvangst van *f* 102.9 een uitgaaf van *f* 187.9 voor diepen en schoonhouden. Gelukkig schijnt die eerste uitgaaf wegens vroegere verzuimen noodzakelijkheid te zijn geweest. De kosten worden daarna steeds minder en vallen in 80 zelfs tot *f* 11.3. Bij genoegzaam voortdurend onderhoud en aanhoudende zuivering schijnt *f* 25.0 voldoende te zijn. E wijst de gunstige of ongunstige uitkomst van dezen tak van dienst aan. De winst is zoo wat om de 20%. F wijst de kosten van havendienst aan. Dit maakt, al is dat de eenvoudige inning 8, 9 of 10% van het onzuivere bedrach. De klimming van *f* komt met die van *a* overeen. Behalve de vier jaren, die verliesjaren klimt de winst van *f* 3.7 tot *f* 66.3.

XXXV. *Steigers en kaden*. In 80 met een bescheiden sommetjen 4.5 begonnen, stegen zij in 92 tot *f* 116.7 en kosten zoowat één millioen. Het geld zal wel uit leeningen gevonden zijn. Den nakomeling wordt dus een onverbiddelijk juk van schuldaflossing opgelegd. Wordt een deel gebruikt, om de leening af te lossen? Deze twee posten leeren door hunne voortdurende vermeerdering, dat de handel meer en meer naar Amsterdam zal getrokken worden. Welke inkomsten staan daar tegenover? Een gelijke som voor de hoogeschool geeft jaarlijks 50% ja 60% met opklimming.

XXXVI. Marktgeld. Klimming der inkomsten (j) tot 87 en stijging der kosten van invordering (k). Omdat die kosten

XXXVI.

	j.	k.	l.
74	56.9	6.2	50.7
75	55.5	6.0	49.5
76	48.6	5.8	42.8
77	47.2	6.6	40.6
78	52.3	6.3	46.0
79	59.5	7.3	52.2
80	67.4	9.6	57.8
81	71.3	10.4	60.9
82	72.1	10.1	62.1
83	81.5	10.5	71.0
84	82.9	10.4	72.5
85	86.3	10.1	76.2
86	88.2	11.2	77.0
87	77.9	9.1	68.8
88	64.0	8.4	55.6
89	64.4	8.7	55.7
90	60.4	8.8	51.6
91	60.0	8.3	51.7
92	64.0	9.1	54.9

XXXVII.

	j.	k.	l.	m.	n.
74	145.0	11.9	9.7	36.4	14.5
75	150.1	11.9	12.3	38.9	19.0
76	160.5	13.1	13.6	55.5	25.9
77	150.2	11.2	20.8	39.4	24.2
78	185.3	10.8	35.9	46.4	10.8
79	156.9	9.9	25.4	36.7	13.2
80	163.9	15.1	16.7	50.2	14.5
81	159.3	11.3	22.1	56.0	19.4
82	186.9	8.1	35.3	65.8	19.4
83	217.2	7.0	34.2	137.8	22.8
84	575.1	8.9	46.2	56.9	40.9
85	324.6	7.2	40.9	53.9	29.1
86	343.3	10.8	36.0	56.0	16.1
87	285.8	9.9	37.0	82.1	20.4
88	166.1	9.0	39.3	62.5	18.5
89	160.1	8.7	40.9	81.8	27.4
90	278.4	6.7	143.3	75.5	20.4
91	261.3	6.8	52.3	76.9	20.3
92	208.6	10.0	46.7	82.1	20.6

XXXVIII.

81	250.0
82	261.4
83	260.7
84	270.0
85	293.0
86	299.0
87	308.0
88	314.1
89	228.6
90	500.0
91	506.6
92	504.0

XXXV.

80	4.5
81	4.2
82	4.2
83	38.7
84	62.4
85	73.7
86	78.2
87	97.1
88	97.8
89	97.8
90	119.6
91	116.6
92	116.7

hoewel noch hoog, noch bovenmatig zijn, rijzen de winsten tot in dat jaar. Daarna voor alle drie geleidelijke daling. De inningskosten beloopt hier toch ook noch $\pm 13\%$. Het dubbele van wat de landsbelastingen eischen. Aan de overheden de taak die vermindering te verklaren en hare reden mede te deelen. Zijn er beletselen, dat zij opgeheven worden.

De overheden moeten niet denken, dat zij hun baantjens voor zichzelf bekleden. Vereerd met het vertrouwen der burgers moeten zij zich dit door rusteloze werkzaamheid waardich maken. Bevechten en beknibben *Engeland, Duitschland, Portugal* en *Frankrijk* elkander niet in *Afrika*? Trachten zij niet allen een deel van den koek meester te worden? Ontstaat deze aandrift, die den volken aangeboren schijnt, alleen uit zucht naar machtsuitbreiding en gebiedsvergrooting? Is de mededeeling van onze beschaving onder de *trimurti* van *siphulos*, *jenever* en *kruit* de ware leus? Is niet veeleer de behoeften om nieuwe markten voor hunne nijverheidspaleizen te zoeken de ware aanleiding? Dwingt de overvoortbrenging, door het misbruik van het werktuich, hen niet tot andere daden van geweld? Bij die woelende en wriemelende beweging mogen onze overheden hunne gedachten wel laten gaan, hoe zij een stukken van den buit machtig kunnen worden. Als de golven de hulk bestoken en de stormen haar gierend en loeiend dreigen te vernielen, roept de schipheer JANMAAT niet op, om een zitjen te nemen. Neen! handen uit de mouwen! Zeilen reven! Blootgesteld aan stormrukken en regenvlagen arbeiden die onverschrokkenen lieden. Worstelen en strijden, vechten en oorlogen tegen de elementen in een strijd, die niet altijd binnen acht uren kan afloopen. Volhardend arbeiden en inspannend aanhouden voeren tot de overwinning. Na deze overwinning wordt dien moedigen strijders de verdiende oorlam uitgedeeld. Terecht vergelijkt ARISTOPHANES den staat bij zoo'n hulkjen. Rusteloos werken, onverpoosd arbeiden is de wet niet alleen voor den onderdaan, maar in verhoogde mate voor de overheden. Het oude *rust roest* geldt vooral in deze rustige tijden van strijd en worsteling. Moedich

den strijd aangevat, onafgebroken den vijand teruchgedrongen. Onze hersencapaciteit is niet minder dan van andere volken. STARINGH geeft hiervoor 94 op.

XXXVII. De staten *j—n* bewijzen, dat onze stad veel aan onderhoud vereischt. *J* leert ons, dat de bestrating menich guldentjen kost in 74 145.0. Zij is dikwijls meer dan verdubbeld in 87 (285.8), ja zelfs verviervoudigd in 84 *f* 575.000. Sedert 74 kost die bestrating *f* 4.000.000; dus ruim *f* 200.0. telken jare. Bedenkt o, leden! van onzen raad, dat genoemde APPIUS CLAUDIUS ruim 2200 jaren geleden den *via Appia* liet leggen. Deze was 850 na zijnen bouw noch zoo ongeschonden, dat BELISARIUS er zijne troepen naar *Rome* langs voerde. *K* vermeldt, dat de wegen onzer stad weder *f* 200.000 kosten. *L* plantsoenen vorderden *f* 800.000. Was *f* 143.000, in 90 daarvoor toegestaan, geen bespotting van den zoogenaamden geldnood? Planten en plantsoenen zijn fraai en verheffend. Bloemen en boomen leeren den mensch o! zooveel. Bewijst hun neiging en begeerte, om altijd het hoofdjen naar de zon te keeren niet de ingeboren zucht naar de koesterende warmte van het lieve zonlicht. Legt die opbeuring daardoor ons niet de verplichting op; dat liefde onze harten moet verwarmen, om den evenmensch te koesteren en te leiden! Gebieden de bladen, de hooge bladen der trotsche eiken, breede beuken, lenige wilgen, die de nederige bloemen voor verschroeiing beschutten, ons niet, dat ook zoo de hoogere standen de lagere tegen vergaan in den strijd des levens moeten beschutten? Niet alleen, dat deze bladen dit aanhoudend en onverdroten verrichten; zij bewijzen dien liefdedienst zonder zelfverheffing. Hun geruisch is een lied van dankbaarheid aan hunnen VISNOE, die hun vergunde zoo nuttich te zijn. Ongelukkig, dat de tijden niet gedoogen zulke kostbare, maar natuurlijke leermiddelen aan te schaffen. In den strijd tusschen plantsoen en school, zoude ik aan het eerste de voorkeur geven, als de menschengedaanten geleerd hadden de lessen der boomen en bloemen te vatten en te verstaan. Een regel van de *Ilias* klinkt trotsch, een uit de *Odusseia* aandoenlijk, een van VIRGILIUS statich, een van MAERLANT gemoedelijk;

maar goddelijk en heilich is de natuurtaal der planten. *M (bruggen)* vorderde in dit zelfde tijdsverloop ook een millioen. Hoe kwistisch en onhandich daarbij met stads geldmiddelen werd omgesprongen is overbekend. Onze sluizen hebben eene zekere afmeting. Waartoe in ons vlakke land die gemaakte steenbergen en prachtige verwulven? Om de hooggeladene zolderschuiten, die waren uit oost en west, goederen uit noord en zuid naar de koopmanswoningen vervoeren, door te laten. Heeft men, zonder om den handel te denken, let wel! in eene handelstad! die sluizen niet moedwillich zoo verlaagd, dat zij zelfs voor onze geringe handelsbeweging te drukkend waren? Nu moesten zij weder verhoogd worden. Het eerste geschiedde voor kosten van de stad. Het tweede voor rekening van . . . den onhandigen lastgever? Viel dezulke niet onder de *Lex AQUILIA*?

Het latijn moet maar niet meer onderwezen worden; anders zoude de scherpe en strenge romeinsche rechtsbeginselen weder ingang vinden. Zijn BOLOGNA en PADUA niet vooral de oorzaken, dat dit romeinsche recht het duitsche verdrong? Neen de verwoedste socialist of communist is minder gevaarlijk dan die hooggeroemde huicheldeeler. Genen willen een communisme van bovenaf, door moord en brand de boel uiteen doen spatten; dezen met hun godzalich geteem een verarming der minderen ten hunnen bate. De mindere man krije zijne scholen met *f* 30 onderstand; maar wij machtigen der aarde onze onderwijsinrichtingen met toelagen van *f* 100, *f* 200 en meer. Aandringen op gelijkheid in de som, ware eene wreedzame toenadering tot gelijkheid. *N* riolen kosten \pm *f* 409000. Wat hebben wij daarvoor, dan wat minder stank? Maar grooter verlies aan meststoffen naar mate de bevolking toenam. LAVELEYE of PIERSON, of beiden wijzen op hun belang.

XXXVIII. *Straatgeld*. Is een inkomst, die sedert hare invoering verdubbeld is. Oogenschijnlijk is dit derhalve een zeer uitzetbare belasting. De ontevredenheid, die door eene al te krasse verhooging ontstond, mane tot voorzichtigheid aan.

De wethouder bedenke daarom ook *zachtens aan; anders breekt het lijntjen.*” De geregelde klimming zooals tot 88 was niet onaardich. Hierbij steekt de vermindering met $\pm 33\%$ in 89 treurich af; maar de ruime verdubbeling in 90 doet denken, dat deze belasting als sluitpost wordt aangenomen. Over de waarschijnlijkheid van dit vermoeden en de diepe beteekenis der zaak zelve spreken wij nu niet.

XXXVIII. *Beursheffing.* Deze belasting, die bijna één milioen opbracht, toont helaas! neiging tot vermindering. Deze ontdekking vooral in eene handelstad is zeer droevig en pijnlijk. Aan mij, onbekend met de middelen om den handel op te beuren, past een somber stilzwijgen. Die vermindering vind ik noch minder ernstich, dan het gebruik dier belasting. Was de oorspronkelijke belasting niet ingevoerd, om daaruit de middelen

XXXVIII.

XL.

XLI.

83 107.0	87 52 4	76 4.6
84 101.4	88 188.6 116.9 71.7	77 1.5
85 96.9	89 157.2 97.2 60.3	78 —
86 93.6	90 148.9 85.5 63.4	79 —
87 92.2	91 141.9 73.5 67.4	80 8.15
88 91.4	92 130.2 67.6 63.6	81 10.8
89 92.4		82 14.7
90 93.0		83 15.6
91 91.9		84 14.5
92 92.0		85 14.1
		86 16.1
		87 18.6
		88 15.0
		89 15.0
		90 15.0
		91 13.0
		92 15.0

voor een nieuwe beurs te putten? Moesten deze sommen dan niet den rentmeester gegeven zijn, opdat zij vruchten (*tokos* = vrucht)

of renten droegen en kweekten? Nu dwong en veroorloofde de nood het gemeentebestuur deze sommen onder de gewone gemeente-inkomsten te brengen. Hierdoor zijn twee schoone denkbeelden vrijdeld. Vooreerst, dat de tijdgenoot zelf in zijne behoeften voorziet en ten tweede, dat de nakomeling daardoor niet gebonden wordt. Komt nu eenmaal eene beurs tot stand, dan zal de tijdgenoot daarvoor vruchteloos blijven betalen; want die heffing is gewone belasting geworden. De leening, die derhalve hier voor vereischt wordt, drukt op het nageslacht. Misschien ware het niet onbillijk later een gedeelte, dat klimmen kon, tot een afzonderlijk fonds voor beursbouw te vormen.

XL. *Slachtplaats*. Waartoe dat malle *abattoir*? Gebeuren aldaar dan zulke vreemde zaken, dat het volk daarmede onbekend moet blijven? De aanmerkingen, en de wechwerping van kosten voor verhuizing van een hoofd, die aan de slachtplaats moet wonen; maar werkelijk, omdat hij zoowat opperste van de brandweer is, eigenlijk in het midden van de stad zijn verblijf moet hebben, zijn niet voor iedereen even helder. Toen ik in 40 op de kalkmarkt schoolging, hoorde ik BRAMKOEK, den sluiswachter, de lui dikwijls naar het *slachthuis* een berchhuis der oude westindische compagnie verwijzen.

De kosten van inning is mij dunkt ook hier te weelderich. Hoewel men niet moet vergeten, dat behalve de inning, kostbare gebouwen, stallen, keuringen en werktuigen vereischt worden.

XLI. *Arbeiderswoningen* teruchgaaf van voorschot in eene leening van f 1.311.300 voor huizen van werklieden. Gaat men het geringe bedrach na, dat toch steeds voortdurend belangrijker klimt; dan komt het mij voor, dat die inkomsten uit de huren voortspruiten. De flinke bijdrage, die na 79 worden afgelost, leert ons, dat de zaak niet alleen levensvatbaar is, maar ook verstandig wordt beheerd.

XLII. *bevat de scheepvaartbeweging*. Moge de vermeerdering der uitvarende (*a*) schepen met 28%, en voor de binnenkomende (*c*) met 20% niet belangrijk zijn. De bijna achtvoudige vermeerdering van de uitgevoerde (*b*) tonnenmaat en de

zevenvoudige van de ingevoerde (*d*) moet een handelaar tot blijdschap stemmen. Hem tot bewustzijn voeren, dat deze haven toch meer en meer gewild en gezocht wordt. Behalve deze opmerkingen levert dit staatjen een merkwaardich bewijs voor de stelling, die men zoo dikwijls bij PIERSON kan lezen, *waren worden tegen waren geruild*. Vergelijkt men de beide reeksen der schepen dan verschillen, die noch wel eenichszins; maar stelt men

XLII.

XLIII.

	a.	b.	c.	d.	
					78 307.1
74	1355	484.9	1309	488.8	79 350.0
75	1283	470.5	1154	415.0	80 371.0
76	1148	1.139.4	1167	1.099.9	81 426.7
77	1481	1.714.6	1533	1.768.5	82 511.4
78	1399	1.750.2	1436	1.706.6	83 522.8
79	1440	1.888.9	1493	1.958.4	84 526.1
80	1532	2.053.8	1614	1.655.8	85 553.9
81	1580	2.191.4	1526	2.092.0	86 598.7
82	1595	2.434.2	1617	2.440.0	87 584.6
83	1503	2.486.9	1539	2.517.0	88 580.8
84	1652	2.722.1	1647	2.714.0	89 600.5
85	1533	2.751.8	1547	2.748.0	90 625.6
86	1511	2.666.4	1478	2.603.0	91 676.0
87	1528	2.619.7	1473	2.607.0	92 643.5
88	1522	2.725.0	1494	2.677.0	
89	1604	2.803.9	1538	2.685.0	
90	1646	2.988.2	1567	2.807.0	
91	1732	3.129.5	1569	2.976.0	

de tonnenmaat van beide kolommen tegenover elkander, dan is het verschil dikwijls zoo luttel, dat men aan voorafberaamde overeenkomst moet denken. Ook de vermeerdering geschiedt bijna voor de beide reeksen in dezelfde jaren. Is in het eene jaar de invoer wat veel geweest, dan is die in het volgende jaar iets minder, terwijl met den uitvoer hetzelfde geschiedt.

Hierbij moet mij eene opmerking van het hart. Vruchteloos zult gij in de gemeenteverslagen na 79 eene vermelding van

de binnengekomen schepen en ingevoerde tonnenmaat zoeken. Deze verzwijging van punten, waarbij een koopstad zooveel belang heeft, zette mij tot verder onderzoek aan. Door inlichtingen aan het statistisch bureau werd ik naar de *jaarcijfers* verwezen, waaruit ik de gaping kon aanvullen. Een bezoek bij den secretaris onzer stad bracht mij tot de zekerheid, dat geen staatkunde, maar een verandering der besturen deze wijziging had veroorzaakt. Mij dunkt het zoude niet ongepast zijn, indien dezelfde bron, die dit deel onzer handelsbeweging aan *jaarcijfers* opgaf, ze tevens aan het gemeentebestuur kenbaar maakte. Wat moet men van eene handelstad denken, waar nooit iets ingevoerd wordt, maar vanwaar steeds toenemend waren verscheept worden.

XLIII. De *Reinigingsdienst* is van 78 tot 92 van *f* 307.1 tot *f* 643.8 geklommen; dus meer dan verdubbeld. Hieromtrent gelden de bovengemaakte opmerkingen. Is het evenwel gezond, dat men in welke buurt ook, zoo dikwijls op zulke verpestende stanken wordt onthaald? Moet de raad zich hiertegen niet verzetten? Niet nu alleen, omdat er scherpe en strenge rechtster in de cholera is opgestaan; maar altijd.

Is het sterftecijfer tot 21 op de 1000 gebracht, dan ruste men niet; maar trachte dat noch te verminderen. De wetenschap, door de hoogeschole verkondigd, passe men toe. Voor den dood zijn wij allen gelijk.

Pallida mors aequo pulsat pede pauperum tabernas
Regumque turres.

HORAT, *Od.* I. 4.13.

Waartoe allerhande gezondheidsvoorschriften afgekondigd en de lucht door ambten-aren laten verpesten?

XLIV. *Policie en brandweer*. Na het bovenopgemerkte dit weinige ter aanvulling: *a.* bevat de wedden der commissarissen, inspecteurs, *b.* de bureaustkosten, *c.*, de wedden der agenten, is verdrievoudigd, *d.* de kosten der brandwachts klimt van 74—77 met 50 %, om daarna met sterke vermindering tot 81 af te dalen en dan te eindigen. Hiervoor kwam langzamerhand de

brandweer opdagen, *e.* kleeding is ook verdrievoudigd, *f.* politielokalen in '74 *f* 14.3 was in '92 verdubbeld *f* 30.7. De huishoudelijke behoeften der politie zijn in '92 *f* 33.7 of het zevenvoud bijna van het vereischte *f* 5.1 in '74 *h.*; leert, dat deze tak door bijna geregelde stijging van *f* 310.6 (74) tot *f* 675. (92) is gekomen.

XLV. »brandweer" leert, dat de toeneming der kosten aan wedden sedert '78 met noch geen vierde is vermeerderd. De vermeerdering is wel geregeld; maar niet overmatig snel, *b*¹. zijn de wedden voor de brandwachts. Telt men hunne belooning in '74 *f* 95,8 bij die van de ratelwachts *f* 63.0; dan leeren wij, dat de uitgaven daarvoor toen *f* 158.8 bedroegen. Vergelijkt men hiermede de *f* 182.4, die in '92 gevorderd werden; dan kan men met de geringe rijzing van 16 % in 15 jaren vrede hebben. Deze is zelfs minder, dan geoorloofd zou zijn in verband met de vermeerdering in bevolking. Deze beide afdelingen zamen zijn verdubbeld *f* 406.4 (74) tegen 852.7 (92). De gering gestegen toeneming der kosten bij de brandweer maticht die der politie.

Bij de vermelding der bouwwerken kunnen wij na onze vorige beschouwingen met enkele opmerkingen volstaan. Om het overzicht gemakkelijker te maken hebben wij het gelijksoortige bijeengebracht.

Onder herinnering aan :

»Et vinum praebet gaudia"»

beginnen wij met het vergunningsrecht. Een jaar vroeger dan de beursheffing ingevoerd overtreft zij deze belasting. Buitendien levert dat recht steeds ruimer bedragen met grooter klimming, dan de beursheffing afneemt. In '82 *f* 71.2 — '92 *f* 123.0 vermeerdering 70 % beursheffing in '83 *f* 107 tegen *f* 92 in '92 vermindering 15 %.

Behalve de onnoozelheid der regeering, om, als eene kroech inrukt, tevens het vergunningsrecht te laten vallen; beschermt zij die poelen van alle ongerechtigheden te inhetoochlopend. Door die mindere opbrengst verliest de stad weder eenige

XLV.

XLIV.

	a.	b.	c.	d.	e.	f.	g.	h.	ar.	br.	j.	k.
74	26.4		152.7	63.0	19.1	14.3	5.1	310.6		95.8	95.8	406.4
75	26.4		165.6	58.9	18.9	12.9	5.8	288.5		135.5	135.5	424.0
76	26.4		165.7	85.7	20.4	14.5	6.6	319.3		135.5	135.5	454.8
77	24.6		166.5	96.1	19.6	14.3	7.2	328.3		145.1	145.1	473.4
78	27.5		214.2	86.7	43.9	13.3	13.9	399.5	93.7	52.9	146.6	546.1
79	25.0	7.0	209.9	57.7	42.7	14.4	14.8	461.5	92.7	52.8	145.5	607.0
80	25.0	7.0	338.5	37.5	45.8	14.1	15.1	483.3	101.5	62.1	163.6	646.9
81	25.2	7.0	380.3	19.2	52.8	17.9	16.9	519.3	101.2	60.7	161.9	681.2
82	25.2	7.0	418.1	—	50.4	18.8	18.0	539.5	101.6	66.3	167.9	707.4
83	25.2	7.0	438.6	—	43.3	18.9	16.7	549.7	109.7	65.6	175.3	725.0
84	25.2	10.0	429.8	—	53.1	20.6	16.7	554.4	109.8	72.0	181.8	736.2
85	25.2	10.0	430.4	—	53.0	19.6	17.1	556.3	108.5	64.4	172.9	729.2
86	23.4	10.3	442.2	—	52.3	20.8	16.7	565.7	109.5	64.4	173.9	739.6
87	22.4	10.7	443.1	—	59.1	26.9	23.4	585.6	111.8	72.5	184.3	769.9
88	22.7	10.7	455.6	—	51.9	44.9	22.2	608.0	110.6	68.2	178.8	786.8
89	22.9	10.5	461.6	—	52.1	23.8	24.6	595.5	112.0	67.8	179.8	795.3
90	22.9	10.6	465.9	—	54.0	24.5	24.1	602.0	112.0	71.4	183.4	785.4
91	24.4	10.7	514.9	—	60.3	25.6	30.1	666.0	112.6	85.3	197.9	863.9
92	24.4	10.5	516.0	—	59.7	30.7	33.7	675.0	114.4	68.0	182.4	837.4

guldens en als dan eenmaal alle kroegen op ééne na verdwenen zijn, int onze goede stad op zijn hoogst *f* 300. De sleep ambten-aren voor woningtoezicht vereischt, worden dan weder een lastpost.

Het bedrach, behalve de gewenschte klimming, blijve vastgesteld. Rukt een kroech in; de belasting worde over de andere boven hunne gewone som noch eens omgeslagen. Veel verstand heb ik van die slokjesnering niet; maar naar ik wel eens gehoord heb, vermoed ik, dat alle belastingverhooging den kroechhouders voor hunne klanten niet; maar in hunne binnenkamer zeer gewenscht voorkomt. Ieder vat betaalt *f* 63, dat wordt door edele versnijkunst tot zes vaten. Bij glaasjens uitgetapt beuren zij behalve misschien 100 % winst op hunne waar; dus nog eens *f* 315 belastingwinst. Indien een kroechhouder het beter weet; dan lichte wel een uit dat edele gild deze zaak anders toe, doch zijne redeneering zal bewijzen, dat zijn voordeel in de belasting zit. Zoude dit in een stad, waar FODOR, wiens testament eigenlijk eene besteling van 's lands rechten uit de ontdoken, (?) ontglopen (?), of hoe men dit noemen wil, steenkolenbelasting was, zich een fraai museum aankocht, zoo vreemd zijn? Verscheidene onzer zullen zich de vaatjens met *vrij wijn* beschilderd aan de kroechdeurposten noch wel herinneren. Niemand weet misschien, dat sedert 22 January 1655 die menschvergiftigers *vaentjes, bordjens* hadden. Hoe handich en streng onze voorouders deze zaak regelden en vooral tegen sluipverkoop waakten leert ons COMMELIN (I. 516). »Behalven andere inkomsten en gewoonlijke vrydommen is dit huys met die vryheyt by den Gerechte begiftigt, dat niemant alhier ter stede of binnen de vryheyt van dien mach tappen oft eenige gelagen zetten, zonder verlof van de Regenten van dit Spin-huys, en 't recht daartoe staande betaalt hebben.»

Dus ook reeds toen wetsontduikers. »Doch veel tappers voor dezen en noch zich vervorderende Gelagen te zetten, »Wijn en Bier zonder verlof van Spinhuys-cedulen te verkopen, en zoo dit huys in haar inkomsten te verkorten.» Die rijke kooplui letten op den penning zestien. Zoo hebben

»die van de Gerechten andermaal in den Jare 1655 gewille-
 »keurt; dat alzoo dit huys alsdoen tot weeringe van alle
 »onbehoorlijke bedelerye met het onderhoud van een nieuw
 »Werk-huys belast wierd.»

Nu trekt de raad alles onder zijn bestuur, toen werd alles
 aan afzonderlijke lichamen toevertrouwd. Men lette op, dat
 in den bloeitijd van onzen handel hier toch veel gebedeld
 werd. De geschiedschrijver vult dus den dichter aan. »En
 »zulks buyten deze inkomsten niet machtig zijnde: dat alle
 »die gezint waren, »Bier ter sleet te tappen, Gelagen en Wijn en
 »Bier te zetten, Brandewijn ofte Tabak te slijten, ofte Droge-
 »gasterijen te houden, gehouden zullen zijn de Regenten
 »dezer huyze haar Poorters-cedulen te vertoonen, en bygevolg
 »van dien by Biljet verlot tot alzulke neeringe te bekomen,
 »'t verlangen van dien alle vierendeeljaars te vernieuwen”
 (men lette op, hoe die heeren toen werden nagegaan) »ende
 »dat yder op hare behoorlijke daar toe gestelde tijt, op een
 »peene van dubbel gewin, of na 't verzuym echter de neering
 »doende een boete van thien guldens.»

De verschillende onderdeelen en hunne belastingen behoeven
 ons nu niet bezich te houden. Liever willen wij hier noch
 aanstippen, hoe door die heeren te laten bezoeken, de re-
 geering zich van de opvolging der wetten kon overtuigen. Het
 bezoek van fabrieksinspecteurs gaf noch al tot eenige opmer-
 kingen aanleiding. »Bij de bovengemelde keure wierd de
 »Provoosten van 't Spinhuis die vryheydt toegestaan, datze
 mogen in alle Herbergen gaan om te zien na de Spin-cedulen,
 »die de Herbergiers gehouden zijn haar te vertoonen, ofte
 bij weygeringe die in de boet (daar toe staande) te beslaan.”

Kort en kernachtich; streng en scherp maar altijd volgens
 de wetten. »Nog hebben de Heeren van de Geregten de
 »voornoemde Regenten geautoriseert, tot het uytdeelen van
 »de Vaentjes of Bordjes om klein bier te mogen verkoopen.«
 Nu wij overtuiging hebben, dat de vergunningen meer zullen
 opbrengen; kunnen wij eerst met eenige weeldegebouwen be-
 ginnen. Een museum voor moderne kunst. 2. Van harte

hoop ik, dat voor den bouw geene vreemdelingen gebruikt zullen worden. Verder, dat later moge blijken, dat het museum voor nederlandsche nijverheid weldra te klein moge worden, zooals bovengemelde kamer in de wisselbank voor de kunst, die toen modern kon heeten. Tevens wensch ik, dat niet alleen uit werkverschaffing die arbeid wordt ondernomen. 3. Voor de *nieuwe teekenschool* gelde dezelfde wenschen. Hierbij rijst wederom de vraag, is deze inrichting zoo broodnoodich? Ware uit alle die teekenscholen in verband met de industrijschool en teekenakademie niet eenige bezuiniging mogelijk? 4. bijdrage in den museumbouw. Toegang tot de werken der voorvaderen te kunnen krijgen is een onbegrijpelijk voorrecht. Uit het tentoongestelde, wat men gelezen heeft zich te kunnen verklaren, is eene taak van hoogere opvoeding. Indien het meer en meer zal blijken, dat ons volk daarvoor aangerijpt is; dan behoeven wij de gelden voor het onderwijs uitgegeven, niet als wechgeworpen te beschouwen. Aanschouwing is wel het begin van alle onderwijs; maar de mensch die gedurende zijn bestaan de levensleerschool moet doorloopen, kan zich dus telkens hierdoor voor hoogere ontwikkeling vatbaar maken.

Gaan wij nu tot de bouwwerken, voor den handel opgericht, over. Verkeerswegen, losplaatsen, havens, sluizen, alles moet hiertoe gerekend worden. *Rome*, het machtige Rome had 28 groote legerwegen laten bouwen. Hierdoor kon het zijne legioenen naar alle kanten der wereld uitzenden. PIERSON, meen ik, rekent na de scholen, dit den belangrijkste tak van bestuur. Handel moet bevorderd, ondersteund worden. Geen effectenverschacherijen; koophandel, handel die de voortbrengselen van alle wereldstreken hierheen ontbiedt, of ze naar alle einde des aardbodems verzendt. Dat goederenvervoer en die warenverschepping geeft leven in de brouwerij, bezocht den koopman matige winsten en laat vele kleintjens leven. Hoeveel meer voordeel trekt onze maatschappij niet van een handelshuis, dan van een effectenkantoor? Men gelast zijn makelaar een stukje van *f* 1000 te koopen. Dat kan

het hoofd op zijn slofjens alleen af. Hij verdient daarvoor *f* 1.25. Een jongmaatjen is voldoende om het gekochte en verkochte af te leveren.

Hoe geheel anders bij den goederenhandel. Een stoomboot, die *f* 1,500,000 heeft gekost, die veertich lieden bemanning onderhield komt voor de stad. Wat tal van schuiten en schuiftenvoerders, wat menichten karren met hunne bestuurders, wat bonte mengeling van mannen en vrouwen, die daaraan wat hopen te verdienen. Hoe vriendelijk lachen de pakhuisverhuurders, wat zijn de touwslagers blijde, de zeilmakers verheugd! Wat rollen er een verdiende penningen. Wat vallen er een zweetdruppels, waardoor moeder de vrouw een nieuw jak en de kinderen eenich noodich kleedingstuk kunnen krijgen. De koopman zal ook wel over zijne gemaakte winsten tevreden zijn; maar het bewustzijn, dat hij zooveel kon laten verdienen, is, zoo hij een rechtgeaard mensch, zijn hoogste vreuchde. Bedenk dan eens verder, wat er niet gewerkt en geseuld en gesjouwd moet worden voor den kleinen winkelier, die rijst of koffie kan verkoopen. Mannen, die zich aan dezen taak wijden, hunne zaken verstandich besturen, verdienen wel-doeners der menschheid te heeten. Huizenhooch zijn zij verheven boven de geestelijken, die twist en tweedracht preeken. Indien die bouwgewrochten de kosten of liever hunne renten nauw kunnen dekken, dan gebiedt de liefde tot onze stad te hopen, dat dit spoedigh anders worde, verbeter.

Hiertoe rekenen wij 5 oosterdokskaade; 6 petroleumhaven, 7 houthaven, 8 sluis westerdok, 9 golfbreker, 10 steigers, men verzuime niet dezen post met XXXV in verband te brengen 11 landen waterwegen, ook hierbij denke men aan XXXVII. *j. k.* Het doortrekken van grachten, 12, staat, mij dunkt in het midden tusschen deze afdeeling één der vorige XLIII. Volgens de tegenwoordige begrippen behoort het dempen van grachten tot de midelen ter bevordering der gezondheid. Regeerders weet, dat onze goede stad met hare schilderachtige bochtige grachtjens na 1421, toen bijna één derdedeel verbrandde, nooit als *Han.burg* of *Chicago* door zulk brandramp is geteisterd. Men

	1.	7.	14.	19.			
82	71.2	77	412.1	82	30.2	84	227.1
83	87.9	82	187.0	83	332.0	86	50.0
84	76.7	91	90.0	84	89	90	248.0
85	90.9		689.1	87	150.0		525.1
86	109.9		8.	87	10		20.
87	117.2	75	13.7	91	15	81	100.0
88	121.8		9.		626.2	82	100.0
89	124.9		9.		15.	84	100.0
90	121.3	83	760.0	85	7.0	88	100.0
91	122.1		10.	87	19.6	89	500.0
92	123.0	77	486.8		26.6		900.0
	1.166.9	77	19.0		16.		21.
	2.	86	25.0	80	13.4	87	315.0
91	500.0		530.8	81	17.4	88	10.0
	3.		11.	82	14.0	89	26.5
	3.	75	569.2	83	22.9		351.5
92	62.5	76	1481.0	84	24.3		22.
	4.	77	250.2	85	24.5	82	130.0
	4.	78	505.4	86	22.3	83	470.0
84	100.0	86	50.0	87	17.7	84	300.0
	5.	87	3.2	88	20.9	85	1.000.0
	5.	88	879.8	89	72.3		1.900.0
75	450.0		2.738.8	90	24.4		23.
76	350.0		12.	91	21.6		27.
77	500.0	84	75.8	92	130.0	87	5.0
82	350.0	85	68.0	91	30.7	88	75.0
85	400.0	86	9.0		456.3		80.0
	2.050.0		152.8		17.		24.
	6.		13.	77	100.0	90	25.0
85	500.0	85	150.0	77	155.0		25.
91	190.0	87	150.0		255.0	75	800.0
	690.0	90	10.0		18.	80	300.0
		91	56.6	85	660.4	83	205.0
			366.6	91	36.6	85	6.3
					697.0		1.311.3

wete den grachten daarvoor dank. Of het gedempte spui met zijne kromme en afgebroken rechte lijnen zooveel schooner is, dan het vroegere grachtken, beoordeelen nooit de mannen, wier monden van *aesthetika* overloopen. De geestelijken mogen onderzoeken, of sinds dat bochtige waterken verdween; de mannen zich beter op den rechten wech hielden. Zij moge beslissen, of ook daar niet gezongen wordt:

Ibam forte via sacra, sicut meus est mos
Nescio quid meditans nugarum.

HORAT. *Sat.* I. 7, 1.

13 riolen oude stad, 14 riolen en wallen, 15 bestrating en riolen, 16 waterverversching, 17 baggerberchplaats, 18 reinigingsdienst. Deze posten bij XXXVII. *n*; XLIII. opgetrokken zullen den aandachtigen lezer bewijzen, dat de verachte en verwaarloosde meststoffen toch diamantdure voorwerpen zijn. 19 parken geeft eene aangename verpoozing na al die luchtjens, ook deze kan men eenichszins tot XXXVII. *l* rekenen. Moeder natuur leert, dat iedere boom zich door zijn eigen afgevalen bladeren onderhoudt. Stemt dat niet met de bovenvermelde leer van BASTIAT overeen? Boomen, die ons den zomer tegen verschroeiing beschutten. Woudreuzen, die ons den winter tegen de snerpemde winden beveiligen, hebben recht op verzorging en bemesting. Dat ons land zoo wisselvallich van weergesteldheid is, komt door de omverhaking en uitroeiing onzer wouden. Zijn niet de geprezen alkmaarder —, de bezongen *haarlemer* en de lieve *aardener* hout, en het vermaarde haachsche bosch de zeer treurige overblijfselen van het woud zonder genade, dat van *Alkmaar* tot den hoek van *Holland* liep? Wat bestaat er van het *baduhennawoud*, dat zich van *Dokkum* tot bij Maastricht uitstreckte?

Wie kan buitendien den goeden invloed, dien dat lieve, frissche en jeuchdige groen op zieken en lijdenden heeft loochenen? Laat PYTHAGORAS de aanstaande moeders niet in heerlijke boomendreven, met de liefste toonen van de muziek vervuld, op eene kalme en hartverheffende wijze en met het

ooch op de aanstaande geboorten waardich doorbrengen? 20 gasthuis 21 verbouw binnen-gasthuis, waaronder ameublement en zittingslocalen gebracht zijn. Deze gelden zijn voor zeker niet wechgeworpen, behalve dat zij blijken eener onbekrompene menschenliefde zijn; worden die hulpplaatsen der lijdende menschheid dienstbaar gemaakt, om de natuur in hare fijnste schuilhoeken te bespieden. Dat de geneeskunde zulke vorderingen maakt, is niet het minste aan deze plaatsen der aanschouwing te danken. Leergierige knapen trachten daar hunnen weetlust te verzadigen en hunnen kennisdorst te lesschen. Pleechzusters en broeders te lenigen en verlichting te brengen. Hoochleeraren, dikwijls door eene reeks waarnemingen, geleid duistere raadselen op te lossen. De band, die dezen zamenkoppelt is liefde door de wetenschap tot heil der menschheid.

22. Slachtplaats deze som kan ook weer ondergebracht worden XL. 23 brandweerkazernen behoort ook onder XLIV 24 verplaatsing van archief. Deze post hergeve hun, die op raad van den negentiendeeeuwschen AGRICOLA wilden verhuizen hunne bezinning, vóórdat zij daartoe overgaan. Dat zij zich tevens te binnen brengen, de beraadslagingen omtrent de verplaatsing van eenigen tak van bestuur. Willen zij eene dure regeering leeren kennen; zij volgen de verplaatsing van den bestuurszetel van *Turin* naar *Florence* van daar naar *Rome*. 25. Is de bewuste leening voor arbeiderswoningen. (Vgl. XLI.)

Na al deze cijfers zoude ik als de kooplui onder hunne rekeningen S. O. E. kunnen neerschrijven.

Liever eindich met eenige woorden van VONDEL *Gijsb.*: 31

En heeft het my gemist

† Is uit onnoozelheid en zonder ergh of list.

HAUSEMANN, de herbouwer van Parijs, heeft zelfs ondervonden, dat aan grootst opgevatte bouwwerken, om den arbeider werk te verschaffen, een einde komt. Wat wordt er dan van die tallooze menichte, die hooge loonen

naar een der middelpunten van de beschaving lokken? Eene werkverschaffing heeft geen einde, kan ons onverpoosd brood en welvaart verspreiden. Beschermt de kweekplaatsen der wetenschap en benden drukkers kunnen een eerlijk stuk brood verdienen. Zij, die heilige dochter, die uit den hoogen hemel tot ons is afgedaald, is eeuwich als de God der wetenschap. Hare eeuwichdurende werkschaffing wordt, of door eene slang, die zich in haren staart bijt, of door de o, die mijne naamspreuk omringt, afgebeeld.

Gelijk de *Notre Dame* te Parijs door twee torens wordt opgesierd, zoo kroone (zamentrekking van *coronare*=*preeken van praedicare*) mijn tweede deel, als het eerste een uiting van dankbaarheid. Den ambten-aren der universiteitsbibliotheek een woord van dank voor hunne bereidwilligheid, een woord van erkenning voor hun hulpvaardigheid een woord van bewondering voor hun onbegrensd geduld. Hoe dikwijls men hun boeken vroech, steeds werden zij zoo spoedich mogelijk uitgereikt. Onverschillich, of het dezelfde werken, of andere waren; steeds voldeden die mannen aan de veelvuldige verzoeken. Van alle ambten-aren rust op de ondergeschikten; maar vooral op de hoofden van verzamelingen zulk eene verantwoordelijkheid, dat deze van de overige moeten afgezonderd worden. Denkt eens aan de onaangename en moeilijke dagen, die de bewaarder van een museum in Leiden doorbracht. Herinnert u eens, hoe boekbewaarders te *Berlijn* te *Parijs* en te *Londen* door den griekschen handschriftenmaker leelijk in de luren zijn gelegd. Waarom bezocht die aartsbedrieger *Leiden* niet? Daar waakte CAREL GABRIËL COBET voor. Hij, wiens scherpe beoordeeling COURIERS inktmoppen zoo leelijk ontdekte. Het was dus geene miskenning, maar eene erkenning van 's mans juisten blik en kennis van handschriftenuiterlijk. Is dezelfde loffelijke reden de oorzaak, waarom *Leiden* van de nieuwe graadboochmeting of iets dergelijks is uitgesloten? Het bezoek van den vogelkenner NAPOLEON, had, hoe eervol, der boekerij tot nadeel kunnen

strekken. Deze prins, van den bloede des overweldigers, deed met atlassen en dure prentwerken, wat zijn bloedverwant met de landen deed. Hij sneed hier een plaat uit, en ontfutselde daar eene afbeelding. Aan het beleid van HAZENBERG, die het mij zelf vertelde, heeft *Leiden* het te danken, dat het geene schade door dat bezoek leed. Daarom zijn de *bovenmedegedeelde* opmerkingen omtrent ambten-aren niet op hen van toepassing. Aan hunne trouw, hunne eerlijkheid worden groote eischen gedaan. Hoevele boeken zijn niet door vreemde koopers ontstolen? Deze bijzondere beambten bekleeden dus eene allereigenaardigste plaats in de maatschappij.

Kennis veredelt hartē.

14/11—16/12 '92.

EINDE GOED ALLES GOED.

Bona verba; euphemeite riepen de priesterjongeren tot de wandelaars, die een offerplechtigheid naderden.

Den 12 december 1892 vertelde mij een referendaris bij een der ministeries, dat, vóór de geheele verplaatsing der pupillen herwaarts een voornemen bestaan heeft, om *alleen de verstgevorderden wegens de gasthuizen* naar Amsterdam te zenden. Zoo dacht men in ± 70 in de *Hage* over de amsterdamsche inrichtingen. De verbeteringen en uitbreidingen zijn in dien tijd zeer toegenomen, hoe veel eerder pleiten zij nu voor het behoud onzer hoogeschool. Dat deze storm haar meer bevestigte is mijn innige wensch.

Kluthi meu argurotoxe!

HOM. *Ilias*. I. 37.

»Wil mij verhooren, o gij met den zilveren boog, die door *Chruse*
»Zweeft in het heilige *Killa*, in Tenedos machtig als heerscher.»

VOSMAER, *Il.* I, 37.

»Hoor mij geweldige dochter des Aigisvoerenden Vaders,
»Zooals gij eens goedgunstig gezind mijnen vader nabij waart,
»wees mij ook gunstig ATHENA.»

VOSMAER, *Il.* V, 115.

Hooge ATHENA, behoedster der stad, o roem der godinnen,
Breek DIOMEDES' speer, en bewerk, dat hij zelf op het aanzicht,
Nedergestort in het stof daar ligg' voor de *Skaiische* vestpoort.

VOSMAER, *Il.* VI, 305.

